

u Nienburgu (Poveseří), které je patrně nejlépe prozkoumáno.¹⁾ Jeho počátky spadají do doby kolem roku 400 a používalo se ještě v polovině 9. století. Lokalitu vyplňují jak kostrové, tak žárové hroby. Pohřební výbava je v obou případech velmi bohatá, což kontrastuje s prostými urnami mnoha saských pohřebišť. Předměty z Liebenau jsou mimořádně zajímavé, neboť vypovídají o úzkých vztazích k durynské oblasti na jihu a k merovejským Frankům na západě. Styky s franckou říší prozrazují také jiná saská pohřebišť, avšak málokde je vidíme tak zřetelně. Kromě obchodu musíme předpokládat i politické vztahy, provázené výměnou darů. Hroby v Liebenau nejsou poznamenány křesťanskými zvyky přinejmenším až do 8. století. V různých částech lokality bylo nalezeno celkem jedenáct pohřbených koní, kteří pravděpodobně náleželi předním bojovníkům. Nejmladší lidské hroby vznikly mezi rokem 785 (Widukindovo pokřtění) a polovinou 9. století.

Stěhování Sasů a jiných kmenů do Británie v 5. a 6. století vedlo k reorganizaci severovýchodních pevninských národů. Anglové opustili Angeln, jež zůstal až do dánské a slovanské kolonizace neobydlen. Frísové rozšířili své državy směrem na východ a Varinové, o nichž prakticky od Tacitových dob neslyšíme, se pokusili obsadit některé vyliďněné oblasti. Sasové, kteří zůstali v severním Německu, byli i nadále silným národem, schopným posunout své hranice na jih a jihozápad. Jeho příslušníci osídlili během 7. století Vestfálsko, část Hesenska, Porúří a oblast kolem Lippe. Přitom se dostali do míst, na něž si činili nárok Frankové a tam se jejich postup zastavil. V 8. století došlo k řadě francko-saských konfliktů, při nichž Sasové podlehli vojskům prvního Karlovice Pipina Krátkého (714–768) a poté s konečnou platností Karlu Velikému.

Často bývá opomíjeno saské osídlení v Gallii, snad proto, že do sedmdesátých let našeho století o něm existovalo jen málo archeologických svědectví. Přesto bylo v některých oblastech dosti významné. Nejtrvalejší charakter měla sídliště v okolí města Bayeux (dep. Calvados). *Saxones Baiocassini*, kteří zde sídlili od 5. století, jsou dvakrát zmíněni v kronice Řehoře z Toursu, přičemž obě zprávy mají vztah k Bretoncům.²⁾ Podle Řehoře podnikli Sasové na příkaz krále Chilpericha výpravu proti Bretoncům, v jejichž čele stál Waroch. Tažení skončilo drtivou porážkou saského vojska. Druhá epizoda se udála až

koncem 6. století, kdy královna Fredegunda přiměla saské předáky, aby spolu s Bretonci vystoupili proti jejímu nepříteli Guntramovi. I tentokrát utrpěli *Saxones* těžké ztráty. V současné době se saský materiál postupně nalézá v krajích, jež tito severané osídlili. Hroby v Giberville (dep. Calvados) pocházející ze 6. století obsahují nejen ručně dělanou saskou keramiku, ale také okrouhlé spony a přinejmenším jednu sponu hranatou. Na dalším calvadoském pohřebišti, v Sannerville, byla odkryta saská keramika z 5. století a spony příbuzné saským. Někteří Sasové současně pronikli na západní pobřeží Gallie a usídlili se na ostrovech při ústí Loiry. Je možné, že jedním z vůdců této skupiny byl jistý Adovacrius, který na Loiře bojoval roku 464. Zmíněná enkláva si udržela nezávislost až do pozdního 6. století a pak bylo její obyvatelstvo christianizováno biskupem nantským. Snad nejpočetnější skupina Sasů se rozložila v přímořské rovině mezi Boulogne a Calais a svůj vliv záhy rozšířila až k Sommě na jihu. I tato komunita je dnes díky archeologii lépe známa. Její příslušníci byli pohřbeni například v Nouvien-en-Pontieu (dep. Somme), kde se dochovaly hroby z 5. a 6. století. Koncem 6. století se tito Sasové rozplynuli v regionálních kulturách merovejské Gallie.

Frísové obývali ve starší době římské větší část severního Holandska a severozápadní pobřeží Německa až k ústí Vesery. V nejranějším období byli řazeni mezi římské spojence, své závazky však často nedodržovali. V pozdějších letech poskytovali Frísové vojenské jednotky římské armádě a v hospodářské oblasti měli úzké vazby na dolnorýnskou římskou provincii. Za Augusta a jeho bezprostředních nástupců se část fríského území nacházela pod římskou kontrolou. Roku 48 n. l. se Frísové pod vedením Verrita a Maloriga vypravili hledat nové teritorium, v postupu na jih jim však zabránila císařská armáda. Od 2. století zprávy o tomto etniku řídnou a jeho historii a kulturu můžeme rekonstruovat jen pomocí archeologie. Ačkoli Frísové nefigurují mezi hlavními nájezdníky ze 3. a 4. století, není vyloučeno, že se zúčastnili saských vpádů do římských provincií. Fríské pobřežní državy trpěly ve 4. a 5. století velkým postupem moře, což mohlo vést některé skupiny k hledání nových sídel. V úvahy by připadalo Porýní a východní Anglie. Prokopios z Kaisareie, který psal v polovině 6. století a měl možná k dispozici starší prameny, nás infor-

muje o tom, že na osídlení Anglie se kromě Anglů podíleli i „Frissones“. Některá místní jména ve východní Anglii mohou jeho zprávu podporovat: jedná se o jména typu Friesthorpe a Frieston (Lincolnshire), Frisby (Leicestershire) nebo Friston (Suffolk). Kromě toho se ve staroangličtině objevují některá fríská slova a prvky.

Uvedli jsme, že fríské teritorium bylo v mladší době římské vystaveno mořské intruzi. Lokálním podmínkám se však tamní obyvatelé museli přizpůsobit již dávno předtím. V nízko ležících krajích vznikla řada *wurtů*, které byly obydleny několik století a které skýtalý útočiště početným komunitám (viz výše, str. 62). Relativně velké *wurty* byly odkryty např. v Ezinge (Holandsko) a ve Feddersen Wierde (Německo). Posledně uvedené naleziště nám poskytlo zatím nejucelenější obraz starého pobřežního sídliště. Jelikož bylo opuštěno až na počátku 5. století, je dosti pravděpodobné, že část jeho obyvatel přesídlila do východní Anglie.

Po ukončení římské vlády na dolním Rýnu máme o Frísech jen málo zpráv. Jejich možnosti expandovat na jih byly omezené, neboť zdejší oblast pevně ovládli Frankové. Kolem roku 555/560 si přinejmenším část Frísů podmanil franký král Chlothar I., merovejská nadvláda však nevedla k asimilaci tamních obyvatel. Politická slabost Frísů, stejně jako jejich stísněný prostor, vedly patrně k tomu, že dobrodružnější část národa začala provozovat dálkový obchod.³⁾

Kromě několika výjimek chyběla ve Frísku sídliště, která by plnila úlohu center. V polovině 7. století vzniklo opevněné středisko v Utrechtu, kde stál starý římský kastel. Na tomto místě záhy vyrostl i klášter. U Rýna na východě existovala větší obchodní základna v Dorestadu (Wijk bei Duurstede), která se během příštího století rozrostla až do velikosti 200 hektarů. Dorestad se skládal z přístavu a obchodního centra na Rýně a z městiště ležícího ve větší vzdálenosti od řeky. Ve druhé lokalitě sídlili především řemeslníci a rolníci. Přestože se Dorestad uvádí jako fríské centrum, ve skutečnosti šlo o pohraniční trhové středisko, které spojovalo frankou Gallii, anglosaskou Anglii, severní Německo a Skandinávii. V době největšího rozkvětu lokality bylo Frísko závislé na Francích. V kultuře a jazyce se ale uchovala fríská identita, kterou zčásti najdeme i v dnešním Frísku.

Je nepochybné, že mezi Frísy a saskými národy existovaly četné kulturní vazby. Koncem 4. století se ve Frísku začínají objevovat pohřebiště, jež vyplňují jak žárované, tak kostrové hroby. Jejich tvar a vybavení je podobný jako v oblasti na východ od Emže. Bohaté hroby se většinou nevyskytují. Výjimku tvoří ženský pohřeb odkrytý na pohřebišti ve Zweelo, který obsahoval stříbrnou okrouhlou sponu, rovnoramennou sponu a náhrdelníky z jantarových a skleněných korálků. Nález pochází z doby kolem roku 450. Ve Zweelo byli mrtví nejprve situováni severojižně, časem se však přešlo na východozápadní orientaci, přičemž poblíž lidských hrobů byli někdy pohřbíváni i koně. Saské spony a saská keramika se prokazatelně používaly v oblasti mezi řekami Vlie a Emže. Tato skutečnost vedla některé badatele k závěru, že Anglosasové dobyli alespoň část Fríska. Takové pojetí však nemusí odpovídat realitě. Nálezy potvrzují jenom obecné splnutí kultur v 6. století, které logicky vyplývalo z obchodní činnosti a ze vzniklých aliancí. Ačkoli můžeme předpokládat, že zhoršení životních podmínek v přímoří mělo za následek intenzivní soutěžení o dobrou půdu, dobytelské tažení Sasů a jiných kmenů na západ zůstává pouhou hypotézou. Výzkum potvrzuje saské a snad i dánské útoky na Frísko, ale neumožňuje dalekosáhlejší závěry.

V 7. století se obnovil tlak Franků na frískou oblast. Roku 689 ovládl Pipin II. Dorestad a jižní Frísko. O šest let později byl Utrecht již natolik pacifikován, že se mohlo přikročit ke stavbě kláštera. Mnozí Frísové byli v této době ještě pohany a o jejich obrácení usilovali četní misionáři z Anglie (Wilfrid roku 678, Willibrord roku 689). Evangelizační snahy ovšem narážely na silný odpor. Fríský vůdce Radbod se vzbouřil proti Frankům, porazil je roku 716 u Kolína nad Rýnem a zničil řadu severofrankých kostelů. Angličtí misionáři opustili narychlo zemi, jež získala na několik let nezávislost. Po Radbodově smrti roku 719 dobyli Frankové západní část Fríska, nezasáhli však do uspořádání společnosti. Oblast si rovněž uchovala svůj obchodní význam. Mince ražené v Dorestadu a na jiných místech ve Frísku obíhaly spolu s francouzskými ražbami a usnadňovaly obchodování v přímořských krajích na severu. Důkazem tohoto vývoje je řada pokladů, které byly odkryty při archeologických vykopávkách. Poklad z Midlumu pochází z doby kolem

roku 570 a jeho mince vykazují vlivy byzantských zlatých ražeb. Příkladem další vývojové fáze je wieuwerdský poklad, ukrytý mezi lety 630 a 640. Obsahoval sedm byzantských mincí, tři italské mince a patnáct mincí z francké Gallie. Lokální ražby byly součástí pokladu z Altenwalde ve východním Frísku, který se datuje do období kolem roku 650. Mince pocházely z oblasti dolního Rýna a Meusy. Kolem roku 650 můžeme sledovat dvě hlavní „peněžní“ cesty – jednu podél severního pobřeží a druhou podél Ruhru a Lippe na franckém teritoriu. Jelikož obě končily ve Frísku, soudí se, že Frísové působili jako zprostředkovatelé mezi franckým světem, Severním mořem a západobaltskými oblastmi.

Podrobná historie germánského osídlení v jižní Británii je dobře propracované téma, které nelze uspokojivě shrnout v knize tohoto druhu.⁴⁾ Stěhování osadníků ze severských pobřeží do britských provincií mělo ovšem takový vliv na ostrov i na pozdější dějiny západní Evropy, že je nemůžeme zcela pominout. Prameny, které se věnují migraci severních Germánů do Británie a počátkům anglosaských obcí, přinášejí zejména pro první období jen velmi málo údajů. Obě nejdůležitější kroniky, Gildasova a Bedova, obsahují některé nesrovnalosti, jež bývaly v minulosti bagatelizovány. Archeologie, dlouho zaměřená na odkrývání pohřebišť a stylistický rozbor kovových výrobků, začala od šedesátých let nabízet širší přístup k celé problematice, přičemž největší pokrok byl učiněn při výzkumu raného anglosaského osídlení. V sedmdesátých letech došlo v severním Německu a v Dánsku k upřesnění chronologie kovových výrobků a keramiky, což významně rozšířilo naše vědomosti a raně anglosaské Anglii. Poprvé byly prakticky s jistotou stanoveny počátky germánského osídlení na východě ostrova. Přestože mnohé zůstává neobjasněno, základní představu o tehdejší vývoji již máme.

Přistěhovalci přicházeli do Británie z přímořských krajů u ústí Labe a Vesery, ze Šlesvicko-Holštýnska (zejména z kraje Angeln), ze severního Holandska a přinejmenším z některých oblastí Jutského poloostrova. Tyto údaje, jež vycházejí z historických pramenů, jsou dnes do značné míry potvrzeny i archeologicky. Podněty ke stěhování byly různé: zhoršení životních podmínek v přímoří, rostoucí populace a v nepo-

slední řadě i vědomí, že za Severním mořem lze dosáhnout dobrého životního standardu. V římské Británii, podobně jako jinde v západních provinciích, se vojenští činitelé od druhé půle 3. století zčásti opírali o barbarské jednotky a barbarské důstojníky. Formální ukončení římské vlády na ostrově, k němuž došlo roku 410, v žádném případě neznamenovalo, že by obyvatelé Británie trpně přihlíželi námořním výpadům Sasů a jiných národů. Lidé, kteří zemi spravovali po roce 410, naopak dále využívali germánské jednotky, popřípadě ještě zvýšili jejich počet. Z hlediska germánských žoldněřů se toho mnoho nezměnilo: vstupovali do provinciální armády stejně jako jejich předkové. Po jedné či dvou generacích, kdy se zhroucení ústřední moci již plně projevilo, začala germánská vojska stále více zasahovat do vnitřních britských poměrů. Na tomto pozadí dává Gildasovo a Bedovo vyprávění celkový smysl. Mnohé však zůstane, pravděpodobně navždy, nevysvětleno. Podle Gildase bylo využívání naverbovaných germánských jednotek zprvu účinné. Když však jejich počet vzrostl, dožadovali se příchozí větších odměn a nakonec vyvolali ničivou vzpouru. Později se opět vrátili do své vlasti. Gildasova zpráva z poloviny 6. století tvoří základ Bedovy obširnější verze z doby kolem roku 730. Ačkoli se tu vyskytují nejasné prvky – například návrat Sasů do vlasti – zdá se, že Gildas měl k dispozici alespoň jeden pramen z 5. století. Jeho údaje proto mohou být autentické a plně odpovídají našim představám o situaci v Británii v 5. století.

Po roce 1960 se podstatně rozšířily naše znalosti o nejstarším germánském osídlení v Británii.⁵⁾ První anglosaská pohřebiště a sídliště pravděpodobně vznikla v oblasti mezi dolní Temží a Norfolkem, přičemž stopy po dalších nacházíme i v Lincolnshire a v Kentu. Zdá se, že v Muckingu ležícím severně od ústí Temže sídlila na počátku 5. století skupina Germánů, nad níž vykonávali dohled důstojníci oblečení do uniforem v pozdně římském stylu.⁶⁾ Raná muckingská keramika se velmi podobá nálezům z Feddersen Wierde, což může vést k závěru, že někteří přesídlenci připluli k Temži přímo ze severoněmeckého pobřeží. Není jasné, zda se v tomto prostoru usadili z vlastní iniciativy, nebo zda byli povoláni pozdní římskobritskou vládou (nakolik tehdy existovala). Skutečnost, že zde působily oddíly s výzbrojí pozdně římského

typu, mluví spíše pro druhou možnost. Ve východní Anglii máme k dispozici dva zvláště nápadné příklady raného anglosaského osídlení. Za hradbami malého římského města Caister-by-Norwich vyrostlo velké germánské žárové pohřebiště, jehož nejstarší hroby pocházejí z doby kolem roku 400.⁷⁾ Ačkoli si přítomnost Germánů můžeme vysvětlit různě, zdá se velmi pravděpodobné, že představitelé města, kteří v 5. století odpovídali za bezpečnost obyvatel, zde usídlili skupinu Anglosasů, jež dostala do užívání část okolní půdy. Nešlo o ojedinělý případ. Raně germánská pohřebiště se vyskytovala také v blízkosti Leicesteru, Ancasteru, Great Chesterfordu a dalších východoanglických měst. Naproti tomu ve West Stow v Suffolku neměla přítomnost anglosaských přistěhovalců žádný vztah k římskobritskému osídlení.⁸⁾ V těchto místech vznikla počátkem 5. století vesnická společnost, jež existovala přinejmenším dvě století. Poblíž se nenacházelo žádné římské město ani větší vila, i když nelze vyloučit, že pozemky patřily nějakému vilovému statku. Zatím nebylo uspokojivě vysvětleno, za jakých okolností Germáni West Stow osídlili. Víme pouze, že zde působili na sklonku římské vlády v Británii.

Dnes již málokoho překvapí, že při popisu germánského stěhování do Británie se Beda nejprve věnuje Kentu (u Gildase tomu tak není). Podle Bedy osídlili Kent Jutové, kteří přišli z Jutska. O jutském Kentu se dlouho vedly spory, nyní však existuje dostatečné množství archeologických důkazů, jež vztahy mezi Jutskem a Kentem potvrzují. Bedovy údaje dokládají především šperky a brakteáty. Jelikož Kent ležel blízko severní Gallie, jejíž hmotná kultura byla stále více francká, měla by se malá vzdálenost mezi oběma zeměmi nějak projevit v archeologii. Tento předpoklad potvrzují nejen francké paprskovité a ptačí spony z pohřebiště jako Faversham a Lymige, ale také nálezy porýnského skla, franckých hliněných lahví či dokonce franckých zbraní. Chybí však jakékoli doklady o francké migraci do Kentu. Styky mezi Gallii a Kentem byly zejména v 6. století velmi intenzivní a svého vrcholu dosáhly za vlády krále Aethelberta (šedesátá léta 6. století - 616). Tento panovník se oženil s franckou princeznou Bertou, která byla katoličkou. Působení křesťanské královny v Kentu se patrně stalo jedním z podnětů pro vyslání náboženské mise na ostrov. Roku 597 začal sv. Augustin

na žádost papeže Řehoře I. obracet germánskou Anglii na víru. Mezi prvními pokřtěnými byl i král Aethelbert.

Po vzniku kentského království (název je odvozen z pojmenování římskobritských obyvatel kraje - *Cantiaci*; odtud germánské *Cantware*) se v 7. století postupně konstituovaly další anglosaské státy, z hlediska kontinentální Evropy vesměs malé, a některé z nich byly velmi nestabilní.⁹⁾ Řada těchto zemí, zejména Kent a Východní Anglie, udržovala kontakty nejen s přilehlou pevninou, ale i s odlehlými částmi Evropy. Nádherně vybavený hrob ze Sutton Hoo v Suffolku, který pochází z doby kolem roku 625, vykazuje jistou podobnost s hroby ve Vendelu a Valsgärde ve Švédsku (viz níže str. 219n). V Sutton Hoo se našly francké mince a starobylá byzantská stříbrná mísa, snad diplomatický dar. Málokterá - pokud vůbec nějaká - část germánského světa byla úplně izolovaná a většina oblastí byla spjata politickými nebo jinými svazky s širším prostorem, než se často připouští.

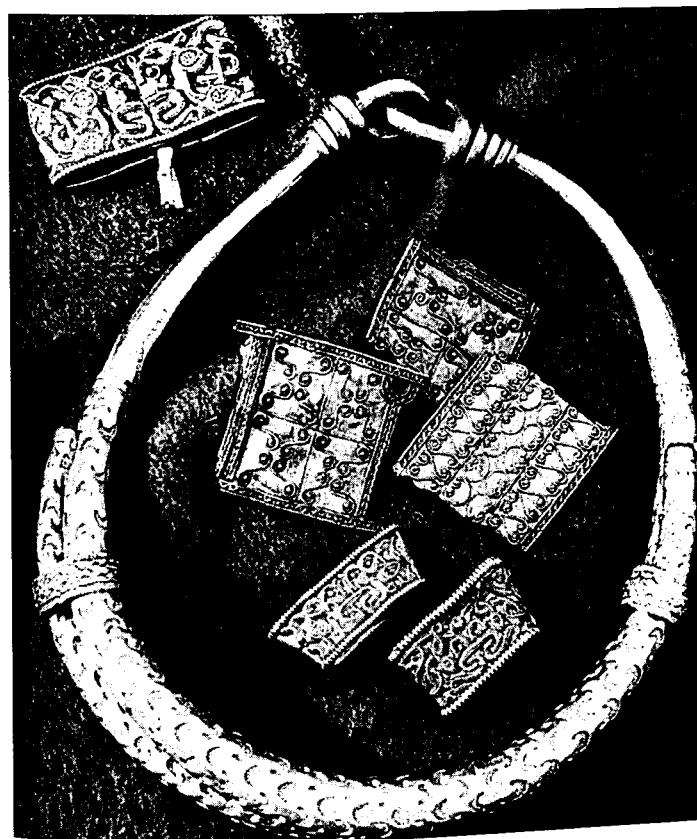
Skandinávie

Jižní Švédsko a baltské ostrovy Gotland a Öland patří k oblastem, které písemné prameny jen velmi málo zmiňují. Kronikáři se omezují na popis nájezdů a bitev (např. švédský útok na Frísko nebo expanze upplandských Svearů), o způsobu života tehdejších lidí však prakticky mlčí. Tento stav lze zlepšit jedině pomocí archeologie. Na rozdíl od většiny evropských zemí nezažilo Švédsko a přilehlé kraje větší útoky zvenčí. To ovšem neznamená, že zde neprobíhaly složité procesy. Kulturní změny, k nimž ve Skandinávii došlo mezi lety 400 a 700, byly naopak dosti významné. Nejdůležitější roli přitom sehrály vnitřní faktory. Severské země měly dostatek zemědělských produktů a jejich výrobní možnosti se v 5. a 6. století dále zlepšovaly. Germánské předáky, kteří za tímto vývojem stáli, většinou neznáme. Během bouřlivých desetiletí, provázejících zánik římské moci na západě, se do severní Evropy dostalo velké množství zlata, zčásti jako kořist, zčásti jako plat za vojenskou službu. Velké procento tohoto zlata se z dosud nejasných důvodů ocitlo ve Švédsku, na Ölandu a na Gotlandu. Při vykopávkách byly objeveny zlaté ingoty, spirálové prsteny, *solidy* a nádherně vypracované

ozdoby. Některé nálezy měly impozantní rozměry. Zlatý kruh z Trollebergu váží 1, 255 kg a tureholmský poklad ze Södermanlandu, odkrytý roku 1774, vážil 12 kg. S jistou nadsázkou lze hovořit o „zlatém věku Švédska“.¹⁰⁾

Země byla osídlena různými kmenovými seskupeními, jejichž jména nám částečně zachovaly latinské a řecké prameny. Nejvýznamnějším etnikem byli Svearové nebo Sviarové s mocenským centrem v Upplandu ve východním Švédsku. Tacitus o nich již před staletími napsal, že mají dostatek lidí, lodí a válečné výzbroje. Svearové byli pravděpodobně týmž národem (Jordanovi Suehanové), který v 5. a 6. století choval skvělé koně, a který dodával kožešiny do Středomoří. Jordanes se rovněž zmiňuje o severských kočovných lovcích (*Screrefennae*), kteří se nevěnovali zemědělství. V jižní Skandinávii žili Západní a Východní Gotarové, snad totožní s dřívějšími Gauty. Někteří badatelé dávají Gotary do souvislosti s ranými Góty, což však nelze jednoznačně potvrdit. Během 5. století se kulturní okruh v jižní Skandinávii rozšířil o západní Norsko. V této době se dozvídáme o králi, který panoval nad skupinou kmenů, k nimž patřili Rugiové (odtud Rogaland) a Harothové (Hordaland); zřejmě zde docházelo k formování státu, podobně jako v jižním Švédsku. Ve většině oblastí jižní Skandinávie byl patrný hospodářský pokrok, způsobený systematictějším využíváním přírodních zdrojů. Místy nápadně vzrostl počet obyvatel a krajina se zaplnila statky a osadami. V celém Švédsku se objevují stovky opevněných sídlišť, jež svědčí o stálých nájezdech a válčení výbojně aristokratické společnosti.

Rostoucí politický vliv Upplandu a Mälaru v době stěhování národů nám dokládají tři obrovské mohyly ve Staré Uppsale (Gamla Uppsala) severně od moderního města.¹¹⁾ Mohyly leží v kraji, kde byly odkryty bohaté kostrové hroby a velké zlaté poklady. Podle pozdějších pramenů se tu nacházelo nejenom hlavní středisko přežívajícího pohanství, ale i mocenské centrum starých Svearů. Všechny tři mohyly stojí vedle sebe a jejich okolí je poseto stovkami menších mohyl. K pohřebním účelům zjevně nesloužilo nízké návrší ve tvaru plošiny východně od nejvyšších mohyl. Jeho tradiční jméno je „pahorek Thingu“, což lze přeložit jako pahorek rady. Na severu se zčásti dochoval starouppsalský

Zlatý poklad z Tureholmu (Švédsko)

kostel, který pochází z 12. století. V chrámu sídlil po definitivním vítězství křesťanské víry první arcibiskup. Dvě velké mohyly byly v 19. století prozkoumány, ne sice důkladně, ale poměrně šetrně. Odkryté pohřby byly mnohem méně honosné, než se čekalo. Šlo o žárované hroby, jejichž výbavu tvořilo několik předmětů ze zlata, bronzu a skla. Nálezy byly poškozeny ohněm z pohřební hranice. Podle dnešních názorů vznikla východní mohyla někdy kolem roku 500 a západní

o půl století později. Dosud nezkoumaný prostřední památník se zpravidla považuje za nejstarší a někteří badatelé soudí, že patřil zakladateli celé lokality, který zde byl – snad s dalšími lidmi – pohřben v 5. století. Pakliže jsou uvedená data správná, máme co činit s příslušníky vládnoucí dynastie Ynglingů, kteří figurují jak v norských, tak v anglických pramenech. Prostřední mohyla by potom patřila Aunovi, jenž zemřel v 5. století následkem nemoci, východní by náležela Egilovi a západní Adilsovi. Traduje se, že jeden z Aunových synů, Ottar, zahynul v bitvě u Vendelu několik mil severně od Uppsaly. I v těchto místech se tyčí mimořádně velká mohyla, odedávna známá jako Ottarova mohyla (Ottarshögen). K jejímu průzkumu došlo na počátku našeho století a během vykopávek byl objeven opotřebovaný *solidus* z druhé poloviny 5. století. Vendelská mohyla tedy podle všeho vznikla kolem roku 500 nebo o něco později, což odpovídá místní tradici. V jiných částech jižního Švédska se vyskytují další velké mohyly, často v oblastech, kde je dobrá půda, a také poblíž hlavních cest. Mezi největší patří Anundshögen u Badelundy ve Västmanu na břehu jezera Mälaren. Z výšky patnácti metrů shlíží na pohřebiště největších pomníků ve tvaru lodí v celém Švédsku. Nejdelsí „loď“ přitom měří více než padesát metrů. Soudí se, že v Badelundě existovalo v době stěhování národů politické centrum, protože se tu ve středověku konal „thing“.

Gamla Uppsala byla střediskem náboženství i královské moci. Adam Brémský, jehož svědectví pochází z roku 1070, kdy bylo pohanské náboženství dosud silné, popisuje pohanský chrám v Uppsale následovně: „Chrám obepíná zlatý řetěz, který visí kolem strmé střechy. Jeho lesk vidí přichozí z daleka, neboť ono posvátné místo leží na rovině a mohyly, jež ho obklopují, jsou uspořádány do tvaru divadla.“¹²⁾ V chrámu stály sochy Thóra, Ódina a Freyra a v nedalekém háji visely lidské i zvířecí oběti. Každých devět let se v této prastaré svatyni, posvěcené stářím a hroby králů, konaly velké obřady. Pod kostelem z 12. století se v roce 1926 našla část dřevěné struktury na mohutných kůlech. Je možné, že právě v těchto místech stál pohanský chrám, který byl symbolicky nahrazen kostelem z roku 1150. Zde se tedy nacházelo politické a náboženské středisko starých Svearů, jež neztratilo svůj význam až do konce pohanství ve 12. století. Dlouho předtím vznikla

v Upplandu i jiná mocenská centra. Šlo o Vendel a Valsgärde, které podle všeho nebyly osamocené. Jednotný stát v této době ještě nevznikl; jeho formování začalo teprve v 9. století.

Hospodářský vývoj jižního Švédska a baltských ostrovů od pozdní doby římské byl nutně provázen soupeřením o hospodářské zdroje a o bohatství, jež poskytovaly. Není proto žádným překvapením, že se u tehdejších sídel začaly stále častěji objevovat hradby. V západních přímořských krajích Södermanlandu a Östergötlandu, stejně jako na Ólandu a Gotlandu vyrostl velký počet opevněných sídlišť postavených z kamene, které svědčí o lokálním ohrožení a obavách před námořními nájezdy. Velká většina ohrazených míst je malá, s jedinou kamennou zdí. V některých z nich se nenašly žádné objekty; u malého počtu sídlišť vyplňují stavby celý vnitřní prostor a jejich dispozice dokládá jistý stupeň plánování. Největší opevněnou lokalitou je Graborg na Ólandu, který má přibližně kruhový tvar o průměru 210 metrů. Obranná zeď dosahuje výšky až 9 metrů. Většina pevností je mnohem menší a lze v nich vidět sídla jednotlivých rodin, zajišťující ochranu čeledi a zvířectvu během krizových let. Nejprobádanější pevnost, Eketorpsborg na Ólandu,¹³⁾ sloužila v druhé polovině 4. století jako dočasné útočiště, po roce 400 se však vyvinula ve vysoce organizované sídliště s řadou objektů. Vnější budovy, zhruba stejně veliké, byly paprskovitě rozestaveny podél obvodové zdi, vnitřní vyplňovaly centrální prostor. Eketorpsborg mohl pojímat početné společenství lidí i se zásobami a zvířaty. Stupeň společenského uspořádání a plánovitosti je zde neobyčejně zřetelný a vypovídá o silné místní či regionální správě, která na ostrově existovala dlouhou dobu.

Většinu zlata v jižní Skandinávii pravděpodobně tvořily římské mince.¹⁴⁾ Dosud se našlo přibližně 700 zlatých mincí z 5. a 6. století, z nichž asi 280 pochází z Ólandu, 250 z Gotlandu a 150 z Bornholmu. Mezi ólandskými a bornholmskými mincemi převažují ražby císaře Leona (457–474), zatímco pro Gotland jsou typické ražby pozdějších císařů, od Anastasia po Justiniana (491–565). Častý výskyt pokladů má nepochybně své důvody. Velkou část mincí, jež se dostaly na sever, jejich noví vlastníci v nejistých dobách ukryli a později nevyzvedli. Zdá se, že mince přicházely do baltských zemí z přímořských oblastí mezi Odrou

Letecký pohled na hradiště u Eketorpsborgu (Óland, Švédsko)

a Vislou, odkud známe podobné poklady, třebaže v menším měřítku. Původně se jednalo o dary a vojenský zold severským vůdcům a jejich bojovníkům, kteří se účastnili tažení mezi lety 370 a 450. Na švédské pevnině jsou mincovní nálezy méně časté. Významné objevy byly učiněny v Helgö, obchodním středisku na jezeře Mälaren, kde se dosud vykopalo asi 80 mincí, přičemž jeden poklad obsahoval 47 a další 21 *solidů*.

Malý ostrov na jezeře Mälaren, dříve nazývaný Helgö, Svatý ostrov, byl důležitými střediskem dálkového obchodu a jeho obyvatelé udržovali kontakty nejen se skandinávskou oblastí, ale i se zámořskými kraji.¹⁵¹

Na zdejších terasách stálo několik pravouhlých staveb na úrovni terénu spolu s menšími objekty a dílnami. Helgö bylo osídleno řadu století od mladší doby římské až do středověku. Dosud se našlo velké množství předmětů pocházejících z různých historických období, zejména z let 500 až 800. Význam lokality dokládá skutečnost, že sem směřovalo zboží evropské i mimoevropské. Kromě již zmíněných zlatých *solidů* byly například objeveny: francké sklo, kovové ozdoby a spiny z různých částí severní Evropy, bronzová naběračka z koptského Egypta, bronzová soška Buddhy, vyrobená v severní Indii před rokem 700, a zdobená biskupská berla irského původu z 8. století. Zboží proudilo z východu i ze západu, bylo přepravováno po Severním a Baltském moři i po dalekých pláních východní Evropy, aby nakonec spočinulo na tomto nehostinném skalisku v severském jezeře. Jak byl celý obchod organizován a kdo za ním stál? Je třeba zdůraznit, že Helgö nikdy nebylo aglomerací zemědělských usedlostí. Nelze je také považovat za předchůdce měst ve smyslu, který odpovídá představám středověkého či novodobého člověka. Plně výstižné není ani srovnání s jinými obchodními středisky, jako byly Dorestad nebo Quentovic, jejichž vznik po polovině 7. století souvisel s novým uspořádáním obchodních svazků v době větší politické stability. Helgö totiž také vyrábělo, zejména kovové předměty pro lokální trhy. Funkce místa byly tedy složité a bezpochyby se během staletí měnily. Na počátku se tu snad nacházelo středisko místního obchodu, později se přidala výroba jistých druhů zboží a nakonec došlo i na dálkový obchod. Ani takové vysvětlení nemůže ovšem být zcela vyčerpávající. Je například pravděpodobné, že na ostrově existovalo kultovní středisko, přičemž irská berla může být památkou na misií do této skalopevné bašty pohanství. Předpokládat musíme i jisté omezené správní funkce v Mälarském údolí. Na otázku, kdo se přičinil o vzestup Helgö mezi obchodní a výrobní střediska, archeologické nálezy neodpovídají a v budoucnu lze jen těžko očekávat změnu.

Bohatě vybavené hroby se ve Švédsku objevují již od mladší doby římské. V 7. století se však setkáváme s takovým stupněm okázalosti, který je charakteristický pro královské hroby Franků. Pohřebiště ve Vendelu a Valsgärde v Upplandu spolu s jinými lokalitami ve východním Švédsku nám umožňují pohled na vládnoucí dynastii, o níž hmotná

Přilba z hrobu č. 14 ve Vendelu (Švédsko)

kultura předešlého období neprozrazuje prakticky nic.¹⁶⁾ U základů středověkého kostela ve Vendelu byla odkryta skupina asi čtrnácti člunových hrobů. Mnohé z nich byly poškozeny a vyrabovány ještě před koncem 12. století. Jelikož Vendel leží pouhých 2,5 km severně od Ottarshögenu (viz výše, str. 216), mohli být v těchto místech pohřbeni potomci téže vládnoucí vrstvy. Nejstarší známý člunový hrob ve Skandinávii se našel v Augerumu v jižním Švédsku. Šlo o pohřeb ženy, která zemřela v druhé polovině 6. století. Pozdější člunové hroby ve Vendelu a Valsgärde tento způsob pohřbívání dále rozvíjely a jejich bohatství nemá v severogermánských zemích obdoby. Hrob č. 6 ve Valsgärde nám poskytuje představu, jakou nádherou se tehdejší vládcí obklopovali za života i po smrti. Člun dlouhý asi osm metrů měl převážet zemřelého do záhrobí. Mrtvola ležela na péřových polštářích a po jejím boku se nacházela úctyhodná kupa zbraní: dva dlouhé a tři kratší meče, dva štíty, přilba, ostěp, kopí a krabice s náradím. Skleněné, dřevěné, bronzové a železné nádoby spolu s kovovými kozlíky do krbu, rožněm a háky na maso nám evokují knížecí hostiny z germánských pohádek. U přídě ležely dva koně, jejich sedla, jelen a pes. Obětiny byly překryty koberci z březové kůry a nad vším se tyčila mohyla z hlíny a kamenní. Další velmi bohatý hrob, č. 12 z Vendelu, odhaluje kulturní a obřadní spojitosti napříč celým severským světem. Nádherně zdobená železná přilba s vypouklými bronzovými pláty je vzdáleným potomkem přilbic používaných v pozdně římské armádě.

V jižním Švédsku a na baltských ostrovech známe mnoho menších zemědělských osad z doby římské a z doby stěhování národů. Jedním z nejlépe prozkoumaných míst je Vallhagar na Gotlandu,¹⁷⁾ kde se rozkládalo pět nebo šest statků s ohrazenými poli a lukami. Každá usedlost měla ústřední stavení a několik přilehlých budov. Vallhagarská společenská jednotka se pravděpodobně skládala z nevelké skupiny navzájem propojených rodin, jež měly různé hospodářské zaměření. Tyto rodiny spojovaly některé společné cíle. Vallhagar byl obýván zhruba od roku 400 do poloviny 6. století, v dané oblasti však existovaly i starší usedlosti. Obyvatelé se živili smíšenou zemědělskou výrobou, přičemž chov dobytka převládá nad polním hospodářstvím. Hlavní zdroje potravy tvořil skot a ovce a vyskytovaly se také vepří a drůbež. Čas od

času se podnikaly hony na polodivoké koně, jejichž maso se jedlo. Z obilnin se pěstovaly pšenice jednozrnka a dvouzrnka, ječmen, žito, špalda a len. Zboží, které se na Gotland dováželo z různých míst, získávali vallhagarští rolníci v malých množstvích, pravděpodobně výměnou za zemědělské produkty. Kromě skleněných nádob z Porýní šlo o keramiku a kovové výrobky z několika částí západního Baltu.

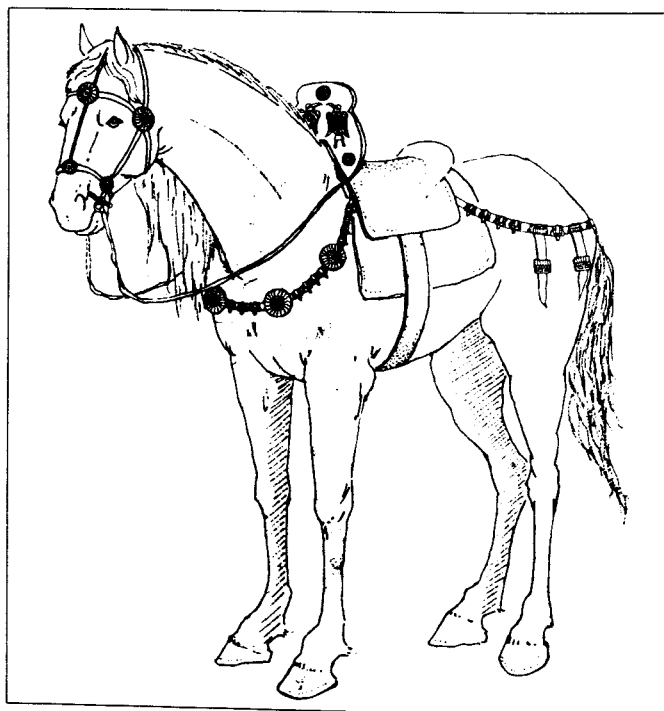
Vznik raných států ve Skandinávii se řídil jinými zákony, než ve většině germánské Evropy. Přes svou poměrnou odlehlost a malé rozměry nebyly tyto státy bezvýznamné nebo zanedbatelné. Jejich schopnost přitahovat bohatství z východořímského světa a později z germánských říší na západě je toho dostatečným důkazem. Na konci 6. století, ne-li dříve, udržovala severská vládnoucí vrstva kontakty nejen se zeměmi na druhé straně Baltu, ale i s Franky a rody východní Anglie (Sutton Hoo). Styky se vzdálenými oblastmi byly předzvěstí vikingských výprav, jejichž počátek spadá do 8. století.

XI

GEPIDOVÉ A LANGOBARDI

Gepidové

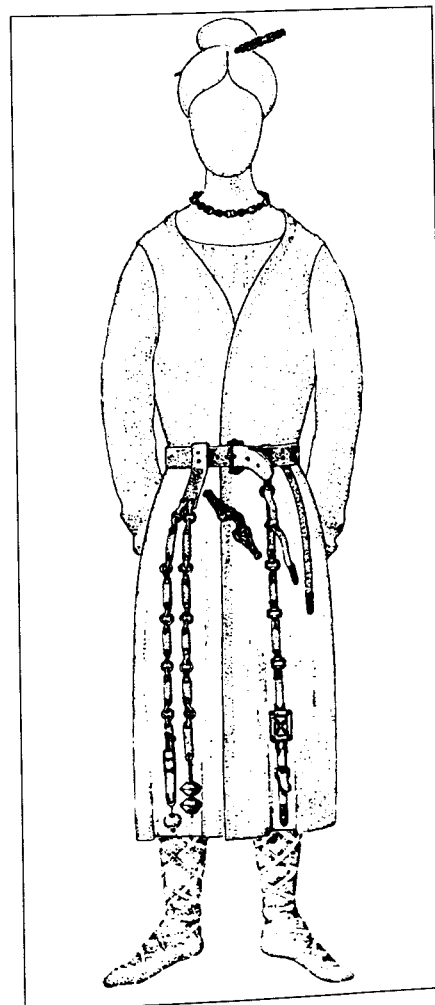
Gepidové jsou ze všech velkých germánských národů nejméně známi a jejich dějiny můžeme načrtnout jen v hrubých obrysech.¹⁾ Gepidům se nepodařilo vytvořit trvalý stát, ani stabilní osídlení uvnitř pevných hranic. Žádný pozdější kronikář nezaznamenal jejich historii a tradice, přičemž je otázkou, zda nějaké souvislejší představy o své minulosti vůbec měli. Gepidové se poprvé objevují v šedesátých letech 3. století, kdy spolu s Góty napadli Dácii. Po evakuaci dácké provincie začátkem sedmdesátých let se však na bývalém římském území neusadili, čímž jako by potvrdili gótské podání, že Gepidové jsou líní a bez jakékoli iniciativy. Jejich nové državy se rozkládaly u severovýchodních hranic Dacie, východně od Tisy, a v této oblasti žili až do počátku 5. století, kdy upadli pod ostrogótskou nadvládu. V následujících desetiletích byli jejich bojovníci stále více vtahováni do služeb Hunů; gepidský král Ardarich se těšil větší přízni Attily než ostatní vazalové. Při hunském vpádu na Balkán roku 447 byli Gepidové Attilovými nejméně společníky a na Katalaunských polích roku 451 tvořili pravé křídlo hunské armády. Po Attilově smrti se však Ardarich vzbouřil proti jeho synům a spolu se sarmatskými, svébskými a rugijskými spojenci porazil Huny roku 454 na řece Nedao. Tento úspěch zajistil Gepidům sídla ve východokarpatské pánvi, postavení římských spojenců a skromný příspěvek ve zlatě. Gepidové ale nebyli natolik silní, aby odolali svým ostrogótským nepřátelům. Theodorichova vojska je roku 504 vytlačila z Podunají a teprve v roce 537, kdy Góty zaměstnávala válka s Byzancí, se Gepidové mohli usadit v okolí Sirmia. Jejich vláda v podunajských krajích byla poměrně vratká, neboť Byzantinci dosud projevovali zájem

Rekonstrukce gepidského (?) postroje
z Apahidy (Rumunsko)

o bezpečnost v celé oblasti a spoléhali se přitom spíše na Langobardy. Roku 546 dostal langobardský vůdce Audoin za úkol obsadit staré pannonské provincie a spravovat je jako spojenec Byzance. To znamenalo válku s Gepidy. Bojovníci z obou stran se střetli roku 552 u Asfeldu a bitva skončila úplným vítězstvím Langobardů. Z této pohromy se Gepidové již nikdy nevzpamatovali.

Přestože Gepidové drželi všechna území poměrně krátce, podařilo se do jisté míry definovat archeologii jejich osídlení. Přítomnost Gepidů byla přesvědčivě prokázána v Potisí a v kraji ležícím na východ od něj. Východní hranici možná tvořily velké valy navršené

Oděv gepidské ženy
rekonstruovaný podle pohřební výbavy
nalezené v Szentes-Nagyhegy
(Maďarsko; 6. století n. l.)

ve 4. století Sarmaty na obranu před Góty a Vandaly. Nejbohatší pohřby byly odkryty v okolí Szentes, což může vést k závěru, že se tu nacházelo důležité mocenské centrum. Byla objevena i některá sídliště. Zdá se, že Gepidové žili na osamělých stacích nebo v malých osadách, zatímco rozlehlé osady s pevným jádrem byly u nich prakticky neznámé. V transylvánské vysočině skupiny Gepidů občas využívaly starší opevněná návrší; v oblasti Potisií opevněná sídliště zatím nalezena nebyla. Hmotná kultura Gepidů z 5. a 6. století má vztah k soudobé kultuře Langobardů, avšak existují i zřetelně gepidské kovové ozdoby.

Roku 567 vtrhli na území Gepidů kočovní Avari, zlomili poslední zbytky gepidské moci a zároveň ohrozili Langobardy tak vážně, že je donutili k přesunu do Itálie. Avarský vpád přežila alespoň část národa Gepidů. Roku 600 nalezl byzantský vojevůdce za Dunajem gepidská sídliště a skupina Gepidů se zúčastnila avarského útoku na Konstantinopol roku 626. Po roce 567 však Gepidové dohráli svou dějinnou úlohu a brzy jako národ přestali existovat.

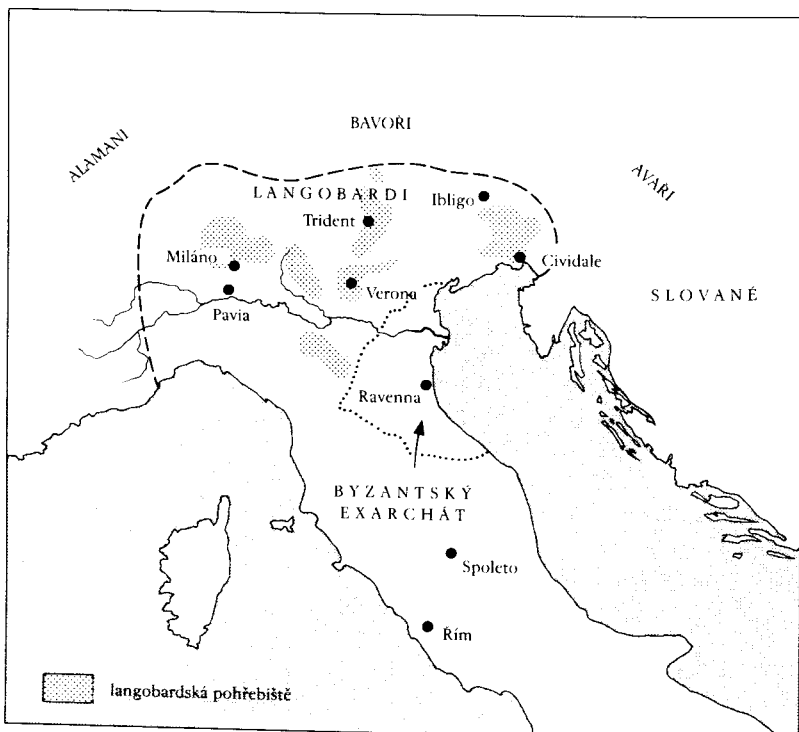
Langobardi

Před rokem 400 n. l. ohrožovali Langobardi římské provincie jen minimálně. Původně šlo o poměrně malý kmen na dolním a středním Labi, který byl uznáván pro svou zdatnost v boji. Po přesunech Gótů, Alamanů a Franků postoupili Langobardi v 5. století na jih a někdy v letech 486–487 se usadili na starém rugijském území severně od Dunaje. V dnešním Rakousku byli po několik desetiletí podřízeni Herulům. Počátkem 6. století překročili Langobardi Dunaj a usídlili se mezi jinými germánskými skupinami ve staré provincii Pannonii. V této době začal jejich mocenský vzestup.²⁾ Langobardský král Wacho (asi 510–540) udržoval dobré vztahy s Byzancí a své dcery výhodně provdal za příslušníky merovejské dynastie. Během let strávených v Pannonii se mezi Langobardy šířilo ariánské křesťanství a kmenoví předáci se přizpůsobili italskému vojenskému systému. Krátce po roce 540 uzavřel císař s Wachonovým nástupcem Audoinem smlouvu, v níž ho žádal o pomoc proti Frankům a Ostrogótům. Roku 552 přitáhli Langobardi do Itálie,

kde se zúčastnili posledních bojů s Góty. Na úrodnou Pádskou nížinu nezapomněli. Nejistota vládoucí v Pannonii přitažlivost severní Itálie ještě zvýšila. Z východu začali útočit kočovní Avari a nový langobardský král Alboin nedostal od císaře takovou pomoc, v jakou doufal. Alboin usoudil, že nejlepším řešením do budoucna je dobytí části Itálie. Roku 568 zamířila velká armáda na západ k Jadranu. V Alboinově vojsku nebyli jen Langobardi, ale také Gepidové, Sarmati, Panonci, Noričané, a podle hlavního vypravěče langobardských dějin, Paula Diacona, dokonce i Bulhaři. Kromě nich se mezi přichozími nacházeli ještě Bavoři, Durynkové, Taifalové a Sasové. Některé z těchto etnických skupin ovlivnily italské místní názvy. Země, kterou Langobardi opustili, se v příštích letech stala doménou Avarů a nechráněný severní Balkán obsadili Slované a Bulhaři.

Alboinova vojska vtrhla do Itálie v květnu 568, snadno se zmocnila Aquileje a poté dobývala ostatní pevnosti v Benátské nížině. Během jednoho roku Langobardi ovládli většinu Pádské nížiny včetně starého hlavního města Milána. Pavie odolávala ještě tři roky, vcelku se však Byzantinci a jejich spojenci udrželi jen v Alpách (Susa, Aosta) nebo v dobře opevněných městech na rovině (např. Cremona, Mantova a Padova). Po rychlých úspěších na severu překročili Langobardi Apeniny, vpadli do Toskánska a roku 575 dorazili až k Římu. V téže době začaly různé skupiny obsazovat východní pobřeží a kmenoví, kteří se do roku 580 usídlili v Kampánii, hodlali postupovat dále na jih. Alboin byl roku 572 zavražděn a nový král Klef skončil za pouhé dva roky stejně. Následujících deset let neměli Langobardi panovníka a moci se chopili jednotliví vévodové (*duces*). Podle tradice jich bylo třicet pět, přičemž šestice na severu byla považována za významnější. V čele svazu stál Zaban, který měl svou základnu v Pavii. Nezdá se, že by zemi spravovalo třicet pět vévodů najednou: jistě jich bylo víc než šest a pravděpodobně méně než dvanáct.

Bojovníci vévodů nacházeli v soudobé Itálii bohatou kořist.³⁾ Města jim zajišťovala pohodlné ubytování a venkov se svými statky zůstal zcela nechráněn před jejich zvůli. Mnozí statkáři byli odstraněni a zabiti kvůli své půdě, jiní byli ušetřeni hlavně proto, aby opatrovali stravu svým „hostům“. Langobardi nevstoupili do Itálie jako římsí spojenci

Langobardská Itálie a její sousedé

(*foederati*) a nejméně jednu generaci se podle toho chovali. Nebyl nastolen stabilní vládní systém, který by nahradil předchozí byzantskou správu. Pro kněze a statkáře ze 6. století byli Langobardi pohromou hodnou starozákonních. Papež Řehoř o tom později napsal: „Je ještě něco, ptám se, z čeho by se mohl člověk radovat? Všude vidíme hoře, odevšad slyšíme sténání. Města jsou zničena, pevnosti vyvráceny, venkov je vylidněn, země zpusťována. Nikdo již neobdělává pole, téměř nikdo neobývá města. (...) Někteří odešli do zajetí, z jiných se stali mrzáci, další byli zabiti.“⁴⁴⁾

Navzdory svým úspěchům nebyli Langobardi nezranitelní. Útoky na východní Gallii mezi lety 568 a 575 zcela ztroskotaly a v letech 571 a 575 bylo langobardské vojsko poraženo gallořímským vojvodcem Mummolem. Byzantinci začali kolem roku 580 provádět aktivnější italskou politiku a istrijskou provincii na severovýchodě ohrožovali Slované a Avari, kteří si počínali stejně jako předtím sami Langobardi. Roku 584 byla kvůli těmto nebezpečím obnovena monarchie a králem se stal Klefův syn Authari. Za Authariho vlády a za vlády jeho syna Agilulfa (590–615) nastalo období větší politické stability a neorganizované skupiny bojovníků nahradila ústřední moc. Nové uspořádání bylo v podstatě vojenskou organizací: království se skládalo z jednotlivých vévodství s vlastní armádou. Proto se v dobových dokumentech tak hojně vyskytují langobardské výrazy typu *gastaldus* (správce statku), *arimannus* (voják) a *adelingus* (šlechtic nebo pán). Odstranění římských pozemkových vlastníků způsobilo, že na langobardském území vznikl nový společenský řád. Langobardská Itálie byla mnohem více „germánská“ než Itálie Theodorichova.

Langobardi vstoupili do Itálie jako ariáni nebo jako pohané. Při svých jednáních s Římem a Ravennou museli brzy narazit na katolíky a přijetí katolické víry se stalo nutným předpokladem pro jejich integraci do italského světa. Hlavním představitelem, který usiloval o langobardské obrácení, byl papež Řehoř I. Svého zastávce našli katolíci v bavorské princezně Theudelindě, spřízněné přes matku s langobardským královským rodem. Theudelinda se postupně provdala za Authariho i za Agilulfa, což dokládá, že byla přijatelná pro všechny strany. Jelikož pocházela z Bavorska, mohli Langobardi doufat, že získají její příbuzné do protifrancké koalice. Královnin vliv u dvora měl velký význam pro katolickou církev. Zakládaly se kostely a kláštery (např. San Dalmazzo v Pedoně), byla podporována misionářská činnost a do Itálie směřovali i někteří uprchlíci (např. svatý Columbanus přicházející před Franky). Královna ovšem nebyla všemocná. Authari zakázal Langobardům katolický křest a Agilulf zůstal ariánem, přestože svého syna nechal vychovat v katolické víře. Theudelinda nemohla zasahovat ani do Agilulfovy politiky vůči Byzantincům.

Agilulf zažil velké rozšíření langobardské domény v severní a střední Itálii. Hlavním úkolem jeho vlády se stalo upevnění langobardské moci, která se zatím projevovala jen v roztroušených střediscích a v některých oblastech byla dosti vratká. Roku 590 zahájil král vyjednávání s Franky, kteří vážně ohrožovali Itálii. Langobardské poselstvo dosáhlo u austrasijského dvora rychlého úspěchu, neboť Frankové zjistili, že na Apeninském poloostrově nemohou dosáhnout trvalých zisků. V následujících letech, kdy na tři francké trůny (Austrasie, Burgundsko a Neustrie) dosedli nezletilí panovníci, se Frankové snažili vyhnout dobrodružstvím daleko od domova. Agilulf neřešil jen spory s Merovejci. Několik langobardských vévodů se proti němu vzbouřilo a přinejmenším jeden z nich slíbil věrnost Římu. Vévoda Gaidulf Bergamský, který patrně usiloval o langobardský trůn, padl během nepokojů dvakrát do zajetí a nakonec mu byl zabaven majetek.

Nyní bylo možno důrazněji vystoupit proti Římanům a hlavními cíli Langobardů se staly úrodné kraje Latia a Kampánie s Římem a Neapolí jako nejdůležitějšími středisky. V Pádské nížině však dosud trval odboj a Agilulf mohl táhnout na Řím až v letech 593–594. Snadným cílem nebylo ani hornaté Toskánsko, kde ještě na konci Agilulfovy vlády panoval prakticky nezávislý vévoda. Langobardi pronikli do Kampánie roku 593, Řím však obklíčen nebyl, snad díky papežovu zásahu, anebo kvůli moru, který sužoval okolí města. Ušetřena byla také Neapol. Nic nenasvědčuje tomu, že by Agilulf usiloval o úplné podmanění jižních oblastí a o jejich přičlenění ke své říši. Langobardští vévodové na jihu měli zase natolik protichůdné zájmy, že se nikdy nedohodli na společné akci proti zbytku byzantského panství. A tak celá Itálie do langobardských rukou nepadla. Agilulf upevnil svou vládu na severu, kde se obklopil římskými symboly a římskými rádci. Jeden nápis ho oslavuje jako „z boží milosti nejslavnějšího vladaře a krále celé Itálie“. Roku 604 proběhla v milánském cirku slavnost, při níž byl Agilulfov syn Adaloald posazen za přítomnosti franckých vyslanců na langobardský trůn. Přestože byl Agilulf spíše odvážným válečníkem, uvědomoval si význam římského kulturního a politického dědictví a snažil se na ně navazovat. V etnicky smíšené oblasti, jakou byla severní Itálie kolem roku 600, bylo potřeba zdůrazňovat jakousi stabilní

minulost. Nezáleželo na tom, že mnohé prvky oné minulosti již neměly žádnou skutečnou váhu.

Agilulfova vojska nedokázala natrvalo ovládnout střední Itálii a příměří s papežem Řehořem bylo zřejmě přijato s jistou úlevou. Langobardy mohla uspokojit zejména ta část dohody, která jim zaručovala vyplácení tributu. Roku 598 zprostředkoval Řehoř příměří s Byzantinci, které vydrželo více než tři roky. Agilulf nato obnovil válku na severu a dobyl Cremonu, Mantovu a Padovu, které dosud drželi Byzantinci. Boje pak probíhali se střídavým štěstím a situace se více méně stabilizovala. Byzanc poznala, že nemá naději získat zpět své staré državy, a Langobardi nepodnikali žádné výpravy, jejichž cílem by bylo ovládnutí celého poloostrova. Po Agilulfově smrti roku 615 nastoupil na trůn jeho syn Adaloald, vychovaný od dětství jako katolík. Ariánské křesťanství bylo za jeho vlády dosud silné a napětí mezi ariány a katolíky mnohdy končovalo politickými rozbroji. Tvzení, že katolíci byli „progresivní“ a ariáni „tradicionalističtí“, je však jistě mylné. Skupina ariánů, která Adaloalda roku 626 svrhla a na trůn dosadila jeho švagra Arioalda, nechtěla provést žádnou ariánskou restauraci. Další ariánský král, Rothari Brescijský, se věnoval hlavně válkám s Byzantinci, při nichž dobyl Janov a západoitalské pobřeží. Za následujících panovníků se katolictví stále více prosazovalo na úkor ariánství, a to zejména po smrti krále Grimoalda roku 671. V poslední čtvrtině století bylo obrácení Langobardů na katolickou víru dokončeno a vztahy s Byzancí měly povětšinou mírový charakter. Poslední velkou vojenskou akcí byl útok Byzantinců na vévodství Benevento roku 662, který Grimoald bez větších problémů odrazil. Roku 680 veškeré konflikty skončily.

Langobardská společnost a její právní normy doznaly v 7. století výrazných změn. Rothariho edikt, vydaný roku 643, je považován za nejrozsáhlejší a nejuspořádanější soubor germánských zvyklostí, jaký kdy vznikl v germánském království, vyjma oblast visigótské říše. Edikt je v podstatě *germánským* zákoníkem a římské vlivy se projevují pouze v jazyce a některých aspektech vlastnictví. Právní normy byly uspořádány do 388 paragrafů, které se zabývaly půdou, dědictvím, manželstvím, náhradou škody, dvorem, vojenskými záležitostmi, otroky a v ne-

poslední řadě i procedurálními otázkami. V tomto rámci byly pečlivě vyloženy obyčejy Langobardů, v některých případech s opravou starších zvyklostí. Příkladem takové revize je ustanovení, které zvyšovalo peněžní náhradu za zranění, čímž se měla eliminovat krevní msta.

V langobardské části Itálie byla moc soustředěna v rukou krále, který měl svrchovanou autoritu v právní, administrativní i vojenské sféře. Přestože volba panovníka příslušela sněmu svobodných mužů, sněmovní rozhodnutí byla mnohdy pouhou formalitou. V 7. století vládl několik králů, kteří se dostali k moci díky sňatku. Sněm pomáhal králi prosazovat zákony a činit důležitá státnická rozhodnutí. Do nejvyšších vládních funkcí byli jmenováni dvorští činitelé, kteří většinou patřili ke králově družině (*gasindi*). Pozemkové majetky koruny spravovali *gastaldové*, kteří měli dočasnou moc a odpovídali přímo králi. Postupně, jak se langobardské území rozšiřovalo, měli *gastaldové* ve správě stále více pozemků, třebaže královský majetek byl mnohem častěji rozdělován mezi kostely, kláštery a oblíbence. Římské administrativní členění nahradila v 6. století langobardská vévodství, jejichž území se většinou rozkládalo kolem větších měst. Některá příhraniční vévodství měla mnohem větší rozlohu než ostatní a část z nich dosahovala velikosti starých římských provincií. To platí zejména o tridentském a furlánském vévodství na severu a o spoletském a beneventském vévodství na jihu. Poslední dvě často vystupovala nezávisle na králi (nebo dokonce proti němu), což souviselo s jejich vzdáleností od Pádské nížiny. Vévodové, kteří těmto zemím vládli, byli jmenováni králem, zpravidla na doživotí, ačkoli spory nebo přehmaty mnohdy vedly ke ztrátě panovníkovy přízně. Autonomie mocnějších vévodů byla založena na ovládnutí místního obyvatelstva. Některí *duces* dokonce založili dynastie, jejichž existence byla respektována. Tato malá království pochopitelně omezovala reálnou moc langobardských králů a právě ona způsobila, že při dobývání Itálie zůstali Langobardi jen na půli cesty.

V novém společenském řádu se obyvatelstvo členilo do tří hlavních skupin. Byli to svobodní muži, polosvobodní neboli *aldiové* a otroci. Na počátku langobardského panství patřili mezi svobodné muže hlavně statkáři a vojáci (*arimanni* nebo *exercitales*). Muži, kteří z nějakého důvodu ztratili půdu, mohli svůj osud změnit tím, že začali pracovat jako

správci statků (*gastaldové*) a za svou službu získali královskou půdu. Polosvobodní (*aldiové*) byli připoutáni k půdě, podobně jako pozdně římské *kolóni*, a přestože se těšili formální svobodě, byli zcela závislí na majiteli půdy, pro něhož pracovali. V řadách otroků lze pozorovat pozoruhodné společenské rozdíly. K otrokům patřili tzv. ministeriálové spravující pánovu domácnost a statky, šafáři dohlížející na polní hospodářství, pasáci vepřů a zemědělství nádeníci. Postavení Římanů v langobardské společnosti vyvolávalo v minulosti četné spory a řada jeho aspektů není jasná ani dnes. Příčina tkví v neuspokojivém stavu pramenné základny: Římané, kteří žili v langobardské Itálii, po sobě neza nechali téměř žádné písemné památky, a teprve v 8. století se o nich do zvidáme více. Je ovšem mimořádně nepravděpodobné, že by byli všichni z otročení, jak se domnívali někteří badatelé v 19. století. Většina z nich nemohla být ani zabita či vyhnána, čímž nechceme zlehčovat excese, jichž se Langobardi na mnoha místech dopouštěli. Kronika Paula Diacona vypočítává řadu násilností, které kulminovaly koncem 6. století. V současnosti se soudí, že v oblastech – zejména venkovských –, které Langobardi bez většího odporu ovládli, došlo k rychlému míšení Římanů a barbarů. Takový dojem alespoň vzbuzují archeologické nálezy, třebaže jich k naší lítosti není mnoho. Prolínání kultur, patrné u jednotlivých artefaktů, svědčí o sdružování řemeslníků a spotřebitelů různého původu. Je rovněž nápadné, že mezi langobardskými výrazy, které se uchovaly v současné italštině, převažují světské termíny (např. *bica* „snop“, *melma* „bláto“). Můžeme proto usuzovat, že Langobardi poměrně brzy ztratili svůj jazyk (snad již koncem 7. století), což je další známkou toho, že se s římským obyvatelstvem rychle a plně sžili.

V oblasti langobardského osídlení nedošlo k radikálním společenským přeměnám. Lze předpokládat, že až do 8. století se mezi statkáři vyskytoval značný počet římských pozemkových vlastníků. Langobardští šlechtici se patrně přestěhovali do měst a žili tam jako městské elity vedle římských rodin, s nimiž se postupem doby stále více mísili. Mnohé nasvědčuje tomu, že severní města přitahovala langobardské aristokraty již od nejstarších dob, což možná souviselo s jejich vojenským významem. Sto let po invazi bylo pravděpodobně velmi obtížné odlišit ve městech a na velkostatkách Langobardy od Římanů.

Langobardi pronikli do země, v níž se nacházelo mnoho opevněných měst a městeček. Naznačili jsme, že jejich dobývání lze poměrně dobře sledovat v Pádské nížině a v přilehlých kopcovitých krajích. Osud těchto měst v 6. a 7. století byl různý, málokterá však zanikla, nebo byla vyvrácena. V 10. století bylo více než 75 procent starých římských měst hustě osídleno a většina z nich si uchovávala svoji důležitost. Jedním z nejpozoruhodnějších rysů ostrogótské a langobardské Itálie je kontinuita městského osídlení, třebaže šlo o proces vyznačující se místními zvláštnostmi a rozmanitostí. Nejhroženější města ležela na okrajových územích. Ve městě Luni na ligurském pobřeží fungovalo fórum a okolní veřejné budovy zhruba do 4. století a v 6. století stály v centru pouze jednoduché dřevěné stavby. Ještě v 8. století se tu městský život omezoval na nevelký prostor kolem katedrály. V některých případech se obyvatelé měst odstěhovali, zpravidla do bezpečnějších míst, a příkladem takového postupu jsou občané města Volsinii, kteří zamířili do dnešního Orvieta. Některá menší města si uchovala svou přitažlivost právě proto, že byla malá a tudíž snáze hájitelná. Miláno a Aquileia byly naproti tomu natolik rozsáhlé, že velký úpadek obchodu v raném středověku nepřežaly.

Návštěvníci Itálie jsou někdy velmi překvapeni, že velká část tamních měst dodržuje starověkou dispozici ulic. V Brescii, Cremoně a Bologni, stejně jako ve Veroně, Piacenze a Luce se rozvržení římských komunikací zachovalo ve zcela mimořádné míře a můžeme proto usuzovat, že starověké ulice tu plnily svou funkci i v 5. a 6. století. Starý střed města se pochopitelně změnil. Fórum ustoupilo královskému paláci nebo katedrále, třebaže ústřední sakrální stavby byly často budovány mimo stávající centrum. Raně středověkému městu začaly dominovat kostely (např. v Miláně či Pavii) a jejich rostoucí počet svědčí o bohatství tehdejších obcí. Lucca, o níž máme pro léta 500–1000 nejvíce dokladů, byla poblíž královského paláce a katedrály hustě osídlena a některé budovy ležely za římskými hradbami. Mnoho obyvatel patřilo mezi pozemkové vlastníky a vztah k půdě měla i řada řemeslníků. Langobardská města tedy připomínala města římská, v nichž sídlila statkářská elita. Do 8. století se pravděpodobně žádné město nevyvinulo ve velké středisko obchodu, což platí i o tak velké aglomeraci, jako

bylo Miláno. Struktura langobardské správy byla ovšem na městech založena a tento systém zachovávaly i církevní instituce, neboť rozvoj venkovských klášterů spadá až do období po roce 700.

Vrcholu moci dosáhli Langobardi za Liutpranda (712–744), jehož dlouhá vláda se vyznačovala obratnou diplomacií za neklidných politických poměrů. Papežství tehdy prožívalo vleklý spor s Byzancí a mělo širokou podporu italských obcí. Liutprand se rozhodl využít příležitosti a zaútočit na Řím. Jeho pokus o sjednocení Itálie narazil ovšem na odpor spoletského a beneventského vévody, kteří se postavili na stranu papeže. Liutprand rychle změnil směr svého postupu, spojil se s ravenenskými vojsky a oblehl Řím. V následujícím období se mu podařilo porazit vzpurné vévody a v Římě restituovat byzantskou vládu. Další pokusy o sjednocení Itálie ale neuspěly. Po Liutprandově smrti v roce 744 začal politický vliv papežství rychle růst. Římstí biskupové usoudili, že nejlepším spojencem proti Langobardům jsou Frankové, kteří za vlády Karla Martela překonali svůj partikularismus a obnovili silnou centralizovanou monarchii. Francké vojsko mělo papežovi pomoci změnit mocenské poměry v Itálii.

Roku 740 požádal Řehoř III. Karla Martela o ochranu před Liutprandem. Přestože Frankové papežově prosbě nevyhověli, jejich zájem o italské záležitosti postupně rostl. Langobardský král Ratchis si uvědomil nebezpečí, které království hrozilo, a roku 749 se vzdal vlády ve prospěch svého bojovného bratra Aistulfa. Nový král si počínal velmi energicky. Obsadil vévodství Spoleto, dobyl Ravennu a žádal na Římu vyplácení tributu. Na papežovu stranu se však postavili Frankové a Pipin III. vpadl roku 755 do Itálie. Aistulfova porážka znamenala počátek konce langobardské vlády na poloostrově, třebaže za posledního vladaře Desideria království jakž takž drželo pohromadě. V roce 773 vpadl do Itálie bez velkého nadšení Pipinův syn Karel, porazil langobardské vojsko a obsadil Veronu a Pavii. Nejmocnější germánský stát tak konečně získal nadvládu nad srdcem staré římské říše a jeho král mohl později vznést nárok na císařský titul.

Při lokalizaci langobardského osídlení nám mohou pomoci jednotlivá kostrová pohřebiště. Jejich největší koncentrace je mezi Pádem a předhůřím Alp, od Piemontu po Furlánsko a u jezer Maggiore a Garda. Na jih

od Pádu se zřetelně řidší síť pohřebišť táhne do romaňských vrchů, ale ne příliš daleko. Právě v tomto kraji dosvědčuje několik skupin místních jmen přítomnost germánských usedlíků. Pobývali zde nejenom Langobardi, ale také Gepidové, Svébové a Burgundi. Jména, která zřetelně souvisí s Langobardy, jsou nejběžnější západně od jezera Garda a na severu Pádské nížiny. Hlavní oblasti osídlení můžeme tedy stanovit poměrně přesně. Když však pátráme po vlastních sídlištích, prameny nám téměř zcela selhávají. Známých lokalit je málo a určování charakteristických rysů langobardských sídlišť nás proto teprve čeká. Langobardský vpád do Itálie provedla řada válečnických skupin, jejichž vůdcové se snažili zmocnit pevností a měst a používat je jako své základny. Kolonizace okolní půdy přišla na řadu později a pravděpodobně ji prováděl lid, který byl etnicky velmi různorodý. Tuto fázi kolonizace dobře dokládá několik obvyklejších místních jmen. Názvy typu *braidia* (rovina) či *sunder* (samostatná država) svědčí o zabírání půdy, kdežto *gebagi* a *gastaldi* se vztahují k správním úpravám v reorganizované zemi. Také *sala* (ústředí statku) možná poukazuje na reorganizaci pozemkového vlastnictví, při níž nedošlo k pouhému přejmenování starších držav. Několik malých langobardských pohřebišť, která jsou vlastně rodinnými hřbitovy, rovněž dokládá obsazování půdy v závěru 6. a na počátku 7. století (např. v okolí Brescie).

Je pravděpodobné, že větší část obyvatelstva pobývala v opevněných městech či pevnostech, kde se nacházely dvory vůdců (*curtes*). Tomuto závěru nasvědčují bohaté hroby v oblasti Cividale a rozlehlá pohřebišť bojovníků u Castel Trosina a Nocery Umbry. Zdá se, že mimo taková centra husté osídlení neexistovalo. Stojí ovšem za zmínku, že od poloviny 7. století jsou typicky langobardská pohřebišť stále řidší, jelikož pohřební rituály byly ve větší míře ovlivněny křesťanskými zvyklostmi. V okolí Ravenny a jiných byzantských měst se langobardské pohřby ani místní jména z pochopitelných důvodů nevyskytují. Neobjevují se ani v blízkosti Mantovy a Cremony, které dobyl Agilulf až téměř dvacet let po invazi.

Význam měst v langobardské Itálii nám dokládají pohřební zvyklosti urozených rodin. Královna Rodelinda nechala za hradbami Pavie postavit kostel, pro který se ujal pojmenování Santa Maria ad

Perticas („u kúlů“). Tento kostel je zvláště zajímavý, protože leží na významném pohřebišti a kúly uváděné v názvu označují hroby padlých bojovníků. Přesto leželo pohřebišť podle římského zvyku za hradbami města. Ještě pozoruhodnější je topografické uspořádání langobardských pohřebišť v okolí Cividale.⁵⁾ Toto malé římské městečko ve Furlánsku bylo oblíbeným centrem původních dobyvatelů a za jeho hradbami, po obou stranách řeky Natisonce, se rozkládalo několik langobardských pohřebišť. K významným nálezům došlo zejména za branou San Giovanni, kde z celkového počtu 250 pohřbů lze minimálně 127 označit za langobardské. Velká část ženských, mužských i dětských kostrových hrobů byla naneštěstí nalezena na počátku 19. století, dříve než se začaly sestavovat přesné situační a nálezové zprávy. Je to bezesporu škoda, protože mužské i ženské pohřby obsahují předměty, které patří mezi nejstarší langobardské památky v Itálii, datovatelné do let 568 až 590. S velkou pravděpodobností zde byli pohřbeni přími účastníci invaze. Další pohřebišť u Cividale patří do pozdější fáze langobardské vlády. Za kostelem Santo Stephano in Pertica, poblíž hradeb, lze malou skupinu pohřbů spojit s vládnoucí langobardskou rodinou z doby kolem roku 600. Křížky ze zlatých listků jsou věrohodným dokladem křesťanského pohřbu v blízkosti kostela ležícího mimo město.

Další bohatě vybavené pohřby byly objeveny nedaleko katedrály a poblíž ostatních kostelů v Cividale. Nejpůsobivější je takzvaný Gisulfův hrob odkrytý v zaniklém kostele v severovýchodní části města. Tento skvostný pohřeb v sarkofágu obsahoval několik odznaků vysoké hodnosti, které pravděpodobně náležely vévodovi nebo příslušné rodině, které pravděpodobně náležely vévodovi nebo příslušné rodině. Přestože je na víku sarkofágu vyškrabáno jméno „Gisulf“, nebyl zde pohřben stejnojmenný vévoda, neboť jeho smrt nastala o třicet nebo čtyřicet let dříve. Cividalské hroby nám naznačují, jak přitažlivé bylo město pro urozené langobardské rodiny, a dokládají nám i úzké sepětí mezi kostely a šlechtickými pohřby přinejmenším po roce 600. To platí pravděpodobně nejen o Cividale, ale i o Veroně, Brescii, Miláně a ostatních severoitalských městech, kde byly pozůstatky podobných pohřbů buď zničeny, anebo ještě čekají na své objevitele.

Jestliže kostely přímo vybízely k pohřbívání, mohla i pohřebiště určovat místo kostelů. Jakmile se křesťanské pohřební obrady rozšířily do všech vrstev langobardské společnosti, vznikaly kostely na stávajících pohřebištích nebo na jejich okrajích. To prokazují zbytky kostela na velkém pohřebišti u Castel Trosina i zmínka Paula Diacona o stavbě chrámu na pavijském hřbitově.

Nejnámější langobardská pohřebiště paradoxně neleží v centru langobardského osídlení, ale ve spoletském vévodství severovýchodně od Říma. Jedná se o rozsáhlá pohřebiště Nocera Umbra a Castel Trosino. Obě patřila k silně opevněným výšinným sídlištím, která vyrostla na strategicky důležitých místech.⁶⁾ Nocera Umbra je nápadná pevnost na nedobytné skalní plošině nad via Flaminia, spojující Ravennu s Římem. Hroby vypovídají o tom, že v komunitě převažovali bojovníci. Bohaté nálezy zbraní a válečné výstroje zčásti připomínají langobardský materiál z Podunají a vojenskému významu lokality odpovídají pohřby několika vysoce postavených mužů. Jeden z nich obsahoval skládací železnou stoličku, symbol římské autority, a také sedlo se zlatým kováním. V jiném hrobě byly nalezeny zbytky přilby složené z přesahujících železných plátů a výstroj patřící urozenému jezdcí. Další bohatý hrob je zajímavý především proto, že u nohou zemřelého leželi kůň a pes. Nocera Umbra nám poskytuje živý pohled na urozené válečníky v před-sunutém postavení. Usadili se tu koncem 6. století a pevnost obývali ještě o půl století později.

Castel Trosino byl koncem 6. století rovněž v rukou Langobardů. Předtím sehrál svou roli v gótských válkách. Hradiště leželo na via Salaria, která spojovala Řím s Anconou na jadranském pobřeží, a po celé 7. století bylo patrně obsazeno langobardskými bojovníky. Součástí lokality je zatím největší langobardské pohřebiště, jaké v Itálii známe. Archeologové tu napočítali přes 200 kostrových pohřbů, z nichž mnohé byly umístěny v kamenných kobkách či komorách. Velká část pohřbů neobsahovala žádné předměty (především v okolí kostela), což svědčí o šíření křesťanských zvyklostí. Kromě náboženství se Langobardi přizpůsobovali italskému prostředí i po vnější stránce. V několika ženských hrobech se našly okrouhlé spony, které byly ovlivněny dobovým římským odíváním, a výjimkou nejsou ani šperky

odvozené z byzantských vzorů. Obraz společnosti, v níž se stírají rozdíly mezi germánskou a italskou populací, je tu mnohem silnější než v Noceře Umbře a důraz na čistě válečnickou společnost od druhé poloviny 7. století zřetelně slábne. Lze předpokládat, že romanizace italských Germánů neprobíhala jen v hmotných ohledech, ale i v méně hmatatelných oblastech.

XII

DURYNKOVÉ A BAVOŘI

Formování nových národů probíhalo od sklonku doby římské také ve středním Německu, třebaže písemné prameny tento proces prakticky nezaznamenaly. Prostor mezi hornolabskou nížinou a Dunajem původně obývalo několik kmenů, z nichž vynikli např. Hermundurové, Markomani a později Rugiové.

Skupina bohatě vybavených pohřbů u soutoku Labe se Sálou ve středním Německu nám dokládá, že na konci 3. a na počátku 4. století v této oblasti existovalo lokální mocenské centrum. Nejvýznamnější nálezy byly učiněny v Hasslebenu a v Leuně, přičemž všechna známá pohřebiště vznikla asi kolem roku 300.¹⁾ Část mrtvých byla uložena v nezvykle vypracovaných pohřebních komorách; jednalo se o velké hroby vyložené dřevěnými deskami. Výbava zahrnovala římský import, jehož významnou součástí byly bronzové a stříbrné nádoby. Některé leunské hroby obsahovaly jezdeckou výstroj a poblíž jednoho z nich byla objevena lebka a nohy obětovaného koně. Tato rituální praxe je známa i z jiných částí Germánie a ze stepních oblastí. Do hrobů se zpravidla neukládaly zbraně; jen u několika zemřelých byly nalezeny sady tří šípů se stříbrnými nebo bronzovými hroty, které asi sloužily jako odznak hodnosti. Dochovaly se kvalitní germánské ozdoby (zejména v Hasslebenu) spolu s hliněnými nádobami a picími rohy. O náčelnících a jejich družinách z Leuny a Hasslebenu se dříve soudilo, že si své bohatství a snad i postavení vybojovali během válek s Římany ve druhé polovině 3. století. Pravděpodobnější však je, že vstoupili v oněch neklidných dobách do císařské armády, kde získali římské zboží a dosáhli vyšší „životní úrovně“. Početné germánské oddíly zaměstnávali ve 3. století mnozí římscí císaři, neboť jejich legie trpěly stálým nedostatkem mužů. Tito

bojovníci se v Gallii či v jiných částech impéria obohatili a domů si možná odnášeli zlaté římské mince, které se nyní hojně nacházejí ve středním Německu.

Durynkové jsou poprvé zmiňováni v díle Vegetiové, které vzniklo kolem roku 400. Po více než sto letech nám Venantius Fortunatus zaznamenal durynskou tradici, popisující vztahy mezi Durynkami a Langobardy. Dozvídáme se, že v druhé polovině 5. století vládl Durynkům král Bisinus, který si vzal za ženu urozenou langobardskou šlechtičku. Bisinova dcera Radegunda se podle Venantia vdala za významného langobardského krále Wachona, v jehož době došlo k mocenskému vzestupu Langobardů. Podle jiné tradice (uvedené u Řehoře z Toursu) se francý král Childerich oženil s durynskou princeznou Basinou. Tato zpráva je ovšem zcela ojedinělá a v kontextu 5. století nepůsobí příliš věrohodně.

Území obývané Durynkami nelze přesněji vymezit. Většinou se soudí, že se táhlo severně od dnešního Durynského lesa a zasahovalo až ke střednímu Labi. Někteří badatelé kladou durynské državy do dnešního Durynska, což je poněkud zavádějící, neboť kmenové území bylo jistě rozsáhlejší než moderní stát a zřejmě vícekrát měnilo své hranice. Při identifikaci durynských oblastí nám mohou pomoci naše znalosti o kmeni Hermundurů, který podle všeho tvořil jádro pozdějších Durynků.²⁾ Přestože jazyková příbuznost obou kmenových jmen nebyla jednoznačně prokázána, řada badatelů jí nevylučuje. To pochopitelně neznamená, že by se Hermundurové jednoho dne přeměnili na Durynky. Pravděpodobnější je odchod skupiny nebo družiny bojovníků, jejíž příslušníci si na konci 4. století ponechali původní označení a svým odtržením napomohli rozplynutí zbytku Hermundurů.

Prameny z 5. a 6. století nám naznačují, že jádro durynského osídlení se nacházelo v Posáli a v dolním Polabí. Bezprostřední sousedé Durynků byli Sasové na severu a Alamani na jihu. Po polovině 5. století nám archeologické nálezy poskytují značně homogenní obraz hmotné kultury. Žárové pohřby v urnách, typické pro mladší dobu římskou, po roce 400 pomalu mizí a místo nich se objevují kostrové pohřby východozápadní orientace, rozestavené do řad. Zbytky mužského a ženského oděvu, šperky, ozdoby a zbraně nasvědčují tomu, že po roce 450

existovalo jednotné uskupení. V oblasti osídlené Duryňky známe mnohem lépe pohřebiště než sídliště. Zdá se, že osady byly poměrně malé a ležely roztroušeně po kraji. Samotné stavby nevykaly velikostí a dlouhé domy mezi nimi pravděpodobně vůbec nefigurovaly. Absence velkých středisek vedla některé badatele k závěru, že kmenoví vůdci bydleli v určité vzdálenosti od svých poddaných.

Průzkum výšinných sídliště v durynské oblasti by mohl vést k celkové revizi dosavadních názorů. Na Hasenburgu u Grossbodungenu a na Schlossbergu u Quedlinburgu našli archeologové keramiku a jiné předměty ze 4. a 5. století, zatím se jim však nepodařilo objevit zbytky opevnění či obytných staveb. Naděje vzbuzují především výzkumné práce na Hasenburgu, protože jen čtyři kilometry odtud byl nalezen poklad z první poloviny 5. století, který obsahoval římské stříbrné nádoby a 21 zlatých mincí. Není vyloučeno, že tyto předměty patřily germánskému veliteli, který působil v římské armádě na Dunaji a později se vrátil do Duryňska.

Na rozdíl od jiných středoevropských národů se Duryňkové ve větší míře neusazovali v římských provinciích. Část Duryňků se zúčastnila langobardské invaze do Itálie, většina kmene však setrvala na svém tradičním území. V 6. století upadli Duryňkové pod franckou nadvládu a museli se spokojit s autonomním postavením v rámci francké říše.

O existenci Bavorů se poprvé dozvídáme roku 551 n. l., kdy je ve svém díle zmínil poitierský biskup Venantius Fortunatus. Bavoři tehdy sídlili v bývalé provincii Raetii na východ od řeky Lechu a jejich bezprostředními sousedy byli Alamani na západě. Žádný z nejstarších pramenů nám neposkytuje údaje o původu Bavorů ani o jejich příchodu do oblasti mezi Dunajem a Alpami.³⁾ Mezera v pramenech umožnila ve středověku i v novověku rozsáhlé spekulace na toto téma. O počátcích Bavorů se živě diskutovalo ještě v 18. století. Řada učenců se snažila rozřešit otázku, zda tento národ patřil ke Keltům nebo ke Germánům. Ve středu pozornosti stálo možné spojení mezi keltskými Bóji v Čechách a raetskými Bavoři. Latinské jméno Bavorů, *Baiovari*, ke ztotožnění obou etnik přímo vybízelo. Potíž byla v tom, že přes všechny indicie se moderní Bavoři považovali za „stoprocentní“ Germány. Diskuse pokračovala po celé 18. století. Bavorská akademie věd, založená roku 1759,

se přidala spíše na stranu „keltofilů“ a ke změně v jejím postoji došlo až koncem 18. století. Zhroucení francouzské moci v západní Evropě roku 1815 vedlo k opuštění keltské „stopy“ a počátky Bavorů se začaly vykládat v duchu nastupujícího romantismu. Muselo uplynout ještě dalších sto let, než proběhl opravdu systematický výzkum.

Tradice, která popisuje stěhování etnik z horního Polabí na jih, působí do značné míry věrohodně. Germáni sídlící ve 4. století na horním Dunaji sem patrně přišli na vyzvání římských orgánů nebo alespoň s jejich vědomím. V 5. století bychom na obou březích středního Dunaje našli velmi různorodou populaci, složenou z Kvádů, Svěbů, Rugiů a příslušníků dalších germánských národů. Mimoto musíme předpokládat, že v dané oblasti žila i řada provinciálů. Etnická nesourodost je velmi dobře patrná na pohřebišti u Kletthamu poblíž Erdingu, kde se pohřbívalo od konce 5. století až do druhé poloviny 7. století. V lokalitě bylo odkryto zhruba 2300 hrobů, z nichž 1500 kostrových mělo východozápadní orientaci. Nalezené předměty se připisují Alamanům, Duryňkům, Ostrogótům a dokonce i Hunům.

Francký tlak ze západu vedl pravděpodobně k tomu, že se v Podunají začalo formovat jednotnější seskupení. Mezi lety 530 a 550 byla založena nová pohřebiště v okolí Řezna, Straubingu a Mnichova, svědčící o nových sídlištích v oblasti. Podunají, které ztratilo velkou část původních obyvatelstva, nabízelo novým příchozím dobré podmínky k životu. Není vyloučeno, že proces osídlování ovlivňovali v 6. století samotní franští vůdcové, mající zájem na stabilitě v neklidném regionu. V této fázi vývoje rozlišujeme tři etapy osídlování. Nejstarší lokality vyrostly v okolí Mnichova a podél toku Isaru. Jen o něco mladší jsou sídla táhnoucí se od ústí Isaru do Dunaje až po starou řezenskou pevnost. Řezno bylo obýváno po celou sledovanou dobu a až do 8. století sloužilo jako rezidence bavorských knížat. Třetí oblast se rozkládala mezi Innem a Salzachem a kolem jejich soutoku. Pro 6. století nemáme k dispozici žádné důkazy, které by svědčily o vzájemných vazbách mezi těmito regiony. Bavorské teritorium spíše připomíná pohraniční společnost na východním okraji franckého světa.

Velmocenské postavení Franků bylo po roce 531 naprosto nepřehlédnutelné. V letech 531 až 534 si Frankové podmanili Duryňky a krát-

ce nato upadly přední bavorské rodiny do závislosti na merovejském králi, aniž se pravděpodobně zmožly na větší odpor. Franky ustavený vládce Bavorů pocházel z rodu Agilofingů. Francké prameny mu přisuzují titul vévody (*dux*), langobardské texty hovoří o králi (*rex*). Základna francké správy se nacházela v Řezně, které bylo chráněno starým římským opevněním. Za hradbami města vyrostlo malé pohřebiště, kde byly uloženy místní hodnostáři. Spolu s franckou suverenitou se v oblasti objevilo křesťanství a s ním i první kostely. Nejstarší sakrální budovy byly dřevěné a stály zpravidla na pohřebištích (např. Aubing u Mnichova). Podobné chrámy patrně vznikly také v dalších velkých střediscích.

Po langobardském vpádu do Itálie roku 568 se zvýšil strategický význam Bavorska. V ještě větší míře než dosud tvořil tento prostor hranici mezi usedlými etniky a mobilnějšími skupinami z Asie a východní Evropy. Panonskou nížinu ležící východně od bavorského území ovládli asijská Avaři, kteří měli tendence postupovat dále na západ. Avarský materiál, včetně typických trojhrbitých šípů, byl nalezen na sídlišťích ve středním Podunají a lze ho datovat do druhé poloviny 6. století. Bavorský kmenový svaz sice zaujímal významné místo mezi Západem a Východem, nemohl se však chovat nezávisle. Do budoucna se musel podříditi větším státním útvarům, které vznikly po ukončení etnických přesunů.

ZÁVĚR

Od starověku k dnešku

Vědomí germánské identity se vyvíjelo pomalu a ve středověku bylo dosaženo jen malých pokroků. Díla starých obyvatel severní Evropy, zejména megalitické hroby a opevnění, byla v krajině těžko přehlédnutelná a vyžadovala vysvětlení. Sečtělí pozorovatelé, jako byl Saxo Grammaticus, dánský učenec ze 13. století, je ovšem pokládali za dílo démonů či obrů a tyto názory se projeví v názvech typu „obří hrob“, „obří mohyla“, nebo později „pohanský val“. Objekty nalezené v zemi se dlouho považovaly za věci magického nebo přírodního původu. Johannes Mathesius, přítel a životopisec Martina Luthera, se ještě v 16. století domníval, že jde o přírodní úkazy.

Velký pokrok znamenalo znovuobjevení Tacitovy *Germánie* v heršfeldském klášteře roku 1451 a její vytištění v Benátkách roku 1470 a v Norimberku roku 1473 (vydání Konrada Celtise).¹⁾ Ještě před zveřejněním spisu sestavil italský humanista Piccolomini první komentář (1458), který byl roku 1526 přeložen do němčiny. Zásoba informací, kterou *Germánie* poskytla, byla natolik bohatá a pestrá, že musela středověkého čtenáře ohromit; Tacitova chvála určitých stránek germánské společnosti současně připravila půdu pro nacionalistické pojetí dávné minulosti. Germáni poprvé vystoupili ze stínu Říma a bylo zvláště uspokojujivé, že je do evropské historie uvedl jeden z nejlepších římských autorů. Nelze se divit, že po zveřejnění *Germánie* bylo vydáno několik velmi zbrklých prací, které tvrdily o Germánech mnohem víc, než se dalo odvodit z Tacitova textu. Původ Germánů byl dokonce hledán u trojských hrdinů, patrně jako paralela k římskému Aeneovi. Serióznější přístup zvolil Beatus Rhenanus, který roku 1519 sepsal

komentář ke *Germánii* a roku 1531 zkomponoval práci shrnující starověké zmínky o Germánech. V téže době se probudil zájem o Caesarovy spisy a větší pozornosti se dostalo i Tacitovým *Letopisům* a dílu Velleia Patercula. Roku 1557 vydal Philipp Melanchthon studii, v níž se zabýval rozmístěním germánských kmenů a geografii starověké Germánie. Autorem všestranného historického pojednání o Germánech, které vyšlo roku 1616 pod názvem *Germaniae antiquae libri tres*, se stal Philipp Cluverius (Klüver). Snahy o vytvoření germánské archeologie narážely pochopitelně na řadu překážek. Pozornost se soustředila na snadno určitelné římské památky a předměty, zejména na nápisy. Nesporně germánský materiál se dal stěží oddělit od památek na jiné národy - Kelty, Slované či Skyty. První záblesk archeologického přístupu však můžeme vidět v díle Johanna Aventina, jehož *Kronika o vzniku, původu a skutcích dávných Germánů* z roku 1541 shrnovala poznatky o přímých předcích Němců. Zkoumání minulosti měly usnadnit první středoevropské sbírky starožitností. V druhé polovině 16. století zřídili saští kurfiřti v Drážďanech velkou prehistorickou sbírku a již v roce 1587 byl sestaven její katalog. Další rané sbírky starožitností vznikly ve Vídni, Mnichově, Praze a Berlíně. Srovnávací studium artefaktů bylo ale před rokem 1700 teprve v počátcích a nedostatek spolehlivých chronologických znaků způsoboval, že se jednotlivé nálezy většinou připisovaly Kimbrům, Bójům nebo Venedům.

Vzrůstající zájem o viditelné památky a jiné starožitnosti vedl koncem 16. století k prvním vykopávkám. Předmětem zkoumání se staly zejména komorové hrobky a jiné megalitické památky. Různí autoři se snažili najít odpověď na otázku, kdo tyto stavby zbudoval. K významnějším spisům náležely práce *Bevolkerts Cimbrien* od J.-D. Majora (1692) a *Cimbrische Heyden-Religion* od M. T. Arrkiela (1691). Na počátku 18. století se severoevropskými památkami zabývala celá řada učenců, jejich závěry však byly většinou chybné. Nálezy se příliš často připisovaly germánským národům známým z klasických pramenů, tj. Kimbrům, Chattům a Langobardům. Důvod je zřejmý - šlo o nejstarší známé obyvatelé severní Evropy. Obrovské časové rozpětí evropské prehistorie se nedalo nijak změřit, takže paleolitické sekury, zbraně z doby bronzové, keramika z doby železné a šperky z doby stěhování národů se bez jaké-

koli systematickosti zařazovaly do jednoho celku a náležitě rozříděny a chronologicky uspořádány byly teprve v 19. století.

Rostoucí profesionalismus, jímž se vyznačovalo historické bádání v 18. století, souvisel do značné míry se zakládáním akademií. Za vlády Fridricha I. vznikla Pruská akademie a roku 1751 zahájila svou činnost akademie v Göttingenu. Podobné ústavy se záhy objevily i ve skandinávských zemích. Švédská královna Luisa Ulrika, sestra Fridricha Velikého, zřídila v roce 1753 Vitterhetsakademi zaměřenou na studium starožitností, historie a rétoriky. Roku 1760 vznikla norská Královská společnost, která organizovala vykopávky a založila muzeum. Královská společnost v Dánsku pořizovala zprávy o objevech a řada členů panovnického rodu se aktivně účastnila vykopávek. První svazek *Zpráv Dánské královské společnosti* obsahoval stať dvorního kaplana Erika Pontoppidana, který vedl výzkum prehistorického pohřebního objektu v parku královského paláce. Stať je vzorem bystrého pozorování, jasněho záznamu a strážlivého výkladu. Pontoppidanova poctivá práce sice nemohla vést k správnému určení příliš složitých nálezů, autor se však vyvaroval unáhlených závěrů, které jsou typické pro jeho bezprostřední předchůdce.

Dosavadní poznatky o Germánech byly vynikajícím způsobem shrnuty v knize Edwarda Gibbona *Úpadek a pád římské říše*, jejíž první svazek vyšel roku 1776. Gibbon nepovažoval germánské národy za pouhé nepřátele římské říše, ale snažil se o hlubší pohled. Zdatnost a síla barbarů na něj udělaly velký dojem, třebaže nebyl zatížen iluzemi o ušlechtilém divochu. Ve své knize často zachovával nezvykle vyvážený odstup. Na jednom místě dokonce napsal, že „pustošení barbarů bylo méně ničivé než nepřátelské akce podnikané vojsky Karla V., katolického knížete, který si říkal císař Římanů“. Gibbon měl velkou úctu k Tacitovi a při zpracovávání látky silně závisel na *Germánii*. Zdálo se mu, že o jednotlivých kmenech nelze napsat o mnoho více než Tacitus a proto se omezil na obecná sdělení s několika vlastními výstižnými poznámkami. Jako příklad může sloužit úvaha, v níž se vyjadřuje k neexistenci peněz u Germánů: „Peníze jsou, stručně řečeno, nejuniverzálnějším podnětem a železo nejmocnějším nástrojem lidské pracovitosti; proto si lze jen stěží představit, jakými prostředky se mohl národ, který

nebyl podněcován jedním ani podporován druhým, vynořit z nejsurovějšího barbarství.“ Gibbon pochopitelně přehání absenci zákonů u Germánů, jejich neschopnost účinně se sjednotit proti Římu, jejich nedostatky ve výstroji a v organizaci války. Nejeví žádný hluboký zájem o vztahy mezi kmeny popsány Tacitem a pozdějšími kmenovými svazy, které ohrožovaly římskou říši. Přesto je Gibbonova kapitola o Germánech velmi moderní a poměrně objektivní pojednání, mnohem pokročilejší než řada prací z 19. století.

Ve svých *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* (1784–91) se Gibbonův současník Johann Gottfried Herder pokusil analyzovat germánské vlivy v římské říši. Podle jeho názoru nebyli Germáni na výši svých úkolů, neboť se nezbavili starého kmenového barbarství. Stejně jako jiní doboví spisovatelé včetně Goetha však Herder poněkud opomíjel germánskou historii před velkým stěhováním národů. Prvním známkou nadcházející změny se stalo vystoupení hraběte Ewalda Friedricha von Hertzberga roku 1780. Tento ministr pruské vlády přednesl v berlínské Královské akademii věd referát, v němž chválil ctnosti germánských národů a zdůrazňoval jejich nadřazenost ctnostem římským. V následujících desetiletích vznikla řada regionálních historických společností, které zvýšily počet zájemců o germánské starožitnosti. Společnosti umožnily pravidelné setkávání historiků, filologů a archeologů, což bylo nezbytným předpokladem pro dosažení většího pokroku. Roku 1819 vznikla Společnost pro starší německé dějiny, která o šest let později vydala první svazek *Monumenta Germaniae Historica*. Rozsáhle pojatý ediční podnik plní svou funkci dodnes. V roce 1836 vydal Gustav Klemm *Rukověť germánských starožitností*, obsáhle studii o germánské kultuře, společnosti a náboženství, založenou na starověkých pramenech a zčásti i na výsledcích omezeného archeologického výzkumu. Archeologické bádání se mělo v následujících desetiletích podstatně rozvinout. Levezow zveřejnil svou průkopnickou studii o germánských a slovanských starožitnostech z kraje mezi Labem a Vislou (1825), Lisch popisoval nálezy z Meklenburska (1837) a Giesebrecht se snažil datovat starogermánský materiál ze severoněmeckých hrobů (1838). To vše byly odvážné pokusy interpretovat stále rostoucí počet nálezů. Celkový přínos zmíněných prací byl však přesto

malý, neboť chyběl potřebný kulturní a chronologický rámec. Velký pokrok nastal zhruba v polovině století.

Roku 1855 psal John Mitchell Kemble tajemníkovi Londýnské společnosti starožitníků o řadě pohřebních urn, které byly nalezeny v severoněmeckém Stade. Dopis později vyšel ve 36. svazku časopisu *Archeologia*. Kemble objevil pozoruhodné podobnosti mezi nádobami ze Stade a některými urnami z východní Anglie. Jeho správné pozorování stojí na počátku systematického výzkumu anglosaských kovových výrobků a keramiky, které jsou primárním pramenem pro dějiny germánského osídlení na ostrově. Význam Kemblových závěrů pro chronologii anglosaské keramiky byl zpočátku relativně malý, neboť anglická a německá archeologická studia neměla dosud odpovídající úroveň. Ke zlepšení tohoto stavu došlo po objevech v jižním Dánsku (od roku 1864 i v Německu), které poskytly důležité chronologické údaje a zároveň osvětlily hmotnou kulturu germánských národů v pozdně římském období.

Zbraně, části výstroje, spony, různé ozdoby, keramika, zbytky oděvů, kožená obuv a římské mince, to vše bylo ve velkém množství nalezeno v nydamském, thorsbjergském a vimoském rašeliništi. Nydamský depot navíc obsahoval trojici lodí, z nichž jedna byla kompletně vyzdvížena a zachráněna. Její prakticky nepoškozený trup se stal ozdobou zámeckého muzea v Gottorpu (Šlesvicko). Tyto rozsáhlé votivní depoty, dobře popsané a zobrazené C. Engelhardtem ve čtyřech vynikajících monografiích,²⁾ odhalily kontakty mezi germánským světem a římskou říší ve 3. a 4. století n. l. a umožnily stanovení pevné chronologie germánského kulturního materiálu z mladší doby římské, neboť tvořily dobře datovatelný archeologický soubor. Významný severský badatel J. J. A. Worsaae došel spolu s C. Engelhardtem k názoru, že severská doba železná nebyla krátkým obdobím, které uzavíralo prehistorickou éru, ale dlouhou a formativní epochou, která spojovala nordický svět před vynalezením písma se světem vikingských ság. Roku 1865 navrhl oba učenci první periodizaci doby železné. Jejich třífázové členění napovídalo přibližně době římské (asi 200 až 450 n. l.), době stěhování národů (asi 450 až 700) a době vikingské (asi 700 až 1000). Tím byla přiručena půda pro velký pokrok a postupné upřesňování chronologie.

kteří šly ruku v ruce s vývojem archeologických postupů v druhé polovině 19. století.

Průkopnickou archeologickou studií o době stěhování národů vydali roku 1848 bratři Wilhelm a Ludwig Lindenschmidtové. Tato malá monografie, nazvaná *Das germanische Totdenlager bei Selzen in der Provinz Rheinbessen* (Germánské pohřebiště u Selzenu v Rýnském Hesensku), se stala první systematickou prací o germánském pohřebišti a její vysoká úroveň nebyla překonána hluboko do 20. století. Autoři pořídili situační plán lokality a hroby s jejich obsahem zachytili na kolorovaných kresbách. Provedli také rozbor některých předmětů a uvedli analogie z jiných nálezů v Německu a Švýcarsku. Lindenschmidtové měli štěstí, neboť mezi předměty v hrobech našli dvě Justinianovy mince. To jim umožnilo datovat vznik celé lokality do 6. století. Monografie o selzenském pohřebišti se považuje za první moderní studii, která se zabývá germánskou migrací. Její autoři dokázali, že jednotlivé hroby (a tím i jiné depoty) lze datovat do doby pořímské. Srovnávací studie, jejichž prvním příkladem byl Selzen, se od nynějška zaměřily na hledání analogií mezi nálezšti a postupně vytvářely chronologický rámec, z něhož vycházejí současní badatelé. Ludwig Lindenschmidt zveřejnil v pozdějších letech další archeologické studie o době stěhování národů a spolupůsobil při zakládání Římskogermánského ústředního muzea v Mohuči.

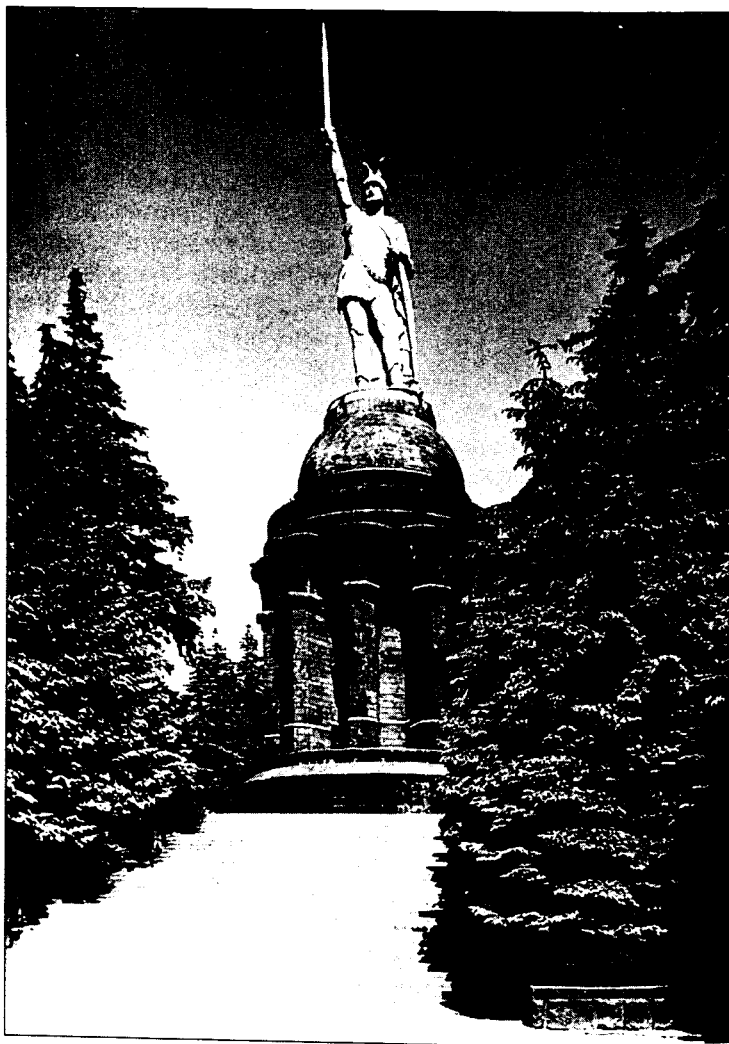
V této době se začala rozvíjet i filologická studia. Badatelé hledali odpověď na otázku, zda by se rané vztahy mezi Germány a Kelty nedaly osvětlit pomocí jazykovědy. Naneštěstí byly první práce prostoupeny keltománií, jež vyvolala stejně silnou germanofilskou reakci. U některých autorů převládly nacionalistické předsudky nad střízlivým vědeckým přístupem, což se projevilo například v díle d'Arboise de Jubainvilla, který prosazoval tezi, že Germáni byli kdysi poddáni Keltům a jako jejich nevolníci převzali řadu keltských slov. V podstatě neutrální Holtzmannův názor v práci *Keltové a Germáni: historický výzkum* (Kelten und Germanen) z roku 1855 je však z dnešního pohledu stejně neudržitelný. Holtzmann předpokládal, že Keltové z pevninské Evropy tvořili s Germány jedno etnikum, zatímco Keltové z Británie a Irska patřili k jiné větvi indoevropské rodiny. Podobné teorie měly

Idealizovaný germánský bojovník, oblečený a vyzbrojený podle nálezu z thorsbjerského votivního depotu

v Německu pochopitelně velmi nepříznivý ohlas a celá diskuse pouze posílala zastánce jazykové a rasové čistoty Germánů. Koncem 19. století se skupiny německých germanofilů staly prakticky nepřístupnými jakékoliv racionální debatě.

Studium germánské historie a archeologie udělalo na přelomu 19. a 20. století velké pokroky. Archeologové si ověřili, že mohou poměr-

Arminiův pomník (Německo)

la původně nacházet síň oslavující významné Němce; tuto část se však nikdy nepodařilo dokončit. Germánský hrdina je zpodoběn jako středověký bojovník: jeho prsa chrání brnění, hlava je pokryta okřídlenou přilbou a pravá ruka třímá mohutný meč. Ačkoli celkový dojem poněkud kazí nevěrohodné proporce Arminiovy postavy, v hornaté krajině působí památník vsutku impozantně. Nacisté jej neměli rádi. Hitler se domníval, že gotika je staromódní styl, který nemá místo v jeho novém řádu. Arminiův pomník si přesto získal oblibu u většiny Němců a dodnes je ze všech památníků germánské minulosti nejvíce navštěvován. V letech 1874 až 1885 vyrostl na břehu Rýna další monument – Niederwaldský pomník (*Niederwalddenkmal*). Měl připomínat německou jednotu a nikdy nedosáhl takové popularity jako Arminiova socha. Tvořila ho obří postava Germánie v klasicizujícím oděvu, jejíž mohutný piedestal zdobily vlysy znázorňující Válku a Mír a řeky Rýn a Moselu.

Národní cítění se projevovalo i v jiných směrech a ukazovalo přitom mnohem horší tvář. Téměř mystická vidina německého národa (*Volck*), spojeného s německou zemí, se v 19. století hluboce zakořenila v populistické ideologii. Rada historiků a archeologů se snažila dokázat starobylost „germánství“ (*Germanentum*). Hrdinská minulost nebyla v jejich očích jen velkolepým dědictvím, ale i nadějí a vodítkem do budoucna. Germánská minulost se považovala za zdroj morálních a společenských hodnot, které jiné národy ztratily nebo nikdy nepoznaly. Objevil se názor, že Germáni opustili severní Evropu, aby zachránili lidstvo před dekadentními středomořskými impérii. Vlastnosti severského bojovníka byly všemožně velebeny a idea meče zastínila vše ostatní. Odtud byl jen krůček k tomu, aby se germánskému bojovníkovi přisoudila abnormální fyzická síla. Podle některých autorů se nadřazenost severských národů zřetelně projevila při vítězných taženích v různých částech Evropy a zejména při rozbití římského impéria, považovaného za nejambicióznější říši starověku. Důkaz takové nadřazenosti mohla poskytnout nejen historie, ale i studium rasových typů (přesné měření lebek bylo tehdy velmi populární) a archeologických kultur. Fyzická antropologie a praktická archeologie, které zažívaly prudký rozmach, „dodaly“ dostatek materiálu na podporu teorií o nepřetržitém vzestupu germánské kultury, mravně i hmotně nadřazené ostatním kulturám.

Idea slavné germánské minulosti byla ve třicátých letech pochopitelně využita nacionálně socialistickou stranou.³⁾ Výzkumné programy, které měly velkou státní podporu, se věnovaly potvrzení germánské starobylosti a jejich hlavním úkolem bylo prokázat nadvládu nordické rasy nad většinou Evropy. Často byly prováděny velmi pečlivé vykopávky na prehistorických nalezištích a mnohé z nich se konaly pod dozorem SS. Heinrich Himmler doufal, že poblíž každé základny SS bude odkryta germánská lokalita, která by mohla sloužit jako kulturní středisko německé velikosti. Nespočetné studie popisovaly, jak rasově čistí Germáni šířili svou kulturní nadvládu nad méně vyvinutými rasami, tj. nad Slovany a Kelty. Pozornost se soustředila i na římsko-germánské války, které přispěly k rozkladu impéria. Mnoho archeologických prací mělo vynikající úroveň, třebaže jejich závěry bylo možno předem odhadnout. Některé regionální průzkumy, které se uskutečnily za Třetí říše, se staly východiskem pro další bádání. Roku 1940 vyšlo pod vedením H. Reinertha největší syntetické dílo, které do té doby o Germánech vzniklo. Završovalo padesátiletý vývoj nacionalistického výkladu germánských dějin a stálo na vrcholu této historické vlny. Je pochopitelné, že po roce 1945 důraz na hrdinskou germánskou válečnickou kulturu téměř vymizel. Badatelé se mnohem více zabývali kulturní výměnou mezi jednotlivými evropskými národy. Vliv impéria na barbarskou společnost byl vykládán citlivěji a charakter této společnosti byl přesněji definován. Rozsáhlé vykopávky na sídlištích a studie zabývající se jejich okolím odhalily populaci, která velmi zdatně využívala půdu i její zdroje, a která rozvinula mimořádně trvalé společenské a hospodářské struktury. Od znovuobjevení Tacitovy *Germánie* před pěti sty lety po dnešní velké archeologické projekty se pohled na germánské dějiny výrazně proměnil. Konec toho dlouhého procesu ještě není na dohled, můžeme však s jistotou tvrdit, že máme mnohem lepší přehled než kterákoli předchozí generace.

POZNÁMKY

Úvod

- 1) Poseidóniovskou tradicí se zabýval Eduard Norden, který má dosud četné zastánce. Jeho závěry nejsou nepodložené, pouze přehnané. Viz E. Norden, *Die Germanische Urgeschichte in Tacitus' Germania*, Darmstadt 1959 (4. vydání).
- 2) Viz R. Hachmann & G. Kossack & H. Kuhn, *Völker zwischen Kelten und Germanen*, Neumünster 1962; M. Gelzer, *Caesar: Politician and Statesman*, Cambridge (Mass.) 1968.
- 3) R. Nierhaus, *Das swebische Gräberfeld von Diersheim*, Berlin 1966, uvádí pozdější germánské osídlení poblíž Rýna u Štrasburku.
- 4) Viz J. Matthews, *The Roman Empire of Ammianus Marcellinus*, London 1988, s. 306–318.
- 5) Viz R. Hachman et al., *Völker zwischen Kelten und Germanen*.
- 6) Viz L. Kilian, *Zum Ursprung der Indogermanen*, Bonn 1983; též, *Zum Ursprung der Germanen*, Bonn 1988.
- 7) K diskusi viz: C. Renfrew, *Archaeology and Language*, London 1987; J. P. Mallory, *In Search of the Indo-Europeans*, London 1988.

1. Země a lidé

- 1) Rozborem dochovaných předmětů se zabýval O. Klindt-Jensen, *Foreign Influences in Denmark's Early Iron Age*, København 1950, s. 1. a J. Jensen, *The Prehistory of Denmark*, London 1982, s. 237–240.
- 2) Viz K. Raddatz, *Das Wagengrab der jüngeren vorrömischen Eisenzeit von Husby, Kreis Flensburg*, Neumünster 1967.
- 3) Viz *Germánie* 40. (Pozn. red.)
- 4) Viz G. Rosenberg, „Hjortspringfundet“, in: *Nordiska Fortidsminder* 3. 1937.
- 5) Fundovaná práce Zdeňka Váňy, *Scét dávných Slovanů*, Praha 1983 shrnuje výzkum až do počátku osmdesátých let.

- 6) Viz Marija Gimbutas, *The Balts*, London 1973.
- 7) Viz K. Godlowski, *The Chronology of the Late Roman and Early Migration Periods in Central Europe*, Kraków 1970; R. Kenk, „Studien zum Beginn der jüngeren römischen Kaiserzeit in der Przeworsk-Kultur“, in: *BRGK* 58, 1977, s. 161.

2. Společenské uspořádání

- 1) Viz E. A. Thompson, *The Early Germans*, Oxford 1965, s. 32–38.
- 2) Nejúplnější moderní studii o germánské kmenové struktuře je práce R. Wenskuse *Stammesbildung und Verfassung*, Köln/Graz 1961.
- 3) Viz A. C. Murray, *German Kinship Structure*, Toronto 1983.
- 4) Viz J. M. Wallace-Hadrill, *Early Germanic Kingship in England and on the Continent*, Oxford 1971, s. 1–20.
- 5) *Germánie* 14. Všechny ukázky z Tacitova díla jsou převzaty z překladu Václava Bahníka; in: Tacitus, *Z dějin císařského Říma*, Praha 1976. (Pozn. red.)
- 6) Viz D. Timpe, *Arminius-Studien*, Heidelberg 1970.
- 7) Viz H.-J. Eggers, „Lübsow, ein germanischer Fürstensitz der älteren Kaiserzeit“, in: *Prähist. Zeitschrift* 34–35, 1950, s. 58.
- 8) *Germánie* 6.
- 9) Viz K. Raddatz, „Die germanische Bewaffnung der vorrömischen Eisenzeit“, in: *Nachrichten Akademie der Wissenschaften Göttingen, Phil.-Hist. Klasse* 1966, s. 427.
- 10) Viz K. Raddatz, „Die Bewaffnung der Germanen in der jüngeren römischen Kaiserzeit“, in: *Nachrichten Akademie der Wissenschaften Göttingen, Phil.-Hist. Klasse* 1967, s. 1.
- 11) Viz M. Orsnes, „The weapon find in Ejsbøl Moss at Haderslev“, in: *Acta Arch.* 34, 1963, s. 232.

3. Germáni a Římané

- 1) Viz G. Alföldy, *Noricum*, London 1974, s. 35–38.
- 2) Viz E. M. Wightman, *Gallia Belgica*, London 1985, s. 10–14.
- 3) Viz C.-M. Wells, *The German Policy of Augustus*, Oxford 1972, s. 35–58. Datování některých vojenských táborů je podle mého názoru posunuto o několik let dopředu.
- 4) Augustův plán na dobytí Germánie, o němž uvažují někteří moderní badatelé, neexistoval.
- 5) Viz D. Timpe, *Arminius-Studien*, Heidelberg 1970.

- 6) Je sporné, jestli Augustus někdy zamýšlel posunout hranici až k Labi. Stejně nejisté je, zda by taková hranice měla nějaké výhody oproti hranici na Rýnu.
- 7) Viz D. Baatz, *Der römische Limes*, Berlin 1974; D. Baatz & F.-R. Herrmann, *Die Römer in Hessen*, Stuttgart 1983; H. Schönberger, „Die römischen Truppenlager der frühen und mittleren Kaiserzeit zwischen Nordsee und Inn“, in: *BRGK* 66, 1985, s. 321–497.
- 8) Viz A. R. Birley, *Marcus Aurelius*, London 1987 (2. vyd.), s. 217.
- 9) Viz R. Christlein, *Die Alamannen*, Stuttgart 1978.
- 10) Viz H. Wolfram, *History of the Goths*, Berkeley (Cal.) 1988, s. 36–74.
- 11) Viz E. James, *The Franks*, Oxford 1988, s. 34–51 (český překlad: *Frankové*, Praha 1997, s. 37–60).
- 12) V letech 235–285 se na římském trůně vystříдалo 25 (!) císařů a došlo zhruba ke 30 uzurpacím. Většina panovníků byla dosazena (a také odstraněna) armádou, která se stala rozhodující silou v říši. Hovoříme proto o „období vojenských císařů“. (Pozn. red.)
- 13) Viz M. Waas, *Germanen im römischen Dienst*, Bonn 1969.
- 14) Viz J. H. W. G. Liebeschuetz, *Barbarians and Bishops*, Oxford 1990, s. 7–25.

4. Živí a mrtví

- 1) Viz H. Halbertsma, *Terpen tussen Vlie en Ems*, Groningen 1963.
- 2) Viz W. A. van Es, „Paddepoel“, in: *Palaeohistoria* 14, 1968, s. 187–352.
- 3) Viz W. Haarnagel, *Die Grabung Feddersen Wierde, 2: Methode, Hausbau, Siedlungs- und Wirtschaftsformen sowie Sozialstruktur*, Wiesbaden 1979.
- 4) Viz P. B. Kooi & G. Delger & K. Klaassens, „A chieftain's residence at Peelo“, in: *Palaeohistoria* 29, 1987, s. 133–144; A. E. van Giffen, „Prähistorische Hausformen auf Sandboden in den Niederlanden“, in: *Germania* 26, 1958, s. 35.
- 5) Viz S. Hvass, *Hodde. Et vestjysk landsbysamfund fra aeldre jernalder*, København 1985.
- 6) Viz J. Jensen, *The Prehistory of Denmark*, London 1982, s. 214–220; S. Hvass, „Die völkerwanderungszeitliche Siedlung Vorbasse, Mitteljütland“, in: *Acta Arch.* 49, 1978, s. 61–111.
- 7) Viz W. A. van Es, „Wijster: A native village beyond the Imperial frontier“, in: *Palaeohistoria* 11, 1965, s. 29.
- 8) Viz W. A. van Es & M. Miedema & S. L. Wynia, „Eine Siedlung der

römischen Kaiserzeit in Bennekom, Prov. Gelderland“, in: *BROB* 35, 1985, s. 533–652.

- 9) Viz R. von Uslar, „Die germanische Siedlung in Haldern bei Wesel am Niederrhein“, in: *Bonner Jahrb.* 149, 1949, s. 105–145.
- 10) Viz O. Doppelfeld & G. Behm, „Das germanische Dorf auf dem Bärhorst bei Nauen“, in: *Prähist. Zeitschrift* 28–29, 1938, s. 284.
- 11) Viz G. Mildenerger, *Germanische Burgen*, Münster 1978.
- 12) Viz H. T. Waterbolk, „Walled enclosures of the Iron Age in the north of the Netherlands“, in: *Palaeohistoria* 19, 1977, s. 97–172.
- 13) K zemědělství viz G. Kossack & K.-E. Behre & P. Schmid (ed.), *Archäologische und naturwissenschaftliche Untersuchungen an ländlichen und frühstädtischen Siedlungen im deutschen Küstengebiet vom 5. Jahrhundert v. Chr. bis zum 11. Jahrhundert n. Chr.*, sv. 1, Bonn 1984; a dále viz M. Todd, *The Northern Barbarians*, Oxford 1987 (2. vyd.), s. 100–114.

5. Obchod a diplomacie

- 1) Viz E. A. Thompson, *The Early Germans*, Oxford 1965, s. 72–108.
- 2) Tímto tématem se v poslední době zabývalo několik badatelů. Viz např. J. Kunow, *Der römische Import in der Germania libera bis zu den Markomannenkriegen*, Neumünster 1983; U. Lund Hansen, *Römischer Import im Norden*, København 1987. Svůj význam si uchovává i práce H.-J. Eggerse, *Der römische Import im freien Germanien*, Hamburg 1951.
- 3) Viz T. Kolnik, „Q. Atilius Primus - Interpret, Centurio und Negotiator“, in: *Acta Arch. Hung.* 30, 1978, s. 61.
- 4) Viz Cassius Dio LXXII, 15.
- 5) Viz E. Pernice, *Der Hildesheimer Silberfund*, Berlin 1901.
- 6) Viz V. V. Kropotkin, *Rimskie importnye izdelija v Vostočnoj Evrope*, Moskva 1970.
- 7) Viz B. A. Raev, *Roman imports in the Lower Don Basin*, British Arch. Reports, International Series 278, 1986.
- 8) Dobře to vykládají J. Ilkjær a J. Lønstrup na příkladě votivního depotu z Illerupu. Viz *Germania* 61, 1983, s. 95.
- 9) Viz H. Thrane, „Das Gudme-Problem und die Gudme-Untersuchung“, in: *Frühmittelalterliche Studien* 21, 1987, s. 1–48; K. Randsborg, „Beyond the Roman Empire: archaeological discoveries in Fudme on Funen, Denmark“, in: *Oxford Journ. Arch.* 9, 1990, s. 355.

- 10) Viz S. Bolin, *Fynden av romerska mynt i det fria Germanien*, Lund 1926; L. Lind, *Roman denarii found in Sweden*, 2 sv., Berlin 1979, Stockholm 1981; U. Lund Hansen, *Römischer Import*, s. 229–232.

6. Kult, umění a technologie

- 1) Viz Jan de Vries, *Altgermanische Religionsgeschichte*, Berlin 1969; H. R. Ellis Davidson, *Gods and Myths of Northern Europe*, Harmondsworth 1964.
- 2) Viz A. Hondius-Crone, *The Temple of Nebalennia at Domburg*, Amsterdam 1955; *Deae Nebalenniae*, Middelburg/Leiden 1971.
- 3) Viz C. Engelhardt, *Thorsbjerg Mosefund*, København 1863; *Nydam Mosefund*, København 1865; *Kragehul Mosefund*, København 1867; *Vimose Fundet*, København 1869.
- 4) Viz M. Ørnes, „The weapon find in Ejsbøl Moss at Haderslev“, in: *Acta Arch.* 34, 1963, s. 232.
- 5) Viz J. Ilkjær & J. Lønstrup, „Der Moorfund im Tal der Illerup-Å bei Skanderborg in Ostjütland“, in: *Germania* 61, 1983, s. 95.
- 6) Viz U. E. Hagberg, *The Archaeology of Skedemosse*, 2 sv., Stockholm 1967.
- 7) Paulus Orosius, *Historiae adversum paganos* (Dějiny proti pohanům), V 16, 5–6; ed. C. Zangemeister, Leipzig 1889.
- 8) Viz A. Dieck, *Die europäischen Moorleichenfunde*, Neumünster 1965.
- 9) Viz E. Oxenstierna, *Die Goldhörner von Gallebus*, Lindigö 1956.
- 10) Viz S. Lindqvist, *Gotlands Bildsteine*, 2 sv., Stockholm 1941–42.
- 11) Viz R. I. Page, *Runes*, London 1987.
- 12) Viz E. A. Thompson, *The Visigoths in the Time of Ulfila*, Oxford 1966.
- 13) Viz E. Nylen, „Die älteste Goldschmiedekunst der nordischen Eisenzeit und ihr Ursprung“, in: *JRGZM* 15, 1968, s. 75.
- 14) Viz J. Werner, *Die beiden Zierscheiben des Thorsbjerg Moorfundes*, Berlin 1941.
- 15) Viz K. Horedt & D. Protase, „Das zweite Fürstengrab von Apahida“, in: *Germania* 50, 1972, s. 174–220.
- 16) Viz A. Odobescu, *Le trésor de Petrossa*, Paris/Leipzig 1889–1900; E. Dunareanu-Vulpe, *Der Schatz von Pietroasa*, Bucuresti 1967.
- 17) Viz M. Hald, *Olddanske Tekstiler*, København 1950.
- 18) O původu germánských ornamentálních stylů viz G. Haseloff, *Die germanische Tierornamentik der Völkerwanderungszeit*, 3 sv., Berlin 1981.
- 19) Studie B. Arrhenia, *Merovingian Garnet jewellery*, Stockholm 1985, je nejvýznamnější prací z poslední doby.

- 20) Salinova kniha *Die altgermanische Thierornamentik*, Stockholm 1935, dosud stojí za pozornost.
- 21) Práce M. B. Mackepranga, *De nordiska Guldbrakteater*, Aarhus 1952, je stále užitečná, přestože od té doby došlo k novým významným nálezům a proběhla odborná diskuse o výrobě.

7. Gótská království

- 1) Viz R. Hachmann, *Die Goten und Skandinavien*, Berlin 1970.
- 2) Viz H. Wolfram, *History of the Goths*, Berkeley (Cal.) 1988, s. 42–55.
- 3) Viz H. Wolfram, tamtéž, s. 117–150.
- 4) Viz M. Rouche, *L'Aquitaine des Wisigoths aux Arabes, 418–781*, Paris 1979; E. A. Thompson, *Romans and Barbarians: The Decline of the Western Empire*, Madison (Wis.) 1982, s. 23–37.
- 5) Viz E. A. Thompson, *The Goths in Spain*, Oxford 1969; R. Collins, *Early Medieval Spain*, London 1983.
- 6) Viz H. Zeiss, *Die Grabfunde aus dem spanischen Westgotenreich*, Berlin 1934; W. Hübener, „Zur Chronologie der westgotenzeitlichen Grabfunde in Spanien“, in: *Madriider Mitteilungen* 11, 1970, s. 187.
- 7) Viz H. Wolfram, *History of the Goths*, s. 248–268.
- 8) Viz W. Enßlin, *Theoderich der Große*, München 1959 (2. vyd.).
- 9) Viz H. Wolfram, *History of the Goths*, s. 286–290.
- 10) Viz V. Bierbrauer, *Die ostgotischen Grab- und Schatzfunde in Italien*, Spoleto 1975.

8. Svébové a Vandalové

- 1) Viz E. A. Thompson, *Romans and Barbarians*, Madison (Wis.) 1982, s. 161–187; R. Collins, *Early Medieval Spain*, London 1983, s. 20–24.
- 2) Nejlepším stručným pojednáním o vandalské Africe je práce C. Courtoise, *Les Vandales et l'Afrique*, Paris 1955. Viz též H.-J. Diesner, *Der Untergang der römischen Herrschaft in Nordafrika*, Weimar 1964.
- 3) Viz J. Heurgon, *Le trésor de Ténès*, Paris 1958.

9. Frankové, Alamani a Burgundi

- 1) Viz E. Zollner, *Geschichte der Franken*, München 1941; P. Périn & L.-C. Feffer, *Les Francs*, 2. sv., Paris 1987; E. James, *The Franks*, Oxford 1988 (český překlad: *Frankové*, Praha 1997).
- 2) Viz H.-W. Böhme, *Germanische Grabfunde des 4. bis 5. Jahrhunderts zwischen unterer Elbe und Loire*, München 1974.

- 3) Viz R. Pirling, *Das römisch-fränkische Gräberfeld von Krefeld-Gellep*, Berlin 1966, 1974, 1979.
- 4) Viz J. J. Chiflet, *Anastasis Childerici I. Francorum Regis, sive Thesaurus sepulchralis Tornaci Nerviorum effossus*, Antwerpen 1655; M. Kazanski & P. Périn, „Le mobilier funéraire de la tombe de Childéric Ier“, in: *Revue Archéologique de Picardie* 3–4, 1988, s. 13.
- 5) Viz K. Böhner, *Das Grab eines fränkischen Herren aus Morken im Rheinland*, Bonn 1959.
- 6) Viz O. Doppelfeld, „Das Frauengrab unter dem Chor des Kölner Doms“, in: *Germania* 42, 1964, s. 3.
- 7) Viz A. France-Lanord & M. Fleury, „Das Grab der Arnegundis in St. Denis“, in: *Germania* 40, 1962, s. 341.
- 8) Viz G. de Boe, „De opgravingscampagne 1984 te Neerharen-Rekem“, in: *Arch. Belgica* 1, 1985, s. 53.
- 9) Viz J.-P. Lemant, *Le cimetière et la fortification du Bas-Empire de Vireux-Molhain, Dép. Ardennes*, Mainz 1985.
- 10) Viz P. Demolon, *Le village mérovingien de Brebières*, Arras 1972.
- 11) Viz R. Christlein, *Die Alamannen*, Stuttgart 1978.
- 12) Viz L. Bakker, „Raetien unter Postumus. Das Siegesdenkmal einer Juthungenschlacht im Jahre 260 n. Chr. aus Augsburg“, in: *Germania* 71, 1993, s. 369–386.
- 13) Viz E. Keller, *Das spätrömische Gräberfeld von Neuburg an der Donau*, München 1979.
- 14) Výsledky nebyly dosud plně zveřejněny. Krátkou zprávu lze najít v Christleinově práci o Alamanech.
- 15) Viz L. Schmidt, *Die Ostgermanen*, München 1941, s. 129–194.
- 16) Viz R. Moosbrugger-Leu, *Die Schweiz zur Merowingerzeit*, Bern 1971, sv. B, s. 14–20.

10. Severní národy

- 1) Viz A. Genrich, „Der Friedhof bei Liebenau in Niedersachsen“, in: *Ausgrabungen in Deutschland 1950–1975*, Berlin 1975, s. 17.
- 2) Viz Řehoř z Toursu, *Dějiny Franků* V 26; X 9.
- 3) Viz S. Lebecq, *Marchands et navigateurs frisons du haut moyen âge*, 2 sv., Lille 1983.
- 4) Viz J. Campbell (ed.), *The Anglo-Saxons*, Oxford 1982. Práce J. N. L. Myrese, *The English Settlements*, Oxford 1986, je metodologicky zastaralá.

- 5) Viz H. W. Böhme, „Der Untergang der römischen Herrschaft in Britannien“, in: *BRGK* 68, 1987, s. 86.
- 6) Viz H. F. Hamerow, „Anglo-Saxon settlement, pottery and spatial development at Mucking, Essex“, in: *BROB* 37, 1987, s. 245.
- 7) Viz J. N. L. Myres & B. Green, *The Anglo-Saxon Cemeteries at Caister by Norwich and Markshall*, London 1973.
- 8) Viz S. E. West, „West Stow: the Anglo-Saxon village“, in: *East Anglian Archaeology* 24, 1985.
- 9) Viz S. Bassett, *The Origins of the Early Anglo-Saxon Kingdoms*, Leicester 1988.
- 10) Viz *Sveagold und Wikingerschmuck*, Mainz 1968.
- 11) Viz S. Lindqvist, *Uppsala Högar och Ottarsbögen*, Stockholm 1936; M. Stenberger, *Det forntida Sverige*, Stockholm 1964.
- 12) Adam Brémský, *Hamburgské církevní dějiny* IV, 26, schol. 139 (135). Z latinského originálu (Adam von Bremen, *Hamburgische Kirchengeschichte*, ed. B. Schmiedler, Hannover/Leipzig 1917 = *Scriptores rerum Germanicum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis separatim editi*) přeložil Jiří Ohlidal.
- 13) Viz U. Näsman, *Eketorp. Fortification and Settlement on Öland/Sweden. The Monument*, Stockholm 1976.
- 14) Viz J. M. Fagerlie, *Late Roman and Byzantine Solids found in Sweden and Denmark*, New York 1967.
- 15) Viz W. Holmqvist et al., *Excavations at Helgö*, 4 sv., Stockholm 1961–1972. [Helgö se v současnosti nazývá Lillön, tj. Malý ostrov. Pozn. red.]
- 16) Viz H. Stolpe & T. J. Arne, *La nécropole de Vendel*, Stockholm 1927; J.-P. Lamm & H.-A. Nordstrom (ed.), *Vendel Period Studies*, Stockholm 1983; G. Arwidsson, *Valsgårde*, 3 sv., Uppsala 1941, 1954, 1967.
- 17) Viz M. Stenberger & O. Klindt-Jensen, *Vallbagar*, Stockholm 1955.

11. Gepidové a Langobardi

- 1) Viz L. Schmidt, *Die Ostgermanen*, München 1941, s. 529–564; I. Bóna, *The Dawn of the Dark Ages*, Budapest 1976.
- 2) Viz J. Werner, *Die Langobarden in Pannonien*, München 1962.
- 3) Většinou aspektů langobardské Itálie se zabývá W. Menghin, *Die Langobarden*, Stuttgart 1985; viz též C. Wickham, *Early Medieval Italy*, London 1981, s. 28–46.

- 4) Řehoř Veliký, *Homilie na prorockví Ezechielevo* II, hom. 6, 22. Z latinského originálu (*Patrologia latina* 76, ed. J.-P. Migne, Paris 1849) přeložil Jiří Ohlidal.
- 5) Viz W. Menghin, *Die Langobarden*, s. 149–156; M. Brozzi, „Zur Topographie von Cividale in frühen Mittelalter“, in: *JRZM* 15, 1968, s. 134.
- 6) Viz A. Pasqui & R. Paribeni, „Necropoli barbarica di Nocera Umbra“, in: *Monumenti Antichi della Reale Accademia dei Lincei* 15, 1918, s. 137–362; R. Mengarelli, „Necropoli barbarica di Castel Trosino“, in: *Monumenti Antichi della Reale Accademia dei Lincei* 12, 1902, s. 145–380.

12. Duryňkové a Bavoři

- 1) Viz W. Schulz, *Leuna. Ein germanischer Bestattungsplatz der spätrömischen Kaiserzeit*, Berlin 1953; W. Schulz, *Das Fürstengrab und das Grabfeld von Hassleben*, Berlin/Leipzig 1933.
- 2) Viz B. Krüger (ed.), *Die Germanen*, sv. 2, Berlin 1983, s. 502–548.
- 3) Viz L. Schmidt & H. Zeiss, *Die Westgermanen. Die Baiern*, München 1940, s. 194–206.

Závěr

- 1) *Germánie* sloužila jako pramen Rudolfu Fuldskému v 9. století a Adamu Brémskému v druhé polovině 11. století.
- 2) Viz C. Engelhardt, *Thorsbjerg Mosefund*, København 1863; *Nydam Mosefund*, København 1865; *Kragebul Mosefund*, København 1867; *Vimose Fundet*, København 1869.
- 3) Viz G. L. Mosse, *Nazi Culture: Intellectual, Cultural and Social Life in the Third Reich*, London 1966.

CHRONOLOGICKÝ PŘEHLED

- 2500–1000
př. n. l. Vznik protogermánštiny v severní Evropě
- 600 př. n. l. Předřímská doba železná – starší fáze
6. století
př. n. l. Jastorfská kultura v severním Německu, považovaná za nejstarší archeologicky doložitelnou germánskou kulturu
- kol. 320
př. n. l. Pýtheás z Massalie vplouvá jako první do Severního (a snad i Baltského) moře
- 300 př. n. l. Předřímská doba železná – mladší fáze
- 113 př. n. l. Vpád Kimbrů do Norika a porážka konsula Carbona
- 109 př. n. l. Kimbrové a Teutoni porážejí v Gallii římské vojsko
- 105 př. n. l. V bitvě u Arausionu porážejí Kimbrové Maximovy a Caepionovy jednotky
- 102–101 př. n. l. Mariova vítězství nad Kimbry v Gallii
- po 100 př. n. l. Poseidónios z Apameie odlišuje Germány od Keltů
50. léta 1. stol. Gallská tažení Julia Caesara, při nichž Římané bojují se př. n. l. svébským vůdcem Ariovistem
- 12–9 př. n. l. Drusova tažení proti zarýnským Germánům – dobytí části Germánie
- 9 př. n. l.–6 n. l. Příchod Markomanů do Čech
- 1–200 n. l. Starší doba římská
- 4–6 Tiberius pobývá v Germánii
- 6 Tiberiovo tažení proti markomanskému vůdci Marobudovi přerušuje vzpoura v Illyriku
- 9 Porážka Varovy armády v Teutoburském lese – Římané ztrácejí své zarýnské državy
- 14–16 Germanikovo germánské tažení nevede k novému podmanění zarýnských krajů
- 69–70 Povstání Batavů (Civilis)

- 81–96 Domitianus římským císařem – Římané začínají budovat hornogermánsko-raetský limes (mezi Rýnem a Dunajem)
- před 100 Cornelius Tacitus píše svůj spis *Germánie*
- kol. 150 První zmínka o Sasech
- po 150 Formování germánských kmenových svazů
- 152–154 Poslední fáze budování limitu
- 166–180 Markomanské války (Marcus Aurelius)
- 200–400 Mladší doba římská
- 213 První zmínka o Alamanech
- 233 Alamanský vpád do římských provincií
- 235–284 Vojenská anarchie v římské říši
- 238 První zmínka o Gótech
- 251 V bitvě u Abrittu poráží gótský král Kniva císaře Decia
- po 255 Gótské námořní výpravy proti římským provinciím
- asi 257 první zmínka o Francích
- 260 Pád hornogermánsko-raetského limitu
- 269 Claudius Gótský poráží gótskou armádu u Naissu
- 270–275 Aurelianus římským císařem (vítězství nad Góty a Vandaly)
- 284–305 Diocletianus římským císařem – stabilizace impéria
- kol. 300 První zmínka o Gepidech a Visigótech (Tervinzích)
- 306–337 Konstantin Veliký římským císařem
- 313 Konstantin vydává edikt milánský – křesťanství zrovnoprávněno s pohanstvím
- 325 Na nikajském koncilu odsouzeno učení kněze Arcia, podle něhož Bůh-Otec a Bůh-Syn nejsou stejné podstaty (odtud ariánství)
- 332 Římané uzavírají spojeneckou smlouvu se zadunajskými Góty
- 341 Arián Vulfila se stává gótským biskupem – ariánství do roku 500 postupně přijímá většina germánských národů, kromě Franků a některých severských kmenů
70. léta Hunové poráží ostrogótská vojska v jihoruských stepích, počátek 4. století stěhování národů
- 376 Římané povolují Visigótům usídlení v balkánských provinciích
- 378 V bitvě u Adrianopole porážejí Visigóti římského císaře Valenta
- 380 Část Ostrogótů se usazuje v Pannonii
- 382 Císař Theodosius uzavírá s gótskými předáky smlouvu
- kol. 395 Alarich vůdcem Visigótů
- kol. 400 Vegetius poprvé zmiňuje Duryňky
- 401–402 Alarichovo tažení do severní Itálie končí visigótským neúspěchem

- 406/7 Svébové, Vandalové, Alani a Burgundi překračují Rýn a vpadají do Gallie
 407 Stažení římských legií z Británie
 408 Alarich poprvé obléhá Řím
 409 Svébové, Alani a Vandalové vpadají do Španělska
 410 Alarich dobývá Řím
 410–415 Athaulf visigótským králem
 po 410 Anglové, Sasové a Jutové postupně obsazují většinu Británie
 412 Většina Visigótů odchází do jižní Gallie
 418 Visigóti zakládají první „barbarskou“ říši na Západě, tzv. říši tolosánskou
 420–440 Frankové postupně obsazují oblast na levém břehu dolního Rýna
 428 Vandalové vpadají do Afriky a zakládají zde svou říši
 440 Porážka Franků poblíž Arrasu
 443 Burgundi římskými spojenci
 451 Bitva na Katalaunských polích končí porážkou Hunů
 455 Vandalský král Geiserich dobývá Řím
 456 Visigóti poráží v bitvě u Campu Paramu Svěby a v následujících letech dobývají většinu Španělska
 asi 457–
 481/2 Childerich francským králem v Tournai
 466–484 Eurich visigótským králem (vznik Eurichova zákoníku)
 470 Burgundi dobývají Lyon
 475–526 Theodorich ostrogótským králem
 476 Germánský velitel Odoaker sesazuje posledního západořímského císaře a stává se faktickým vládcem Itálie
 482–511 Chlodvík francským králem
 asi 486 Chlodvík poráží Alamany
 486/7 Langobardi se usazují severně od středního Dunaje
 489 Theodorich poráží Odoakra a vstupuje s Ostrogóty do Itálie
 493 Odoaker je zavražděn a Theodorich se stává pánem Itálie
 500 Chlodvík poráží Burgundy
 po 500 Langobardi se usazují v Pannonii
 507 V bitvě u Vouillé poráží Chlodvík visigótského krále Alaricha II. – většina Gallie pod francou nadvládou
 527–565 Justinianus východořímským císařem
 531–534 Frankové poráží Duryňky
 532–534 Frankové si definitivně podmaňují Burgundy

- 533 Východořímský vojevůdce Belisar poráží Vandaly a dobývá jejich území
 535 Belisar se vyloduje v Itálii – následují vleklé boje o nadvládu nad poloostrovem
 537 Gepidové se usazují okolo Sirmia (v dn. Jugoslávii)
 539 Neúspěšné tažení frankého krále Theudeberta do Itálie
 551 První zmínka o Bavorech
 552 Justinianův vojevůdce Narses definitivně poráží Ostrogóty
 552 V bitvě u Asfeldu porážejí Langobardi gepidské vojsko
 560–616 Aethelbert kentským králem – počátek christianizace Británie
 567 Vpád Avarů z Asie – porážka Gepidů a jejich podmanění
 568 Langobardský král Alboin vpadá do Itálie – počátky langobardského panství na poloostrově
 572–586 Leovigild visigótským králem
 585 Připojení svěbského království v severním Španělsku k visigótské říši
 589 Visigótský král Rekkared nařizuje ariánským biskupům přestup ke katolictví
 590–615 Agilulf langobardským králem
 615 Na langobardský trůn dosedá první katolík – Agilulfův syn Adaloald
 643 Langobardský král Rothari vydává edikt, který obsahuje svod germánských zvyklostí
 po 671 Dokončeno obrácení Langobardů na katolickou víru
 711 Zničení visigótské říše ve Španělsku arabskými nájezdníky
 713–744 Liutprand langobardským králem
 719 Frankové dobývají západní část Fríska
 739 Liutprand obléhá Řím
 740 Papež poprvé žádá Franky o pomoc proti Langobardům
 751–768 Pipin Krátký francským králem
 754–756 Pipin Krátký bojuje s Langobardy a poráží jejich krále Aistulfa
 768–814 Karel Veliký francským králem
 773 Karel Veliký dobývá langobardské državy v Itálii
 po 779 Výpravy Karla Velikého proti Sasům
 788 Bavorsko přičleněno k francké říši
 800 Karel Veliký korunován v Římě císařem
 804 Frankové se zmocňují celého saského území

PRAMENY

Seznam pramenů je pouze výběrový. Pokud existují české překlady, jsou jejich bibliografické údaje připojeny k příslušným titulům. U některých dosud nepřeložených děl udáváme anglické, francouzské, popř. německé překlady. (pozn. red.)

Ammianus Marcellinus:

Ammianus Marcellinus, *Rerum gestarum libri qui supersunt*, ed. W. Seyfarth, Berlin 1968–1971. (Český překlad: Ammianus Marcellinus, *Soumrak římské říše*, tr. J. Češka, živá díla minulosti sv. 74, Praha 1975.)

Ausonius:

Ausonius, *Opera*, ed. H. Schenkl, MGH AA 5:2. Kritické vydání a anglický překlad: Ausonius, *Opera*, ed. & tr. H. G. Evelyn-White, Loeb Classical Library, 2 sv., Cambridge (Mass.) 1919, 1921.

Caesar:

Caesar, *Bellum Gallicum*, ed. R. L. Du Pontet, Oxford Classical Texts, Oxford 1900; *Commentarii de bello Gallico*, ed. R. Schenk, Praha 1920. (Český překlad: *Zápisky o válce galské*, tr. I. Bureš, in: Gaius Iulius Caesar, *Válečné paměti*, Antická knihovna sv. 16, Praha 1972.)

Cassiodorus:

Cassiodorus, *Variae*, ed. Th. Mommsen, MGH AA 11–12.

Chronica minora:

Chronica minora, ed. Th. Mommsen, MGH AA 9, 10.

Eugippius:

Eugippius, *Vita Severini*, ed. Th. Mommsen, Berlin 1898; ed. R. Noll, Berlin 1963 (repr. Passau 1982).

Hydatius:

Hydatius Lemicus, *Continuatio chronicorum Hieronymianorum*, ed. Th. Mommsen, MGH AA 11.

Isidor ze Sevilly:

Isidorus Hispalensis, *Historia Gothorum, Wandalorum, Sueborum*, ed. Th. Mommsen, MGH AA 11, 1894 (repr. 1981); ed. W. M. Lindsay, Oxford Classical Texts, Oxford 1911. (Německý překlad: Isidor, *Geschichte der Goten, Vandalen und Sueven*, tr. D. Coste, Kettwig 1990, 2. vyd.)

Jan z Biclara:

Johannes Biclarenensis, *Chronica a. DLXVII–DXC*, ed. Th. Mommsen, MGH AA 11.

Jordanes:

Jordanes, *Getica*, ed. Th. Mommsen, MGH AA 5:1, 1882. (Výňatky z Jordanova textu in: J. Burian, *Zánik antiky*, Praha 1972, s. 44–45, 47–50. Německý překlad: Jordanis, *Gotengeschichte*, tr. W. Martens, Essen [bez data], 2. vyd.)

Notitia Dignitatum:

Notitia Dignitatum, ed. O. Seeck, Berlin 1876.

Orosius:

Paulus Orosius, *Historiae adversum paganos*, ed. C. Zangenmeister, CSEL 5, Wien 1882 (repr. Leipzig 1889). (Anglický překlad: Orosius, *History against the Pagans*, tr. R. J. Deferrari, Washington DC 1964. Německý překlad: Orosius, *Die antike Weltgeschichte in christlicher Sicht*, tr. A. Lippold, Zürich/München, 1985–1986.)

Paulus Diaconus:

Paulus Diaconus, *Historia Langobardorum*, ed. O. Abel, Leipzig 1939. (Německý překlad: Paulus Diakonus, *Geschichte der Langobarden*, tr. O. Abel, Kettwig 1992, 2. vyd.)

Prokopios z Kaisareie:

Procopius, *Bella* I–VIII, ed. J. Haury, Leipzig 1962–1963. (Český překlad: Prokopios z Kaisareie, *Válka s Peršany a Vandaly*, tr. A. Hartmann & K. Rubešová, Praha 1985; Prokopios z Kaisareie, *Válka s Góty*, tr. P. Beneš, Praha 1985.)

Řehoř z Toursu:

Gregorius Turonensis, *Historiarum libri decem – Zehn Bücher Geschichten*, ed. & tr. R. Buchner, 2 sv., Berlin [bez data]. (Český překlad: Řehoř z Toursu, *O boji králů a údělu spravedlivých, Kronika Franků*, tr. J. Kincl, Živá díla minulosti sv. 103, Praha 1986.)

Sidonius Apollinaris:

Sidonius Apollinaris, *Opera*, ed. Ch. Lütjohann, MGH AA 8, 1887 (repr. 1961). Kritické vydání a anglický překlad: ed. & tr. W. B. Anderson, Loeb Classical Library, 2 sv., Cambridge (Mass.) 1936, 1965.

Symmachus:

Symmachus, *Opera*, ed. O. Seeck, MGH AA 6:1, Berlin 1883.

Tacitus:

Tacitus, *Germania*, ed. R. Hoops, Heidelberg 1967 (3. vyd.). (Český překlad: *Germánie*, tr. V. Bahník, in: Tacitus, *Z dějin císařského Říma*, Antická knihovna sv. 31, Praha 1976.)

Zósimos:

Zosimos, *Historia nova*, ed. L. Mendelssohn, Hildesheim 1963. (Český překlad: Zosimos, *Stesky posledního Římana*, tr. A. Hartmann, Praha 1983.)

BIBLIOGRAFIE

Literatura byla doplněna o některé publikace, jež vyšly v češtině. (Pozn. red.)

Ament, H.: „Der Rhein und die Ethnogenese der Germanen“, in: *Prähist. Zeitschrift* 59, 1984, s. 37.

Arrhenius, B.: *Merovingian Garnet Jewellery: Emergence and Social Implications*, Stockholm 1985.

Bachrach, B. S.: *A History of the Alans in the West*, Minneapolis 1973.

Beck, H.: *Germanenprobleme in heutiger Sicht*, Berlin/New York 1986.

Behm-Blanke, G.: *Gesellschaft und Kunst der Germanen. Die Thüringer und ihre Welt*, Dresden 1973.

Birkhan, Helmuth: *Germanen und Kelten bis zum Ausgang der Römerzeit*, Wien 1970.

Boeles, P. C. J. A.: *Friesland tot de eelfde eeuw*, Den Haag 1951.

Böhme, H. W.: *Germanische Grabfunde des 4. bis 5. Jahrhunderts zwischen unterer Elbe und Loire*, München 1974.

Böhner, K.: *Die fränkischen Altertümer des Trierer Landes*, Berlin 1958.

Bolin, S.: *Fynden av romerska mynt i det fria Germanien*, Lund 1926.

Bóna, István: *Die Langobarden in Ungarn*, Budapest 1970.

Bóna, István: *Der Anbruch des Mittelalters. Gepiden und Langobarden im Karpatenbecken*, Budapest 1976.

Burns, T.: *History of the Visigoths*, Bloomington (Ind.) 1984.

Campbell, J. (ed.): *The Anglo-Saxons*, Oxford 1982.

Capelle, T.: *Die Sachsen des frühen Mittelalters*, Stuttgart 1998.

Capelle, W.: *Das alte Germanien. Die Nachrichten der griechischen und römischen Schriftsteller*, Jena 1929.

Christlein, R.: *Die Alamannen*, Stuttgart 1978.

Collins, R.: *Early Medieval Spain*, London 1983.

Curnliffe, B.: *Greeks, Romans and Barbarians*, London 1988.

de Vries, J.: *Altgermanische Religionsgeschichte*, Berlin 1969.

- Diesner, H.-J.: *The Great Migration*, London 1982.
- Eggers, H.-J.: *Der römische Import im freien Germanien*, Hamburg 1951.
- Ekholm, G.: „Die Zeitstellung der Hemmoorer Eimer“, in: *Bj* 143-144, 1938-1939, s. 311.
- Ekholm, G.: „Scandinavian glass vessels of oriental origin from the first to the sixth century“, in: *Journ. Glass Studies* 5, 1963, s. 29.
- Ellis Davidson, H. R.: *Gods and Myths of Northern Europe*, Harmondsworth 1963.
- Engelhardt, C.: *Thorsbjerg Mosefund*, København 1963.
- Engelhardt, C.: *Nydam Mosefund 1859-1863*, København 1865.
- Engelhardt, C.: *Kragebul Mosefund*, København 1867.
- Engelhardt, C.: *Vimose Fundet*, København 1869.
- Enßlin, W.: *Theoderich der Große*, München 1959 (2. vyd.).
- Ewig, E.: *Frühes Mittelalter. Rheinische Geschichte*, 2 sv., Düsseldorf 1980.
- Fagerlie, J. M.: *Late Roman and Byzantine Solids found in Sweden and Denmark*, New York 1967.
- Friesinger, H. & Daim, F.: *Die Bayern und ihre Nachbarn*, Wien 1985.
- Gelzer, M.: *Caesar: Politician and Statesman*, Cambridge (Mass.) 1968.
- Gimbutas, Marija: *The Balts*, London 1973.
- Godłowski, K.: *The Chronology of the Late Roman and Early Migration Periods in Central Europe*, Kraków 1970.
- Goffart, W.: *Barbarians and Romans, AD 418-585: The Techniques of Accommodation*, Princeton 1980.
- Grünert, H. (ed.): *Römer und Germanen in Mitteleuropa*, Berlin 1976.
- Haarnagel, W.: *Die Grabung Feddersen Wierde*, 2 sv., Wiesbaden 1979.
- Hagberg, U. E.: *The Archaeology of Skedemosse*, Stockholm 1967.
- Hagberg, U. E. (ed.): *Studia Gotica*, Stockholm 1972.
- Halbertsma, H.: *Terpen tussen Vlie en Ems*, Groningen 1963.
- Haseloff, G.: *Die germanische Tierornamentik der Völkerwanderungszeit*, 3 sv., Berlin 1981.
- Hatt, G.: *Nørre Fjand: An Early Iron Age Village in West Jutland*, København 1967.
- Herrmann, F.-R. & Frey, O.-H.: *Die Keltenfürsten von Glauberg*, Wiesbaden 1966.
- Horedt, K. & Protase, D.: „Das zweite Fürstengrab von Apahida“, in: *Germania* 50, 1972, s. 174-220.
- Hougen, B.: *The Migration Style of Ornament in Norway*, Oslo 1967.
- Hvass, S.: „Vorbasse: the development of a settlement through the first millennium AD“, in: *Journ. Danish Arch.* 2, 1983, s. 127.

- Hvass, S.: *Hodde. Et vestjysk landsbysamfund fra ældre jernalder*, København 1985.
- Ilkjær, J. & Lønstrup, J.: „Interpretation of the great votive deposits of Iron Age weapons“, in: *Journ. Danish Arch.* 1, 1982, s. 1.
- James, Edward: *Frankové*, tr. Miroslav Košťál, Dějiny národů, NLN, Praha 1997.
- Jensen, J.: *The Prehistory of Denmark*, London 1982.
- Kilian, L.: *Zum Ursprung der Indogermanen*, Bonn 1983.
- Kilian, L.: *Zum Ursprung der Germanen*, Bonn 1988.
- Klindt-Jensen, O.: *Foreign Influences in Denmark's Early Iron Age*, København 1950.
- Kokowski, A. & Leiber, Ch.: *Schätze der Ostgoten*, Stuttgart 1995.
- König, G.: *Wandalische Grabfunde des 5. und 6. Jahrhunderts*, Madrid 1981.
- Kropotkin, V. V.: *Rimskie importnye izdelija v Vostočnoj Evrope*, Moskva 1970.
- Krüger, B. (ed.): *Die Germanen*, 2 sv., Berlin 1976, 1983.
- Kunow, J.: *Der römische Import in der Germania libera bis zu den Marcomannenkriegen*, Neumünster 1983.
- Lamm, J.-P. & Nordstrom, H.-A. (ed.): *Vendel Period Studies*, Stockholm 1983.
- Lebecq, S.: *Marchands et navigateurs frisons du haut moyen âge*, 2 sv., Lille 1983.
- Lemant, J.-P.: *Le cimetière et la fortification du bas-empire de Vireux-Molhain. Dép. Ardennes*, Mainz 1985.
- Liebeschuetz, J. H. W. G.: *Barbarians and Bishops*, Oxford 1990.
- Lind, L.: *Roman Denarii Found in Sweden*, sv. 1, Berlin 1979; sv. 2, Stockholm 1981.
- Lindenschmidt, W. & Lindenschmidt, L.: *Das germanische Totdenlager bei Selzen in der Provinz Rheinbessen*, Mainz 1848.
- Lindquist, S.: *Gotlands Bildsteine*, 2 sv., Stockholm 1942-1943.
- Mackeprang, M. B.: *De nordiska guldrakteater*, Aarhus 1952.
- Majewski, K.: *Importy rzymskie w Polsce*, Warszawa 1960.
- Matthews, J.: *The Roman Empire of Ammianus Marcellinus*, London 1988.
- Menghin, W.: *Die Langobarden*, Stuttgart 1985.
- Menghin, W.: *Frühgeschichte Bayerns*, Stuttgart 1990.
- Mildenberger, G.: *Germanische Burgen*, Münster 1978.
- Musset, L.: *The Germanic Invasions*, London 1975.
- Näsman, U.: *Eketorp: Fortification and Settlement on Öland/Sweden. The Monument*, Stockholm 1976.
- Nierhaus, R.: *Das swebische Gräberfeld von Diersheim*, Berlin 1966.

- Norden, E.: *Die germanische Urgeschichte in Tacitus' Germania*, Darmstadt 1959 (4. vyd.).
- Odobescu, A.: *Le trésor de Petrossa*, Paris/Leipzig 1889–1900.
- Ørsnes, M.: „The weapon find in Ejsbøl Moss at Haderslev“, in: *Acta Arch.* 34, 1963, s. 232.
- Périn, P. & Feffer, L.-C.: *Les Francs*, 2 sv., Paris 1987.
- Pirling, R.: *Das römisch-fränkische Gräberfeld von Krefeld-Gellep*, 3. sv., Berlin 1966, 1976, 1979.
- Rouche, M.: *L'Aquitaine des Wisigoths aux Arabes, 418–781*, Paris 1979.
- Schlabow, K.: *Der Thorsberger Prachtmantel*, Neumünster 1965.
- Schlette, F.: *Germáni*, Praha 1977.
- Schmidt, B.: *Die späte Völkerwanderungszeit in Mitteleuropa*, 3 sv., Halle 1961, 1970, 1976.
- Schmidt, L.: *Die Ostgermanen*, München 1969.
- Schmidt, L.: *Die Westgermanen*, München 1970.
- Schönberger, H.: „The Roman frontier in Germany: an archaeological survey“, in: *Journ. Roman Studies* 69, 1969, s. 144.
- Schönberger, H.: „Die römischen Truppenlager der frühen und mittleren Kaiserzeit zwischen Nordsee und Inn“, in: *BRGK* 66, 1985, s. 321–497.
- Stenberger, M.: *Det forntida Sverige*, Stockholm 1964.
- Stenberger, M. & Klindt-Jensen, O.: *Vallbagar*, Stockholm 1955.
- Thompson, E. A.: *The Early Germans*, Oxford 1965.
- Thompson, E. A.: *The Visigoths in the Time of Ulfila*, Oxford 1966.
- Thompson, E. A.: *The Goths in Spain*, Oxford 1969.
- Thompson, E. A.: *Romans and Barbarians: The Decline of the Western Empire*, Madison (Wis.) 1982.
- Timpe, D.: *Arminius-Studien*, Heidelberg 1970.
- Todd, M.: *The Northern Barbarians*, Oxford 1987 (2. vyd.).
- Trier, B.: *Das Haus im Nordwesten der Germania Libera*, Neumünster 1969.
- Váňa, Z.: *Svět dávných Slovanů*, Praha 1983.
- van Es, W. A.: „Wijster: a native village beyond the Imperial frontier“, in: *Palaeohistorica* 11, 1965.
- van Es, W. A.: „Friesland in Roman times“, in: *BROB* 15–16, 1965–1966, s. 37.
- Waas, M.: *Germanen im römischen Dienst*, Bonn 1969 (2. vyd.).
- Waldhauser, J. & Košnar, L.: *Archeologie Germánů v Pojizeří a v Českém ráji*, Praha/Mladá Boleslav 1997.
- Wallace-Hadrill, J. M.: *Early Germanic Kingship in England and on the Continent*, Oxford 1971.

- Wallace-Hadrill, J. M.: *The Barbarian West*, Oxford 1972 (3. vyd.).
- Wells, C. M.: *The German Policy of Augustus*, Oxford 1972.
- Wenskus, R.: *Stammesbildung und Verfassung*, Köln/Graz 1977 (2. vyd.).
- Werner, Joachim: „Zur Herkunft und Zeitstellung der Hemmoorer Eimer und der Eimer mit gewellten Kanneluren“, in: *Bj* 140–141, 1936, s. 395.
- Werner, Joachim: *Die beiden Zierscheiben des Thorsberger Moorfundes*, Berlin 1941.
- Wheeler, R. E. M.: *Rome beyond the Imperial Frontiers*, London 1954.
- Wolfram, Herwig: *History of the Goths*, Berkeley (Cal.) 1988 [orig. *Geschichte der Goten*, München 1983].
- Zöllner, E.: *Geschichte der Franken bis zur Mitte des 6. Jahrhunderts*, München 1941.

SEZNAM ZKRATEK

Acta Arch.	<i>Acta Archaeologica</i>
Acta Arch. Hung.	<i>Acta Archaeologica Hungarica</i>
Arch. Belgica	<i>Archaeologia Belgica</i>
BJ	<i>Bonner Jahrbücher</i>
BRGK	<i>Bericht der Römisch-Germanischen Kommission</i>
BROB	<i>Berichten van de Rijksdienst voor her Oudheidkundig Bodemonderzoek</i>
JRGZM	<i>Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz</i>
JRS	<i>Journal of Roman Studies</i>
MGH AA	<i>Monumenta Germaniae Historica, Auctores Antiquissimi</i>
Oxford Journ. Arch.	<i>Oxford Journal of Archaeology</i>
Prähist. Zeitschrift	<i>Prähistorische Zeitschrift</i>

SEZNAM MAP

- 1) Západogermánské národy kolem roku 100 n. l. 11
- 2) Východogermánské národy kolem roku 100 n. l. 13
- 3) Hornogermánsko-raetský limes na počátku 3. století n. l. 54
- 4) Nálezy raně římských bronzových nádob v Germánii (podle J. Kunowa) 85
- 5) Jantarové obchodní stezky spojující Pobaltí s Dunajem a Černým mořem 93
- 6) Stěhování Visigótů z Podunají do Gallie v letech 376-412 147
- 7) Germánská království v Gallii 184
- 8) Severogermánské národy v letech 400-700 n. l. 205
- 9) Langobardská Itálie a její sousedé 228

REJSTRÍK

Aarslev, náčelnický hrob 117
Abbeville-Homblières, pohřebiště 182
Abrittus, bitva 140
Adaloald, langobardský král 230, 231
Adam Brémský 216
Adils 216
Adovacrius 207
Adrianopol, bitva 43, 142, 143, 144, 166
Aeduoové 26, 48
Aencas 245
Aestiové 28
Aethelbert, anglosaský král 212, 213
Aëtius, západořímský vojevůdce 183, 199
Afrika 160, 148, 149, 158, 164, 178–180, 182
Agde 155
Agen 152
Agila, visigótský král 155–156
Agilofingové, bavorská dynastie 244
Agilulf, langobardský král 229, 230, 231, 236
agri decumates 197
Ahenobarbus, L. Domitius 50
Aistulf, langobardský král 235
Ajax, biskup 176
Akvitánie 149, 150, 151, 154
Alamani 12, 14, 41, 55, 56, 58, 59, 68, 79, 138, 139, 181, 182, 186, 195–198, 200, 202, 226, 241, 242, 243
 králové 196
 hradiště 197
 sídliště 197–198
 v římských službách 196–197
Alani 44, 143, 145, 164, 166, 173, 177, 178
Alarich, visigótský král 145, 146, 147, 148, 177
 dobytí Říma 147–148
 smrt 148
Alarich II., visigótský král 154, 186
Alatheus 166
Alboin, langobardský král 227
Alcis 109
Alexandrie 12
Ålleberg 118
Alpy 26, 47, 49, 113, 194, 202, 242
Als 25, 39, 101
Altenwalde, poklad 210

Amalarich, visigótský král 154, 155, 162
Amalasantha, ostrogótská královna 170
Ambrosius, milánský biskup 113–114
Ammianus Marcellinus 12, 58, 197
Ampsivariové 31, 53, 81, 181
Anastasius I., východořímský císař 185, 186
Ancaster 212
Ancona 170
Andalusie 178
Angeln 206, 210
Anglie viz Británie
Anglosasové 78, 79, 209, 212
Anglové 204, 206, 208
Antoninus Pius, římský císař 83
Aosta 49, 227
Apahida, hroby 120
Apameia 141
Apeniny 146, 227
Aquae Sextiae (Aix-en-Provence) 48
Aquileia 55, 227, 234
Arausio (Orange) 48
Arbogast 59
d'Arbois de Jubainville, H. 250
Ardarich, král Gepidů 223
Ardeny 182
Areios, kněz 116
Argos 141
Archsumburg, sídliště 71
ariánství 116
Arioald, langobardský král 231
Arimir 144
Ariovistus, svébský vůdce 8, 35, 36, 49
Arles 153, 155
Arminius 33, 35, 36, 37, 48, 80–81, 82
Arminiův pomník 253–255
Arnegunda, francská královna 189
Arrkiel, M. T. 246
Arvernové 26
Asberg 49
Asfeld, bitva 224
Asidonia 164
Assendelft, poldry 72
Astorga 174
Asturie 157
Athalarich, ostrogótský král 170, 188
Athanagild, visigótský král 156
Athaulf, visigótský král 146, 147, 148–149, 151, 162
 smrt 149
Athéna 88
Athény 141
Athos 141
Attalus, Priscus, uzurpátor 146, 147, 149
Attila, král Hunů 165, 166, 200, 223
Aubing 244
Aude 160
Audoin, langobardský král 224, 226
Augerum 221
Augsburg 84, 195
Augustin, apoštol Anglie 212
Augustinus, Aurelius 148
Augustus, římský císař 9, 49, 50, 51, 80, 82, 87, 207
Aun 216
Aurelianus, římský císař 141
Ausonius 196
Austrasie 156

- Authari, langobardský král 229
 Autun, bitva 202
 Auvergne 150
 Auvergnská vysočina 150
 Auxerre 201
 Avari 226, 227, 229, 244
 Aventinus, J. 246
 Avitus, západořímský císař 175
- Bad Pyrmont, zřídla 101
 Badelunda 216
 Bádensko-Würtembersko 52
 Bactica 153, 157, 158, 160, 164, 173, 178
 bagaudi 153
 Baldingen, zlaté mince 198
 Baleáry 178
 Balkán 23, 25, 86, 140, 141, 144, 197
 Balt 7, 86, 87, 91, 93, 94, 222
 Baltové 28, 99
 Barcelona 162
 Bandel, E. von 253
 Bärhorst, sídliště 68
 Basilej 49
 Basina, durynská princezna 241
 Baskové 154, 158
 Bastarnové 27, 140, 141
 Basti 164
 Batavové 33, 110
 Bauto 59
 Bavorsko 244
 Bavoři 227, 242-244
 Bayeux 206
 Beda Venerabilis 210, 211, 212
 Belisar, východořímský vojevůdce 46, 180, 194
 Benátská nížina 227
- Bennekom, sídliště 66, 137
 Beowulf, epos 33
 Berlín 21
 Beroia 140
 Berry-au-Bac, sídliště 192
 Bertha, francká princezna 212
 Béziers 152, 155
 Bialecin 29
 Bible, gótská 17, 112, 114
 Birka, středisko obchodu 86, 93
 Bisinus durynský král 241
 Bithýnie 140
 Boiocalus 81
 Bójové 24, 25, 242, 246
 Bologna 234
 Bonifatius, komes Afriky 178
 Bonn 49, 53
 Bordeaux 150, 152
 Bornholm 22, 93, 217
 Bornitz, hrob 77
 Boscareale, poklad 87
 Boulogne 207
 božstva 98-100
 Brá, kotel 24
 Braak, modly 100
 Braga, 163, 174, 175
 brakteáty 131-132
 Brandgrubengrab 77
 Brandschüttungsgrab 77
 Braniborsko 125
 Brebières, sídliště 192
 Brescia 234, 236, 237
 Bretonci 206, 207
 Brisigavové 196
 Británie 7, 58, 78, 99, 105, 132, 145, 196, 204-206, 207, 208, 210-213, 222, 249, 250
 brnění 38, 44

- Broddenbjerg, modla 100
 bronzové nádoby, římské 86, 89
 Brukerové 181
 Bug 30
 Bulhaři 227
 Burgundi 29, 78, 152, 154, 173, 175, 186, 194, 199-203, 236
 křesťanství 200-201
 pohřebiště 201-203
 práce z kovu 201-202
 spojenci 202
 Byzantinci 155, 156, 157, 158, 164, 223, 227, 229, 231
 Byzantion 119, 141, 145
- Cádiz 174
 Caepio, Q. Servilius 48
 Caesar, C. Julius 8, 9, 14, 26, 31, 34, 35, 36, 37, 48, 49, 61, 246
 Zápisky o válce galské 8, 10
 Cáchy 86, 194
 Caistor-by-Norwich, pohřebiště 212
 Calais 207
 Campus Paramus, bitva 175, 176
 Cannabaudes, gótský král 141
 Caracalla, římský císař 55, 56, 195
 Carbo, Cn. Papirius 47
 Carcassonne 155, 160
 Cartagena 164, 178
 Carthagenensis 173
 Carthago Spartaria 164
 Cassiodorus 12
 Castel Trosino 236, 238
 langobardské hradiště 238
 langobardské pohřebiště 236, 238
 Castelnaudary 160
- Ceuta 155
 Cirta 179
 Cividale, langobardské pohřebiště 236, 237
 Civilis, vůdce Batavů 33, 110
 Claudius, římský císař 51, 53, 82
 Claudius II. Gótský, římský císař 141
 cloisonné 118, 160, 170, 188
 Cluverius, P. 246
 Coalla, poklad 174
 Codex Argenteus 17
 comitatus 33
 Commodus, římský císař 32, 94
 Constantina, pevnost 180
 Constantius, západořímský vojevůdce 149, 150
 Constantius (I.) Chlorus, římský císař 58
 Constantius II., římský císař 59, 131
 contus 44
 Corbulo, Cn. Domitius 53
 Córdoba 156, 157, 158, 162, 164, 174
 Cosenza 148
 Cremona 177, 227, 231, 236
 Cruptorix 64
 Curych 49
 Cyrillus 153
- Čechy 9, 23, 25, 26, 77, 82, 124, 129, 242
 černachovská kultura 30
 Čína, dynastie Chan 90
 čluny 25, 78
 Dácie 57, 140, 144, 166, 223

- Dagalaifus 59
 Dákové 26, 30
 Dalmácie 170
 Dankirke 94
 Dánsko 22, 24, 38, 75, 76, 78, 87,
 92, 105, 108, 127, 131, 210,
 249, 252
 dary, výměna 25
 Dätgen 106, 107
 Decius, římský císař 140
 Dejbjerg, vozy 25
 Delfy 25
 Desiderius, langobardský král 235
 Diocletianus, římský císař 56, 182
 dlouhé domy 33, 62–63, 64, 66, 71
 dněpr 23
 Dněstr 27, 29, 30, 141, 142
 Dollerup, stříbrné nádoby 123
 Dolní Sasko 101
 Domburg 99, 100
 Domitianus, římský císař 52, 110
 Don 83, 89, 90
 Donar 99, 216
 Donk 191
 Dorestad, středisko obchodu 208,
 209, 219
 Drenthe 62, 64, 66, 70
 Dronninglund, nákrčník 117
 Drusus, římský vojevůdce 49, 50,
 51, 82
 družina viz *comitatus*
 duces 35
 Dulcilla 143
 Dunaj 7, 15, 17, 23, 24, 25, 26, 27,
 28, 29, 30, 50, 51, 52, 53, 54,
 55, 56, 57, 68, 82, 84, 86, 87,
 89, 91, 95, 112, 113, 114, 120,
 129, 137, 138, 142, 143, 144,
 145, 148, 166, 167, 195, 197,
 226, 240, 242, 253
 Duryňkové 186, 206, 227, 241–242,
 243
 Duryňsko 241, 242
 Ebro 153, 159, 175
 Efesos 141
 Eforos z Kýmy 7
 Egil 216
 Egypt 219
 Eining 53
 Ejsbøl, votivní depot 44, 90, 101,
 102, 103, 129
 Eketorpsborg 217
 emporie 86, 92
 Emže 21, 209
 Engelhardt, C. 101, 249
 Epeiros 145
 Estagel, visigótské pohřebiště 160
 Eugenius, římský císař 59
 Eurich, visigótský král 153, 162
 nápis 163
 zákoník 153–154
 Ezinge, sídliště 62–63, 208
 Färjestaden 118
 Faversham 212
 Feddersen Wierde, sídliště 37,
 63–64, 73, 74, 75, 127, 208, 211
 filigrán 123
 Flavus 81, 82
 Flonheim, pohřebiště 187
 Fochtelo, sídliště 37, 64
 fossa Drusiana 50
 Francie viz Gallie
 Frankové 12, 13, 56, 58, 59, 78, 139,
 152, 154, 156, 157, 175,

- 181–194, 196, 197, 201, 202,
 204, 206, 208, 209, 222, 226,
 230, 235, 242, 243–244
 Kent 212–213
 Kolín nad Rýnem 183–185
 králové 163
 Krefeld-Gellep 185–186
 nájezdy na Gallii 182
 pohřby 182–183, 187–188
 původ 181
 sídliště 189–192
 zákony 40
 Fraomar, alamanský král 196
 Fravitta 143, 145
 Fredegunda, francká královna 207
 Freyja 99
 Freyr 99, 109, 216
 Fridrich I., pruský král 247
 Frísko 61, 209, 213
 Frískové 53, 64, 181, 206, 207–210
 jazyk 16
 Fritigern, visigótský vůdce 41, 142,
 143, 166
 Fritigila 113–114
 Furfooz 182, 191
 pohřebiště 182, 191
 sídliště 191
futhark viz runy
 Fyn 24, 92, 117
 Gaatha, gótská kněžna 144
 Gaidulf 230
 Gainas 144, 145
 Galicie 174, 176, 177
 Galla Placidia, římská princezna
 149
 Gallaecia 173
 Gallehus, zlaté rohy 108–109
 Gallie 8, 9, 24, 26, 35, 36, 37, 41, 47,
 48, 49, 50, 58, 78, 81, 89, 119,
 121, 129, 132, 149, 150, 151,
 152, 153, 154, 155, 166, 176,
 177, 182, 183, 186, 187, 192,
 199, 200, 204, 229, 241
 Gallienus, římský císař 141, 195
 Gallořímané 150, 201, 203
 Gallové 9, 14
 Gamla Uppsala 214, 216
 Ganna 110
 Garonna 149, 150, 152
 Geest 21
 Geiseric, vandalský král 178, 179
 Gelbe Burg, hradiště 69, 197
 Gelderland 66
 Gelduba 185
 Gellep, pohřebiště 182, 188
 Gepidové 141, 166, 167, 223–226,
 227, 236
 kovové ozdoby 226
 Gerlachshcim 200
 Germáni předryňští 49
 Germáni zarýňští 36
 Germanicus, římský vojevůdce 51,
 81
 germánské jazyky 15–18
 Gesalich, visigótský král 154
 Gibbon, E. 147–148
 Giberville, pohřebiště 207
 Giesebrecht, L. 248
 Gildas 210, 211, 212
 Ginderup, sídliště 66
 Gladbach, sídliště 192
 Glauberg, hradiště 68–69
 Godomar, burgundský král 194
 Goethe, J. W. von 248
 Gordianus III., římský císař 140

- Goslawice 29
 Gotarové 214
 Gothiscandza 139
 Gotland 22, 109, 116, 213, 217, 221, 222
 Gótové 27, 30, 41, 55, 57, 78, 112, 114, 116, 118, 120, 121, 127, 129, 214, 223, 226
 jazyk 16, 17
 loďstvo 141
 počátky 139–142
 smlouva s Římem 142
 vpád do Řecka 141
 Graborg, hradiště 217
 Graiové 14
 Gratianus, římský císař 59, 131, 166
 Graubäle, 105, 106
 Great Chesterford 212
 Greussen, kultovní šachta 101
 Greutungové viz Ostrogóti
 Grimoald, langobardský král 231
 Groningen 62
 Grøntoft, sídliště 64
 Gross-Gerau 200
 Guadalquivir 173
 Gadiana 163
 Guarrazar, poklad 160
 Gudme, středisko obchodu 92
 Gunderich 178
 Gundestrup, kotel 24
 Gundobad, burgundský král 201, 202
 Gundohar, burgundský král 199
 Guntram 158, 207
 Günzburg 197
 Hadrianus, římský císař 52
 Hadrianův val 113
 Hagenow, přílba 44
 Haldern, sídliště 66–67
 Haraldskjær 107
 Hariulf 200
 Harothové 214
 harpstedtská kultura 15
 Harz 22, 124, 125
 Hasenburg, sídliště 242
 Hasdingové viz Vandalové
 Hassleben 117, 240
 náčelníci 240
 pohřebiště 117, 240
 Havor, nákrčník 116, 117
 Hedeby, středisko obchodu 86, 93
 Heidenschanze 67–70
 Hekataios z Miletu 7
 Helgö, středisko obchodu 218–219
 Helvéciové 26
 hemmoorská vědra 86
 Hérault 160
 Herder, J. G. 248
 Herkules 88, 99, 121
 Hermannsdenkmal viz Arminiův pomník
 Hermenegild, visigótský král 157, 158
 Hermundurové 50, 84, 105, 195, 240, 241
 Hérodotos 7
 Hertzberg, E. F. von 248
 Herulové 141, 166, 226
 Hesensko 206
 Hierokles 164
 Hildesheim, stříbrné nádoby 88
 Himlinghøje, poháry 123
 Himmler, H. 256
 Hippo Regius 179, 180

- Hispanie 41, 48, 78, 149, 153, 154, 155, 157, 159, 160, 168, 173, 175, 177, 179, 182, 186, 200
 Hispanořímané 153
 Hitler, A. 255
 Hjortspring, votivní depot 25, 39, 101
 Hoby 37, 78, 87, 123
 Hodde, sídliště 64
 Hochlamark 192
 Holandsko 15, 18, 21, 22, 37, 53, 61, 66, 70, 71, 83, 204, 210
 Holheim, vila 198
 Holtzmann, A. 250
 Honorius, západořímský císař 59, 145, 146, 147, 149, 199
 hradiště 68–70
 Hradiště, sídliště 26
 hranice římské říše viz *limes*
 hroby, vykrádání 79
 Huldremose 127
 Hunové 23, 30, 44, 120, 121, 142, 143, 150, 152, 165, 166, 177, 783, 223, 243
 Husby, vůz 24
 Hydatius 13, 173, 175
 Chalkédón 140
 Chalkidiké 141
 Chalon-sur-Saône, burgundské pohřebiště 202
 Chamavové 181
 Charnay, burgundské pohřebiště 202
 Chattové 52, 56, 105, 246
 Chattuarové 181
 Chaukové 181, 204
 Cherchel 180
 Cheruskové 32, 80, 82
 Cheirisofos 87
 Chiflet, J. J. 187
 Childe, G. 253
 Childebert I., francký král 154
 Childerich I., francký král 183, 186, 187, 241
 pohřební výbava 187
 Chilperich I., francký král 189, 202, 206
 Chlodio, francký král 183
 Chlodvík, francký král 154, 183, 186, 187, 202
 Chlothar I., francký král 189, 208
 Chlothilda, francká princezna 154
 Chotěbuz, poklad 199
 Iller 195
 Illerup, votivní depot 90, 101, 102, 103, 104
 Illyricum 51, 145, 146
 Indie 129, 219, 252
 indoevropské jazyky 15–16
 Ingunda, francká princezna 157, 158
 Inn 243
 Írán 129
 Irminsul 100
 Irsko 250
 Isar 243
 Isère 48
 Isidor ze Sevilly 157, 159, 174
 Isonzo, bitva 167
 Issendorf 101
 Italica 158, 174
 Italicus 82
 Itálie 8, 9, 25, 40, 44, 47, 55, 58, 78, 89, 121, 129, 141, 145, 146.

- 148, 150, 151, 152, 156, 167,
168, 170, 172, 177, 179, 194,
226, 227, 229, 230, 232, 233,
234, 235, 236, 242, 244
- Jan z Biclara** 156
Janov 231
jantar 23, 26, 28, 91, 96
jastorfská kultura 15, 29
Jeruzalém 148
jízda 37–38, 43, 44–46
Jordanes 12, 214
Jovinus, uzurpátor 199
Julianus, římský císař 41, 59
Jupiter 98
Justinianus I., východořímský císař
155, 170, 194
Juthungové 141
Jutové 212
Jutsko 7, 22, 24, 25, 40, 44, 64, 74,
90, 94, 100, 105, 106, 123, 126,
204, 210, 212
Juvin-court-et-Damary, sídliště 192
- Kablow**, sídliště 68
Kalábrie 148
kameny, ryté 109–110
Kampánie 148, 227, 230
Kantábrie 157, 164
Karel Martel 235
Karel Veliký 28, 100, 194, 204, 206,
235
Karpaty 22, 25, 27, 120, 129, 177
Karpové 140, 141
Kartágo 179, 180
Kastilie 159
Katalaunská pole, bitva 150, 152,
223
- Keltové** 7, 23–27, 29, 39, 99, 105,
242, 246, 250, 256
jazyk 15, 16
Kemble, J. M. 249
Kent 211, 212–213
keramika 125–126
pece 126
točená na kruhu 125
Kilian, L. 15
Kimbrové 8, 9, 24, 26, 47, 48, 109,
246
Klef, langobardský král 227, 229
Klemm, G. 248
Klettham, pohřebiště 243
Kluž-Someseni, poklad 120
kmenový sněm 32–33
Kniva, gótský král 57, 140
kočovníci 23, 29, 90, 95
Kolín nad Rýnem 49, 91, 100, 182,
209
koně 38
pohřby 206
Konstantin Veliký, římský císař 57,
58, 145
Konstantinopol 114, 145, 146, 158,
166, 167, 194, 226
kopí 38, 44
Korint 141
Kosin 29
Kossinna, G. 252
Kotinové 26
kožešiny 23, 28
Kraghede, vůz 24
královská hodnost 34
Kréta 141
krvní msta 34
kroužková brnění 44
Krym 17

- křesťanství** 113–116
kultura zvoncovitých hrobů 29
Kvádové 12, 55, 83, 84, 177, 243
Kyjev 30, 117
Kypr 141
Kyzikos 144
- Labe** 9, 15, 16, 21, 50, 51, 55, 89,
126, 204, 210, 226, 240, 241,
248
laeti 182
Lalland 78
Lampertheim, pohřebiště 200
Langá, vůz 24
Langres 201
Langobardi 13, 54, 55, 156, 224,
226–239, 241, 242, 244, 246
jazyk 233
katolictví 231
města 234–235
obrácení na víru 229
pohřebiště 236
Rothariho edikt 231–232
sídliště 234
spojenci 228
společnost 232–233
vévodové 227, 230–231
Latium 230
Leander, biskup sevillský 157, 159
Leg Piekarski 29, 123
Lech 242
Leicester 212
Lentientové 196
Leo, východořímský císař 217
Leovigild, visigótský král 156–158,
162
Lérida 175
Leuna, pohřebiště 240
- Levezow**, K. von 248
Lábyjci 7
Liebenau, pohřebiště 101, 205–206
limes 23, 29, 52–53, 55, 56, 68, 138,
195
Limousinská vysočina 150
Lincolnshire 211
Lindenschmidt, L. 250
Lindenschmidt, W. 250
Lindow Moss 105
Lippe 50, 51, 52, 206, 210
Lisch, G. C. F. 248
Litva 96
Liutprand, langobardský král 235
Liuva, visigótský král 156
Lodž 95
Loira 149, 150, 207
Lollius, M. 49, 50
Lotyšsko 96
lov 74
lubieszewska skupina 37, 76
luboszycká kultura 199
Lucca 234
Lucius Verus, římský císař 55
Ludvík I., bavorský král 253
Lugiové 139
Lugo 174
Luisa Ulrika, švédská královna 247
luky 43
Lundeborg 92–94
poklad 92
středisko obchodu 92, 94
Lüneburské vřesoviště 21
Luni 234
Lusitánie 153, 158, 159, 173
Luther, M. 245
Lymige 212
Lyon 201

Mačarsko 131
Magnus Maximus, uzurpátor 59
Maiorianus, západořímský císař 200
Major, J.-D. 246
Makedonie 25
Malá Asie 129, 140, 141, 144
Málaga 164
Mallobaudes 59
Malorix 207
Mantova 227, 231, 236
Marcus Aurelius, římský císař 53, 84
Maricsminde, sídliště 66
Marius, C. 48
Markomani 12, 26, 31, 32, 55, 84, 113, 240
markomanské války 54–55
Marobud 31, 33, 35, 36, 37, 51
Mars 98, 118
Marseille 153
marše 21, 22, 73
Mathesius, J. 245
matres 100, 121
matronae 100
Mauretánie 178, 179
Maxentius, uzurpátor 58
Maximianus, římský císař 131
Maximinus Thrax, římský císař 56
Maximus, Cn. Mallius 48
meče 38, 39–40, 43–44
medailony 131
Meklenbursko 248, 252
Melanchthon, P. 246
Menapiové 8
Mérida 156, 158, 162, 163, 175
Merobaudes 59
Meusa 137, 191, 210
Midlum, poklad 209
Miláno 145, 168, 170, 227, 234, 235, 237
mince, římské 83–84, 91, 94–96
denáry 83, 94
sestercie 95
zlaté 95, 119
Miro, svébský král 158
Mnichov 243
Modaharius (Modares) 143
Moésie 57, 114, 139, 140, 143, 145, 167
Mohan 52, 199
Monceau-le-Neuf 182
Möne 118
Monnet-la-Ville, pohřebiště 201, 202
Morava 25, 26, 28, 82, 138, 166
Morken, pohřeb 188
Mosela 49
Mucking, sídliště 211
Müllenhoff, K. 252
Mummolus 229

nacionálně socialistická strana 14, 252, 256
Naharvalové 109
nákrčníky, zlaté 118
nápoje 75–76
Narbonne 47, 149, 152, 154, 155, 156
Narbonská Gallie 154, 155
Narses, východořímský vojevůdce 40, 46
Neapol 230
Neckar 52, 199
Nedao, bitva 166, 223
Neerharen-Rekem, sídliště 191

Negau, přílba 17, 98
negotiatores 10, 84, 97
Nehalennie 99
Německo 15, 22, 38, 52, 61, 68, 83, 86, 117, 132, 197, 204, 208, 210, 240, 241, 249, 250, 251, 252, 253
Nero, římský císař 84, 91
Nerthus 25, 31, 105
Neuburg, pohřebiště 197
Neuss 49
Neustrie 156
Neuwiedská kotlina 52
Nevers 201
Nevitta 59
Nida (Heddernheim) 198
Niederwaldský pomník 255
Nijmegen 49
Nikaia 141
Nikomédie 141
Nikopolis 140
Nîmes 155
Nizozemí viz Holandsko
Njórdr 99
Nocera Umbra, langobardské pohřebiště 236, 238, 239
Nordrup, pohár 123
Norfolk 211
Noricum 7, 25, 47, 56, 113, 146, 166, 170
Nørre Fjand 66, 74
Norsko 83, 87, 90, 214
Notitia Dignitatum 182
Nouvien-en-Ponticu, pohřebiště 207
nože s krátkou čepelí 40
Numidie 179
Nyborg, přístav 94

Nydam, votivní depot 43, 90, 101, 102, 103, 129

Oberwinterthur 49
obléhání měst 41–43
obuv 127
Odenwald 52
oděv 126–127
Ódin 98, 99, 216
Odoaker 167
Odra 15, 21, 23, 29, 91, 125, 139, 176, 199, 217
Óland 22, 101, 104, 109, 213, 217
Olbia 117
Olympia 141
Opatów 124
opevňená výšinná sídliště viz hrádiště
Opitergium (Oderzo) 55
oppida 26
Orosius 104, 148, 200
Orvieto 244
Östergötland 22, 217
Ostrogóti 43, 142, 154, 155, 165–172, 226, 243
domagnanský poklad 170
pohřebiště 170
poklady 170
sídlíště 168–170
v Itálii 167–168
v Pannonii 166
Ostrowice 124
ostruhy 38
oštěpy 38, 44
otroctví 34
Ottar 216
Ottarshögen, mohyla 216, 221
Oudenburg 182

Pád 235, 236
 Pádská nížina 232, 236
 Paddepoel, sídliště 62
 Padova 227, 231
 Pamplona 153
 Pannonie 55, 141, 143, 146, 166,
 177, 224, 226, 227
 Paulus Diaconus 13, 227, 232, 238
 Pavie 168, 170, 227, 234, 235, 236
 Peelo, sídliště 37, 64
 Penka, K. 252
 Perpignan 160
 Peršané 7, 140
 Philippopolis 140
 Piacenza 234
 Piccolomini, E. S. 245
 Pietroasa, poklad 120–121
 Pipin II. 209
 Pipin (III.) Krátký 206, 235
 Pityus 140
 pivo 76
 Plinius Starší 10, 62, 199
Bella Germaniae 10, 12
 Podněpří 27, 83
 Podněstří 27
 Podunají 25, 50, 91, 121, 139, 167,
 223, 244
 pohraniční společnosti 137–138
 pohřbívání 76–79
 Poitou 150
 Polabí 9, 29, 40, 50, 90, 204, 241,
 243
 Pollentia 145, 146, 177
 polní plodiny 74
 Polsko 22, 28, 37, 38, 86, 95, 123,
 124, 126
 polygamie 33–34
 polychromní styl 129
 Pomohání 52
 Pomořany 30
 Pomoselí 183, 195
 Pontoppidan, E. 247
 Poodří 29
 Porúří 124, 206
 Porýní 8, 24, 49, 94, 181, 183, 186,
 187, 188, 189, 192, 204, 207,
 222
 Posálí 241
 Poseidónios z Apameie 8, 11, 14,
 15, 34
 Potisí 177, 224, 226
 Povesčří 50, 204, 206
 Povislí 30, 57, 76, 83
 Praunheim, vila 198
 Primus, Q. Atilius 84
 Prokonsulská Afrika 179
 Prokopios z Kaisarcie 172, 207
 Provence 150, 151, 152, 154, 194,
 201
 Prusa 141
 Prusové 28
 przeworská kultura 28, 29, 30, 199
 přílby 40, 44
 žebrované 40–41
 Ptolemaios 12, 29, 32, 199, 204
Geografie 12
putei 77
 Pyreneje 149, 159, 177
 Pýtheás z Massalie 7, 8, 15
 Quentovic 219
 Radagaisus 146
 Radbod 209
 Radegunda, durynská princezna
 241

181, 182, 183, 185, 186, 187,
 191, 194, 195, 199, 202, 204,
 210, 255
 Rýnské Hesensko 187, 250
 řadové hroby 78–79
 Řecko 25, 141, 145, 179, 243
 řecké zeměpisné znalosti 7
 Řehoř z Toursu 13, 206, 241
 Řehoř I. Veliký, papež 213, 228,
 229, 231
 Řehoř III., papež 235
 řemeslníci 63, 116–128
 Řezno 243, 244
 Řím 147–148, 170, 179, 230, 235
 útoky Gótů 146, 148
 Římané 8, 9, 28, 35, 38, 41, 47–60,
 69, 80–97, 114, 137–138,
 142–144, 183
 římská diplomacie 10, 37, 51
 římská hranice viz *limes*
 římské mincovní poklady 217–219
 římský import 30, 36, 43–44, 77–78,
 83–97
 Safrax 166
 Saint Denis, pohřeb 189
 Saintonge 150
 Sála 240
 Salin, B. 121
 Salvianus 150
 Salzach 243
 Samland 28, 91
 Sanda 110
 Sannerville, pohřebiště 207
 Saóna 201, 202
 Sarmati 27, 29, 30, 91, 142, 167,
 223, 226, 227
 Raetic 52, 56, 84, 170, 177, 198, 242
 Ractovariové 196
 Rakousko viz *Noricum*
 Ratchis, langobardský král 235
 Ravenna 78, 81, 145, 168, 170, 236
 Reccopolis 157
 Rechiarius, svěbský král 175, 176
 Reinerth, H. 256
 Reissberg 197
 Rekkared, visigótský král 156, 157,
 158, 159
 Rekkeswinth, visigótský král 161,
 162, 163
 Rhee, sídliště 70, 71
 Rhenanus, B. 245
 Rhode 192
 Rhôna 47, 48, 150, 155, 201, 202
 Rodelinda, langobardská královna
 236
 Rödgen 50
 rodina 33–34
 Rothari, langobardský král 231
 edikt 231–232
 Rude Eskilstrup, modla 100
 Rudki 124
 Rugiové 113, 166, 167, 214, 223,
 240, 243
 Ruhr 210
 Rumunsko 95
 Runder Berg, hradiště 197
 runy 112–113
 Rusko 21, 27, 28, 83, 84, 87, 89, 90,
 95, 117, 129, 252
 rybolov 74
 Rýn 10, 14, 15, 16, 32, 33, 36, 47,
 49, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 66,
 68, 78, 81, 89, 96, 99, 100,
 118, 124, 137, 138, 173, 177,

- Sarus 147
 Sasové 33, 56, 100, 204–207, 211,
 227, 241
 pohřebiště 205–206
 v Británii 206
 v Gallii 206–207
 válečnické skupiny 204
 Saturninus, C. Sentius 51
 Saxo Grammaticus 245
 Saxones *Baiocassini* 206
 Segestes 80–81
 Segontia 164
 Sehested, F. 92
 Seina 182
 Sekvané 8, 26, 48
 sekry 43
 Selzen, pohřebiště 250
 Semnoni 98, 199
 Sens 41
 Sepaudie 200
 Septimánie 155, 156, 159, 160
 Serapis 113, 196
 Sevilla 156, 157, 158, 159, 162, 175
 Sezegnin-Avuzy, pohřebiště 201
 Schlossberg, sídliště 242
scholae 58
 Sicílie 148, 179
 Side 41
 Sido 82
 Sierra Morena 174
 Silanus, M. Junius 47
 Silius, C. 87
 Silvanus 58, 59
Singidunum (Bělehrad) 25
Sirmium (Sremska Mitrovica) 166,
 223
 Sisebut, visigótský král 159
 Sjælland 87, 100, 123
 Skandinávie 15, 40, 76, 78, 86, 90,
 98, 105, 109, 110, 116, 117,
 118, 119, 126, 129, 131, 132,
 139, 208, 213–222, 252
 Skáne 22
 Skedemosse 101, 103, 104, 109
 oběť koně 104
 sklo 86–87
 francké 87
 římské 86–87
 kolínské 87
 Skordiskové 25, 26
 Skydstrup, roh 76
 Skytové 7, 246
 Slezská nížina 22
 Slezsko 124, 125, 177
 Slované 27, 30, 99, 227, 229, 246,
 256
 Slovensko 26, 28, 124, 138
 Snori Sturluson 99
 Södermanland 214, 217
 Soissons 186
 Somma 207
 Sonnika 161
 Sorte Muld, středisko obchodu 94
 Sparta 141
spatba 25, 40
 Stade 249
 Stara Słupia 124
 Staré Hradisko 26
 Stilicho 59, 145, 146, 147, 148, 177
 Strabón 8, 9, 24, 28, 104
 Straubing 243
 stříbrné zboží 37, 87–89, 92
 germánské 123
 hildesheimský poklad 88–89
 v Rusku 89–90
 styl I 129, 131, 132

- styl II 131
 Suffolk 212, 213
 Sugambrové 49, 50
 Susa 227
 Sutton Hoo, pohřebiště 213, 222
 Svatokřížské hory 22, 124
 Svearové 213, 214, 216
 Svěbové 8, 9, 26, 31, 32, 50, 55, 153,
 154, 157, 158, 164, 173–176,
 177, 195, 200, 223, 236, 243
 obrácení na víru 176
 Svinthila 161
 Sylt 71
 Szentes 226
 Szilagy-Somlyo, poklad 131
 šachtové pece 124
 Šlesvicko-holštýnská pahorkatina
 21
 Šlesvicko-Holštýnsko 22, 62, 105,
 106, 124, 210, 252
 Španělsko viz Hispánie
 štíty 38
 Švábský Jura 52
 Švédsko 22, 76, 83, 86, 90, 213, 214,
 217, 219, 221, 252
 Švýcarsko 49, 200, 250
 Tacitus 10, 14, 25, 27, 28, 29, 31,
 32, 33, 34, 35, 38, 61, 73, 81,
 92, 94, 95, 96, 107, 109, 123,
 126, 206, 214, 246
Germánie 10–12, 92, 245, 247,
 256
 Tarraconensis 173
 Tarragona 153, 158
 tavba železa 124–125
terpeny viz wury
 tesařství 127–128
 Taifalové 140, 227
 Tajo 157, 159
 Taunuská vrchovina 52
 tausic 123
 Temže 211
 Tenkterové 8, 31, 37
 Tervingové viz Visigóti
 Teutoburský les, bitva 36, 51, 253
 Teutoni 8, 9, 47, 48
 Theodorich, ostrogótský král 78,
 154, 155, 166–168, 170, 172,
 186, 192, 223, 229
 Theodorich I., visigótský král 150,
 151
 Theodorich II., visigótský král 150,
 152, 153
 Theodorich Strabón 167
 Theodosius I., římský císař 59, 142
 Theodosius, syn Gally Placidie a
 Athaulfa 149
 Thessalonické 41, 141
 Theudebert I., francký král 189, 194
 Theudelinda, bavorská princezna
 229
 Theudes, visigótský král 155
 Thiudimir 166
 Thór viz Donar
 Thorsbjerg, votivní depot 44, 90,
 101, 102, 103, 118, 127
 faléry 118
 Thrákie 25, 143, 144
 Tiberius, římský císař 9, 49, 50, 51,
 81, 82, 138
 Tipasa 180
 Tisa 29, 223
 Tišice, pohřebiště 77
 Titus, římský císař 148

- Tiwaz 98, 109
 Toledo 158, 159, 162, 165
 Tollund 105, 106, 107, 127
 Torredonjimeno, poklad 160
 Toskánsko 227, 230
 Toulouse 150, 152, 153, 154
 Tournai, Childerichův pohřeb 183, 187
 Trapezunt 140
 Tretjaky 90
 Treverové 49
 Trevír 195
 Tribigild 144
 Trója 141
 Trolleberg, zlatý kruh 214
 Třetí říše 252, 253, 256
 třmen 44
 Tungrové 14, 49
 Tureholm, poklad 214
 Týr viz Tiwaz
- Ubiové 8, 49
 Ukrajina 18, 23, 27, 28, 57, 83, 90, 95, 139
 umění 128–132
 polychromní styl 129
 styl I 129, 131, 132
 styl II 131
 Ursicinus 59
 Uppland 214, 217, 219
 Uppsala 17
 Usipetové 8
 Utrecht 208, 209
- Valens, římský císař 131, 142, 143
 Valentinianus I., římský císař 59, 131
 Valentinianus II., římský císař 59
- Valentinianus III., západořímský císař 175
 Valhalla 253
 Vallhagar, sídliště 221–222
 Vallöby, poháry 123
 Valsgårde, pohřebiště 213, 217, 219, 221
 Vamba, visigótský král 162
 Vandalové 27, 29, 31, 43, 116, 139, 140, 141, 149, 173, 174, 176–180, 194, 226
 dobytí Kartága 179
 dobytí Říma 179
 hasdingská a silingská větev 176
 usídlení v Africe 179–180
 vpád do Afriky 178–179
 vpád do Gallie 177
 vpád do Španělska 177–178
 Vandilové viz Vandalové
 Vangio 82
 Vannius 82
 Varinové 206
 Varpelev, hrob 87
 Varus, P. Quinctilius 10, 51, 80, 88, 95
 Västergötland 22
 Västmän 216
 Vegetius 241
 Veleda 110
 Velleius Paterculus 10, 246
 Venantius Fortunatus, poitierský biskup 241, 242
 Vendel, pohřebiště 213, 217, 219, 221
 Venedové 27, 29, 246
 Vermand 182
 Verona 146, 168, 234, 235, 237

- Verritus 207
 Vert-la-Gravelle 182
 Vesera 21, 23, 36, 51, 55, 63, 69, 89, 95, 124, 125, 207, 210
 Vestfálsko 206
 věštění 110
 via Flaminia 238
 via Salaria 238
 Vicus Helena, bitva 183
 Vienne 200, 201
 Vikingové 44, 222
 Vimose, votivní depot 44, 90, 101
 Vindobona (Viedeň) 166
 víno 76
 Vinxbach 53
 Vireux-Molhain 191–192
 Visigóti 17, 116, 142–165, 174, 175, 177, 178, 186, 202
 ariánství 157–159
 hmotná kultura 151–152
 kostely 163–164
 města 162
 oděv 151
 pohřebiště 159–160
 poměr k Židům 165
 přijetí katolictví 158–159
 sarkofágy 152
 usídlení v Akvitánii 149
 usídlení ve Španělsku 153–154
 Visla 21, 23, 27, 28, 29, 36, 139, 176, 199, 218, 248
 Vitry-en-Artois 192
 Vlic 209
 vojenští vůdcové viz duces
 Volkové-Tektoságové 26
 Volha 95, 96
 Volsinii 234
- Vorbasse, sídliště 64
 Vouillé, bitva 154, 155, 186, 187
 vozy 24
 Vratislav 91
 Vries, sídliště 70, 71
 vrubořez 128–129
 Vulfila, gótský biskup 17, 112, 114
- Wacho, langobardský král 226, 241
 Walcheren 99
 Wallia, visigótský král 178
 Waroch 206
 West Stow, sídliště 212
 Wetterau 50, 51, 68
 Wieuwerd, poklad 210
 Wijster, sídliště 66, 126, 137
 Windeby 105, 106, 107
 Witigis, ostrogótský král 194
 Wodan 109
 Worsaac, J. J. A. 249
 Wulfshof 73
 wurty 62–63
- Xanten 49
- Yggdrasil 99, 110
 Ynglingové, dynastie 216
- Zaalpská Gallie 48
 Zaban 227
 Zakrzów 29
 Zaragoza 153, 175
 zarubiněcká kultura 30
 zbraně 25, 27, 37–46
 římské 90–91, 102, 103, 104
 Zeijen, sídliště 70, 71
 zemědělství 73–76

Zeus 98	zvířata 73-74
zlato 116-121, 213-214, 217-218	Zweelo , pohřebiště 209
medailóny 131	
mince 119	železo 123-124
Zósimos 12	Ženeva 201

OBSAH

Předmluva	5
Úvod	7
Germáni	7
Počátky	14
Jazyky	15
PRVNÍ ČÁST / Germánie	21
I. Země a lidé	21
Země	23
Germáni, Keltové a východní národy	31
II. Společenské uspořádání	31
Společenské instituce	37
Výzbroj a vedení války	47
III. Germáni a Římané	47
První střety	52
Římská hranice	57
Germáni v římských službách	61
IV. Živí a mrtví	61
Formy osídlení	73
Zemědělství	76
Pohřbívání mrtvých	

V. Obchod a diplomacie	80
Římská diplomacie a Germáni	80
Obchod s římskou říší	83
VI. Kult, umění a technologie	98
Božstva a jejich svatyně	98
Lidské oběti	104
Mýtus a rituál	108
Křesťanství	113
Řemesla a řemeslná zručnost	116
Počátky germánského umění	128
DRUHÁ ČÁST / Germánská Evropa	
Pohraniční společnosti	137
VII. Gótská království	139
Počátky Gótů	139
Visigóti	142
Ostrogóti	165
VIII. Svébové a Vandalové	173
Svébové	173
Vandalové	176
IX. Frankové, Alamani a Burgundi	181
Frankové aneb od Gallie k Francii	181
Alamani	195
Burgundi	199
X. Severní národy	204
Sasové a Frísové	204
Skandinávie	213

XI. Gepidové a Langobardi	223
Gepidové	223
Langobardi	226
XII. Duryňkové a Bavoři	240
Závěr	
Od starověku k dnešku	245
Poznámky	257
Chronologický přehled	266
Prameny	270
Bibliografie	273
Seznam zkratk	278
Seznam map	279
Rejstřík	280

GERMÁNI

Malcolm Todd

Z anglického originálu
The Early Germans

vydaného v edici The Peoples of Europe
nakladatelstvím Blackwell, Oxford / Cambridge (Mass.) 1995

přeložili Stanislava Pošustová a Jiří Ohlidal

Grafická úprava knihy podle návrhu Libora Batrly

Na obálce vyobrazena přilba z knížecího hrobu v Planigu

V roce 1999 vydalo NLN, s. r. o.,

Nakladatelství Lidové noviny,

Jana Masaryka 56, 120 00 Praha 2

Odpovědný redaktor Jiří Ohlidal

Sazba Michaela Slunečková

Vytiskla BBS tiskárna Vimperk, s. r. o., Žižkova 448, Vimperk

Doporučená cena včetně DPH 245,- Kč

EDICE DĚJINY MĚST

• vázaná • barevný i černobílý obrazový doprovod

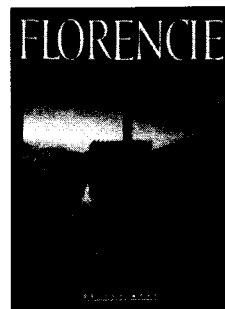

Cyril Buffet BERLÍN

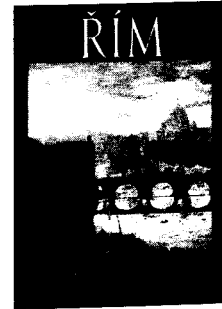
440 stran
cena 495 Kč

Berlín se od 18. století jako hlavní město Pruského království a později Německé říše mocně podílí na utváření evropských a světových dějin. V průběhu staletí se měnil výrazněji než ostatní evropská města: od středověkého braniborského „hnízda“ až po „megalopolis“ a apokalyptické dvojměstí vytvořené Zdi, ztělesnění „Studené války“. Autor se věnuje nejen historii města, ale i jeho kultuře, duchovnímu klimatu, umělcům a spisovatelům.

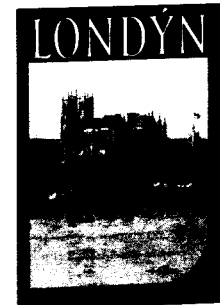
DOSUD VYŠLO

456 stran
cena 495 Kč

476 stran
cena 495 Kč

352 stran
cena 495 Kč

DÁLE PŘIPRAVUJEME

Jeruzalém / Praha / Madrid / Petrohrad

Objednávky přijímáme a veškeré informace Vám podáme na adrese:
NLN, s. r. o., Jana Masaryka 56, 120 00 Praha 2, tel.: 02/22 52 23 50
e-mail: nlpress@iol.cz

- 30D
43798
- Nejnovější ucelené pohledy na historie jednotlivých kmenů
 - Práce nejuznávanějších odborníků z celého světa
 - Poutavě i srozumitelně psané dějiny pro odborníky, školu i veřejnost

Jen málo jich užívá meč nebo delší kopí. Nosí oštěpy neboli frameje, jak jim říkají, s čepelí úzkou a krátkou, ale tak ostrou a vhodnou k užívání, že jim táž zbraň slouží podle potřeby buď k boji zblízka, nebo k házení. Jezdec se spokojuje štítem a frameou, pěšáci používají i menší házecí kopí, každý jich má větší počet a dohodí neuvěřitelně daleko.

Tacitus. Germánie 6

MAPY ■ OBRÁZKY ■ GENEALOGICKÉ TABULKY
CHRONOLOGIE ■ REJSTRÍKY

Dosud vyšlo:

Baskové ■ Bretonci ■ Cikáni ■ Frankové ■ Hunové

Připravujeme:

Afghánci ■ Angličané ■ Arméni ■ Aztékové
Berbeři ■ Etruskové ■ Fidžijci
Gótové ■ Gruzinci ■ Illyrové
Irokézové ■ Khmrové ■ Lapitové
Mongolové ■ Navahové ■ Piktové ■ Sinhálci
Svahilci ■ Šajeni ■ Tiwanakuové ■ Turci

Malcolm Todd

GERMÁNI

Malcolm Todd